

PANEVŽIO APSKRITIES
GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

PANEVŽIO KRAŠTO
KULTŪRINIO GYVENIMO ATSPINDŽIAI
EPISTOLINIAME PALIKIME

Индекс предпринят с целью указания

Исторический отдел
Юзефа Келиноса

**PANEVĖŽIO KRAŠTO
KULTŪRINIO GYVENIMO ATSPINDŽIAI
EPISTOLINIAME PALIKIME**

**REFLECTIONS OF THE CULTURAL LIFE
OF PANEVĖŽYS REGION
IN THE EPISTOLARY HERITAGE**

**KONFERENCIJOS MEDŽIAGA
CONFERENCE**

2012 10 04

PANEVĖŽIO APSKRITIES
GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

PANEVĖŽIO KRAŠTO
KULTŪRINIO GYVENIMO ATSPINDŽIAI
EPISTOLINIAME PALIKIME

PANEVĖŽYS
2013

UDK 821.172-6.09
Pa-182

Knygos leidimą parėmė:
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS RĖMIMO FONDAS

Viršeliui panaudotas Juozo Keliuočio laiško Juozui Miltiniui fragmentas. Vilnius, 1970.
Laiškas saugomas Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios
bibliotekos Juozo Miltinio palikimo studijų centre.

Sudarytoja Margarita Mašalienė

Vertėja Zita Kochanauskienė

Dailininkė Asta Radvenskienė

© Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka

© Straipsnių autoriai

ISBN 978-9955-659-55-6

TURINYS

Pratarmė / 5

JOLITA STEPONAITIENĖ. Atvirlaiškis: trumpai ir aiškiai / 8

VYTAUTAS BALIŪNAS. Panevėžio berniukų gimnazijos mokinių laiškuose
– prisiminimai ir darbai Lietuvai / 14

EMILIJA JUŠKIENĖ. Istorinės tiesos paieškos: laiškai Sąjūdžiui, 1988–
1990 m. / 35

AUDRONĖ PALIONIENĖ. Asmenų laiškai Bibliotekos rankraštyne / 42

STASĖ MIKELIŪNIENĖ. Pilypo Žukausko-Naručio gyvenimo ir veiklos
atšvaitai iš susirašinėjimo su seserimi kalbininke Julija Žukauskaite / 54

DALIA MEŠKONYTĖ. Panevėžio literatūrinio ir kultūrinio gyvenimo
atspindžiai Julijono Lindės-Dobilo laiškuose / 64

LIONĖ LAPINSKIENĖ. Petro Būtėno ir prof. Eduardo Volterio ryšiai
aktyvinant tautotyro sąjūdį Panevėžyje xx a. trečio dešimtmečio
laikotarpiu / 69

RASA SPERSKIENĖ. Kultūros aktualijos Panevėžio krašto šviesuolių
laiškuose Vytautui Bičiūnui / 77

VIOLETA ALEKNIENĖ. Bendraminčių laiškai legendiniam „Senovinių
kupiškėnų vestuvių“ režisieriui, piršliui Povilui Zulonui / 85

DANUTĖ BARONIENĖ. Išeivijos rankraštinis palikimas Kupiškio rajono
viešojoje bibliotekoje / 97

DANGUOLĖ JONAITIENĖ. Utenos knygiaus Liūdo Urbanavičiaus-
Urbonaičio (1904–1942) epistolinis palikimas / 103

JŪRATĖ GAIDELIENĖ. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: Panevėžio kraštotyros
muziejuje saugomi jubiliatei atsiųsti sveikinimai ir laiškai / 109

ANGELĖ MIKELINSKAITĖ. Laikmečio atspindžiai Juozo Keliuočio ir Juozo
Miltinio laiškuose / 121

KAROLINA MASIULYTĖ-PALIULIENĖ. Masiulių šeimos korespondencija,
1924–1992 m. / 129

PRATARMĖ

Konferencija „Panevėžio krašto kultūrinio gyvenimo atspindžiai epistoliniame palikime“, įvykusi 2012 m. spalio 4 d., 90-aisiais Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos veiklos metais, pradėjo konferencijų ciklą, skirtą egodokumentinio paveldo, kuriam priskiriama autobiografinė raštija pirmuoju asmeniu – laiškai, atsiminimai, dienoraščiai, kelionių aprašymai ir kt. – aktualizavimui ir sklaidai.

Sveikinimo žodį konferencijoje tarė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos generalinis direktorius prof. dr. Renaldas Gudauskas. Įvardiniame pranešime Vilniaus universiteto profesorius dr. Arvydas Pacevičius apžvelgė Lietuvos egodokumentinio paveldo tipologiją ir tyrimus.

Kituose pranešimuose buvo apžvelgti šios asmeninės raštijos ištekliai, saugomi Lietuvos atminties institucijose ir privačiuose rinkiniuose, įvairiais aspektais susiję su Panevėžio krašto kultūrinio gyvenimo peripetijomis, nušviečiantys pilietines, politines, religines, mokslines aprašomo meto aspiracijas ar paprasčiausias kasdienybės realijas, to meto žmonių gyvenimo istorijas. Plati Panevėžio krašto kultūrinio gyvenimo įvairovė atskleista krašto žmonių korespondencijoje – Pilypo Žukausko-Naručio, Julijos Žukauskaitės, Julijono Lindės-Dobilo, Petro Būtėno, Vytauto Bičiūno, Povilo Zulono, Liūdo Urbonavičiaus-Urbonaičio, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Juozo Keliuočio, Juozo Miltinio, Masiulių šeimos.

Apibendrindamas konferenciją prof. Arvydas Pacevičius pabrėžė, kad tokiais egodokumentinio paveldo tyrimais bus pralaužti ledai kompleksiskai tyrinėjant Lietuvos egodokumentinį paveldą, jo kilmę ir raidą, kad tie tyrimai duos impulsą tyrimams tiek regioniniu, tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu. Juolab, kad ryškėja tam tikri probleminiai laukai, naujos tyrimų kryptys.

Šios konferencijos temą ypač praplėtė laiškų su autoriniais dailininkų darbais paroda „Laiškas kaip meno kūrinys: dailininkų kūrybos apraiškos laiškuose režisieriui Juozui Miltiniui“. Paroda ypatinga tuo, kad joje pristatomi garsių lietuvių dailininkų laiškai-autoriniai darbai režisieriui Juozui Miltiniui, saugomi kaip nacionalinės reikšmės dokumentinis paveldas Bibliotekos Juozo Miltinio palikimo studijų centre Miltinio fonde. Šis fondas pripažintas nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektu ir įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ nacionalinį registrą.

Genovaitė Astrauskienė

FOREWORD

The Conference “Reflections of the Cultural Life of Panevėžys Region in the Epistolary Heritage”, held on the 4th of October, 2012, to mark the 90th anniversary of Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library, started a series of conferences devoted to the reviewing and dissemination of the ego-documental heritage, i.e. autobiographical writings in the first person – letters, memoirs, diaries, travelogues, etc.

The participants of the Conference were greeted by Prof. Dr. Renaldas Gudauskas, Director General of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. In the introductory presentation Vilnius University professor Dr. Arvydas Pacevičius reviewed typology and research of the Lithuanian ego-documental heritage.

In other reports there were reviewed resources of these personal writings, stored in the Lithuanian memory institutions and private collections, in various aspects related to the cultural life of Panevėžys region, highlighting civil, political, religious, scientific aspirations of the described period or simple everyday situation, life stories of the people of that time. The diversity of Panevėžys region's cultural life is displayed in the correspondence of the region's people, namely – Pilypas Žukauskas-Narutis, Julija Žukauskaitė, Julijonas Lindė-Dobilas, Petras Būtėnas, Vytautas Bičiūnas, Povilas Zulonas, Liudas Urbonavičius-Urbonaitis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Juozas Keliuotis, Juozas Miltinis, the Masiuliai family.

Summing up the Conference, Prof. Arvydas Pacevičius stressed that such studies of ego-documents would make a good start in the thorough exploration of the Lithuanian ego-documental heritage, its origin and development, that these studies would give impetus to the research both regionally and nationally, as well as internationally. Moreover, certain problematic areas, new trends of research appear.

The theme of this conference was particularly extended at the exhibition of letters containing works by famous artists “A Letter as a Work of Art: Manifestation of the Creativity of Artists in the Letters to the Director Juozas Miltinis”. The exhibition was unique as it presented letters containing works of art, sent from famous Lithuanian artists to the director Juozas Miltinis. These letters are safeguarded as nationally significant documentary heritage at the Library's Juozas Miltinis Heritage Study Centre (Juozas Miltinis Collection). This collection has been recognized as the object of the documentary heritage of national significance and has been included in the National Register of the UNESCO Programme “Memory of the World”.

ATVIRLAIŠKIS – TRUMPAI IR AIŠKIAI

JOLITA STEPONAITIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Gedimino pr. 51, LT-01504, Vilnius
j.steponaitiene@lnb.lt

Pastaraisiais metais pastebimos tendencijos, kad mokslas tampa laisvesnis, o paprastuose dalykuose atsiranda daugiau mokslo. Tarpdisciplininiai mokslai atveria galimybes į bet kurį objektą, ar tai būtų rašytinis dokumentas, ar jo dalis, pažiūrėti įvairiais pjūviais ir padaryti, kartais, labai netikėtus atradimus. Epistoliarinis palikimas tokiuose tyrinėjimuose atskleidžiamas naujais rakursais.

Šio straipsnio tikslas – nors ir neatlikus gilių ir išsamia metodologija pagrįstų tyrimų, apžvelgti atvirlaiškio vietą žmonių santykiuose, atminties įprasminime, socialiniame, kultūriniame kontekste. Straipsnyje daug autorės subjektyvios nuomonės.

„Lietuvių kalbos žodynas“ [1] aiškina, kad atvirlaiškis, tai – *atviras laiškas, atvirukas*.

Enciklopedinis žodynas „Knygotyra“ [2] aiškina, kad atvirukas – *meninis ir vaizdinis kortelės formos spaudinys, siunčiamas be voko (atvirlaiškis) arba vokuose*. Šiuose teiginiuose atkreipiu dėmesį į žodžius atviras laiškas ir siunčiamas be voko. Ką tai reiškia – pirmiausia tai, kad tokį laišką gali perskaityti bet kas. Visi suprantame, kad jeigu tai adresuota ne man – neturėčiau skaityti, bet yra žmogiškas faktorius – smalsumas. Iš kitos pusės, siųsdamas atvirlaiškį tikriausia kiekvienas įvertina riboto privatumo aplinkybę. Sklaidydama ikikarinius laiškus straipsnio autorė nusprendė pasidomėti ar dvidešimto amžiaus pirmojoje pusėje Lietuvoje siųstuose atvirlaiškiuose žmonės buvo atviri. Ilgai neklaidžiodžiant pasirenkant asmenį ar laikotarpį, buvo pasirinktas Panevėžio regiono atstovas, Nepriklausomos Lietuvos karininkas, diplomatas, vertėjas Juozas Urbšys (1896–1991), jo šeimos korespondencija. Kaip žinia, Urbšių – Mašiotų šeimos archyvinis palikimas saugomas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraš-

čių skyriuje¹. J. Urbšys atvirlaiškių siuntė nedaug. Paprastai rašė ilgus laiškus, gal todėl atvirlaiškio žanras jam nelabai tiko. Tačiau keletą rasti pavyko, juos pacituosim, nes informacija juose yra labai įdomi ir tikrai gali būti vertinama daugeliu aspektų, nes padeda atkurti kontekstą, žmonių santykius, netikėtus faktus – parodo, kad visiems mums nesvetima tai kas yra žmogiška.

Kadangi atvirlaiškių J. Urbšio fonde pavyko rasti nedaug, sukurti klasifikavimo sistemą buvo netikslinga, pasirinkta adresato kriterijus. Pirmiausia aptarsime atvirlaiškius šeimos nariams. Vienas ankstyviausių atvirlaiškių yra 1916 m. lapkričio 2 d. J. Urbšio, Rygos politechnikos instituto studento, dėl vykstančio karo perkeltą į Maskvą, laiškas broliui Antanui Urbšiui į veikiančią kariuomenę:

Mylimas Antanai,

Aš vakar tau rašiau vieną laišką, bet užmiršau parašyti apie šiltus marškinius ir kelnes. Man nei marškinių nei kelnų nereikia² Bet parašyk iš ko tu butum pirkęs: ar nuo kareivių, ar iš krautuvės. Jei nuo kareivių, tai atmink, kad tas užginta. Juk negalima gi kareiviams pardavinėti tuos daiktus, todėl tu šitai niekad ir nedaryk. Abeliai negalima niekad daryti, kas yra užginta [3].

Taigi, brolio susirūpinimas ir perspėjimas, bandymas apsaugoti nuo nemalonumų suprantamas. Bet tai atviras laiškas. Ar tokia informacija nebūtų sudominusi kario viršininkų, gal lietuviško teksto carinės kariuomenės cenzūra negalėjo perskaityti? Tikėkime, kad šioje istorijoje niekas nenukentėjo.

J. Urbšys tikrai buvo atviras ir nuoširdus žmogus. 1925 m. birželio 29 d. jau besidarbuodamas Užsienio reikalų ministerijoje mylimajai Marijai Mašiotaitei į Berlyną rašė:

Brangioji Plė Munė³

Tamtos gimimo dieną nepasveikinau. Negerai. Tačiau prašom blogu

¹ Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma ne tik J. Urbšio rankraščių fondas (F15), bet ir jo žmonos istorikės bibliografės Marijos Urbšienės-Mašiôtaitės (F14), jos tėvo, vaikų rašytojo Prano Mašioto (F13) bei brolio pedagogo, matematiko Jono Mašioto (F16) rankraščių fondai.

² Matomai brolis siūlėsi atsiųsti. (Autorės pastaba).

³ Taip Mariją Mašiôtaitę vadino jos giminiaičiai ir draugai. (Autorės pastaba).

bet man neįrašyti. Siųstą per p. Lozoraitienę siuntinėlj gavau. Labai ačiū. Šiandien Petrinės ir paskutinė diena mano buvimo Kaune. 5 val. p.p. išvykstu Panevėžin ir iš ten namo. Mano adresas žada būti toks: Naujamiestis, Panevėžio apskr. <...>. Gal ir parašytumei man gromatėlę. Tuo tarpu su Diev! Juoz. Urbšys [4].

Čia tikriausia galėtume tik atsidusti: Ach tie vyrai, užmiršta jie mūsų gimtadienius, bet laiškų laukia.

Įprastu žanru atvirlaiškiams visais laikais buvo sveikinimas. 1929 m. birželio 24 d. Juozas ir Marija Urbšiai pasveikino Joną Mašiotą:

Brangų Brolį ir Švogeri jo vardo dieną sveikina širdingai, siųsdami geriausių linkėjimų, Juozai [5]. Trumpai ir aiškiai.

Jaunos valstybės inteligentai, specialistai, menininkai, kultūrininkai buvo plačiai paplitę po Europą, čia jie mokėsi, dirbo, šiaip keliavo. 1931 m. liepos 28 d. kompozitorius Vytautas Bacevičius⁴ Urbšiams iš Kauno į Paryžių rašė:

Gerb. Tamstos!

Nuoširdžiai dėkoju Tamstoms už jungimą mus su mūsų motina ir sesutėmis, o taip ogi už persiuntimą laiško nuo pono Gavean (kuris man nuleido už „Grande Salle Gavean“ 50%). Be recitalio Paryžiuje (23 lapkričio Gr. Salle Gavean) ir koncerto simfoniško gruodžio 2 d. su dir. Gaillard, turėsiu dar recitalį Berlyne sausio mėn. 21 d. Bechsteino salėj, be to koncertą simfoniską Liet. Filharmonijoje apie 15 sausio ir recitalius vasario mėn. Rygoj, Taline ir Bruxelly. Mano brolis su žmona jau atvyko iš Varšuvos – jis baigė universitetą kaip filosofijos magistras. Lietuvių kalba jiems eina labai gerai. Brolis jau gali laisvai susikalbėti. Linkiu Ponui ir Poniai viso geriausio su aukšta pagarba V. Bacevičius [6].

Mūsų menininkai visais laikais garsino Lietuvą pasaulyje.

1933 metais Juozas Urbšys buvo atšauktas į Kauną, kur sužinojo apie naują paskyrimą. Apie tai jis žmonai pranešė taip pat atvirlaiškiu balandžio 22 dieną:

Miela, Mune, atsiprašau, kad tai tik pirmieji mano žodžiai iš Kauno. Ra-

⁴ Vytautas Bacevičius (1905–1970) – lietuvių kompozitorius. 1928–1939 m. kaip pianistas Europoje surengė per 300 solinių koncertų.

minuosi betgi tuo, kad kiti žmonės tau iš čia rašė. Reikalą, vadinas, jau žinai. Važiuosime į Rygą, kurion turėsime atvykti apie birželio 1 d. Iš čia žadu atgal į Paryžių išvykti trečiądienį dieną (14 val. 40 min.). Kada atvyksiu, išsiųsiu telegramą iš Berlyno. Sveikata tarnauja gerai. Tėčiukas⁵ ir Mama⁶ sveiki. Donius⁷ taip pat. O dabar pasilik sveika ir linksma. Tavo Juozas. Šeštadienis [7].

Dėl užimamų pareigų ir darbo specifikos diplomatai Juozui Urbšui dažnai tekdavo keliauti. Sutikti žmonės, patirti įspūdžiai sugulė į atvirlaiškius, kelionėse patogų laiškų tipą. Tų pačių metų balandžio 24 d. Urbšys atvirlaiškyje Urbšienei dalijasi savo įspūdžiais iš kelionės traukiniu:

Labas rytas, laimingai ir patogiai (be miegamos vietos, bet antros klasės kupe buvome tik dviese dar su tokiu storuliu vokiečiu su semilinėmis žymėmis – lūpos etc.) atvažiavęs į Berlyną jau išsiprausęs. Siunčiu tau širdingus sveikinimus Tavo Juozas. Sveikink Saliutę. Pirmadienio rytas [8].

Matomai tuometiniai diplomatai neleido sau didelės prabangos ir keliavo gan paprastai.

Sudomino J. Urbšio atvirlaiškis, rašytas 1938 m.:

Miela Mune, ką tik pas mane M=joje buvo Mr. Davis.⁸ Jis Lietuvą aplėdžia, išvyksta Bulgarijon, o į jo vietą Kaune grįžta Mr. Linx. Pas mane, sako, užėjęs ypačiai dar ir dėl to, kad Mr. Preston⁹ jam sakęs, kad Ponia Urbšienė nepatenkinta iš jo kalbų apie Lietuvą. Jis nieko bloga nemanęs, jis pakritikuoja ir Angliją, jam Lietuvoje labai patinka, bet yra dalykų, kurie ir nepatinka. Jis betgi nenori išvykti iš Lietuvos taipogi neatsiprašęs ir tai dar per mane. Štai taip! Tavo J. Ketvirtadienis [9].

Jame puikiai išreikštas diplomatinis stilius, ir nors Lietuva turėjo vidinių problemų – už blogus žodžius reikia atsiprašyti.

Šito atvirlaiškio viso cituoti nebūtina, tačiau pirmieji sakiniai daug pasako apie Lietuvos realijas ir apie pavojus, gresiančius laiškams:

Miela Mune, štai tai atvirukas su dvejetu tam tikrų Olimpiados ženklų. Bijau net, kad kas pakeliui nesusigundytų ženklais – ko gera gali tada šio atviruko ir iš viso negauti.<...> [10].

⁵ Pranas Mašiotas. (Autorės pastaba).

⁶ M. Urbšienės mama Marija Mašiotienė. (Autorės pastaba).

⁷ M. Urbšienės brolis Donatas. (Autorės pastaba).

⁸ Jungtinių Amerikos Valstijų diplomatas Normanas Davis.

⁹ Didžiosios Britanijos pasiuntinys Tomas Prestonas.

Ši citata tikriausia galėtų būti atsakymas, kad visiškai pasitikėti pašto paslaugomis negalima.

Panevėžio konferencijoje būtina pacituoti ir atvirlaiškius susijusius su Panevėžiu. 1938 m. birželio 4 rašytas laiškas:

Panevėžį pasiekiau maloniai ir laimingai. Nuvažiavau pas Elenutę¹⁰ tiesiog. Nakvynę ten gavau. Vakar kokį pusvalandį, o šiandien nuo pat ryto vaikščiojau à la recherche du temps perdu¹¹. Visą dieną išbūsiu dar čia, o į Zaosį tik rytoj, sekmadienį. Būk sveika, linksma tavasis. Panevėžys, šeštadienis [11].

Europos miestų „paragavęs“ diplomatas nusiramino ieškojo Panevėžio gatvėse.

Pabaigai mokytojos Marijos Baltrušaitienės, ekonomisto Jurgio Baltušaičio žmonos, 1956 m. kovo 17 d. laiškėlis Juozui Urbšui į Viaznikus, jo tremties vietą.

Mielas draugas Juozai.

Sveikiname (gal su Velykom, gal su gimtadieniu) ir linkime sveikatos, nes ko gi palinkėti geresnio mūsų amžiuje! Laiškelius gavau. Šiomis dienomis manau daugiau turėsiu laiko ir parašysiu išsamesnį laiškėlį, kuriame rasit atsakymą į man rašytą gruodžio mėn laišką, o aš jį gavau š.m. vasario 9 d. pas mus pavasaris labai nenoromis bunda gamta. Naktį pašala, o dienos saulė mažai tepašildo. Likit sveiki Marytė [13].

Trumpai ir aiškiai, o ką, tiesa sakant, galėjo draugai iš Lietuvos rašyti represuotam Nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministrui?

Vietoj išvadų

Straipsnio autorės, 20 amžiaus pabaigos–21 amžiaus pradžios čiabuvės, įsivaizduotas atvirlaiškio „trumpasis“ žanras nepasitvirtino. Net ir neužklijuotame, kiekvienam prieinamame laiškelio žmonės buvo atviri, nuoširdūs ir šmaikštūs. Vertybės buvo kitos, paprastumo buvo daugiau.

¹⁰ J. Urbšio sesuo Elena.

¹¹ Pranc. *Prarasto laiko beieškant*. (Autorės pastaba).

NUORODOS

1. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm>.
2. *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 30.
3. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – LNMMB RKRS), Juozo Urbšio fondas (toliau – f. 15), f. 15-133, lap.1.
4. LNMMB RKRS, f. 15-129, lap. 1.
5. LNMMB RKRS, f. 15-124, lap. 1.
6. LNMMB RKRS, f. 15-150, lap. 1.
7. LNMMB RKRS, f. 15-130, lap. 3.
8. LNMMB RKRS, f. 15-130, lap. 2.
9. LNMMB RKRS, f. 15-131, lap. 25.
10. LNMMB RKRS, f. 15-131, lap. 26.
11. LNMMB RKRS f. 15-131, lap. 14.
12. LNMMB RKRS, f. 15-155, lap. 2.

A POSTCARD – SHORT AND CLEAR

JOLITA STEPONAITIENĖ

Abstract

In recent years one can notice tendencies that science is becoming freer, and simple things appear more scientific. The purpose of this article is to overview the place of the postcard in human relationships, in the meaning of memory, in the social, cultural context.

For the research there was chosen the family correspondence of a representative from Panevėžys region – Juozas Urbšys (1896–1991), a military officer, diplomat of the Independent Lithuania, translator. The Urbšiai – Mašiota family archival heritage is stored at the Rare Books and Manuscripts Department of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania.

The conclusion of the author of the article is the following – even in an open, accessible for everyone letter people were open-hearted, sincere and witty. The values were different, there was more simplicity.

PANEVĖŽIO BERNIUKŲ GIMNAZIJOS MOKINIŲ LAIŠKUOSE – PRISIMINIMAI IR DARBAI LIETUVAI

VYTAUTAS BALIŪNAS

Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija
Respublikos g. 47, LT-35170, Panevėžys
vyt.baliunas@gmail.com

Prieš keturis dešimtmečius (1972 m. gruodžio 23 d.) atidarytame Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejuje tarp įvairių dokumentų ir kitų 13000 eksponatų, saugoma nemaža buvusių mokytojų ir mokinių laiškų, turinčių didesnę ar mažesnę pažintinę vertę.

Apžvelgsime laiškus, rašytus 1922 metų gimnazijos absolventui ir lietuvių kalbos mokytojui **Leonui Kuodžiui** (1902 03 29–1975 10 26).

Mes, panevėžiečiai, žinojome, kad Leonas Kuodys – lietuvių kalbos mokytojas, kalbininkas, bet kad jis ir poetas – gal žinojo tik patys artimiausi jo draugai. Apie tai plačioji visuomenė sužinojo jau po jo mirties, 1994 m. išleidus jo poezijos rinktinę „Pro žydinčius langus“ [1].

Iš tų laiškų matyti, kad jo bendraminčiai kūrėjai tą „silpnybę“ žinojo. Kompozitorius **Antanas Račiūnas** 1972 m. lapkričio 2 d. rašo L. Kuodžiui: *Gavau „Bitininkų dainą“. Dovanok, kad taip ilgai Jums neparašiau, turėjau daug darbo. <...> Dainas seniai rašiau, labai seniai. Po ilgos pertraukos reikėtų pabandyti arba kitam kompozitoriui „bitininkus“ atiduoti? Kas tą dainą atliks, kokiam sąstatui ją įrėminti? Gal moterų, gal vyrų, o gal mišriam chorui, gal solinę dainą statyti su fortepijono pritarimu? Yra visokių galimybių, atsižvelgiant į teksto emocionalinę pusę <...>.*

1968 m. balandžio 8 d. laiške dėkoja už L. Kuodžio laišką ir rašo: *Praeitais metais pirkau automobilį „Moskvičių“ <...> Taigi, kai sušils oras – atvažiuosiu į Panevėžį ir mielai aplankysiu Tave. Būtų gerai gauti iš Tavęs vieną kitą romansą, pasikalbėti apie ateitį, kūrybą, be kurios mes negalime gyventi, atseit „lakštingala negali nečiulbėti“ <...> Gyvuok stiprus, kaip qžuolas prie Nevėžio! 1969 m. spalio 5 d. laiške rašo: Gal aš būsiu Panevėžy sausio 11 d. Aplankysiu Tave. Tada pasikalbėsime ir apie dainų rašymą <...>.*

Kūrybos klausimais L. Kuodys korespondavo ir su metais vėliau (1923 m.) už L. Kuodį gimnaziją baigusiu buvusiu „Meno kuopos“ nariu, rašytoju, kraštotyrininku **Juožu Petruliu** (1895 02 25–1982 10 19), gyvenusiu Kaune.

Beveik visuose J. Petrulio laiškuose kelios pagrindinės temos – kūryba, bitės, Balys Sruoga ir sveikatos problemos. 1972 m. gruodžio 24 d. laiške sveikina L. Kuodį, sukūrusį šeimą ir atsako į klausimą, kodėl iš Kražių persikėlė į Kauną: <...> *Kražiuose mes išgyvenome 20 metų ir Tukimuose 6½ metų. Tenai mes buvome giliai šaknis įleidę. Tačiau mūsų sūnus gydytojas, 1966 m. Rygoje baigęs aspirantūrą, įsigijęs medicinos mokslų daktaro laipsnį, pradėjo lektoriauti Kauno medicinos institute, gavo teisę kurtis kooperatiniame name, prie kurio statybos ir mes prisidėjome lėšomis. Taip mes čia kartu ir apsigyvenome.*

1973 m. gruodžio mėn. per Kūčias rašytame laiške J. Petrulis sveikina Leoną su artėjančiais 1974 metais ir guodžiasi prasta sveikata bei dalinasi mintimis apie savo kūrybą: *Vis dėlto, aš daug dirbu. Šiemet mašinėle perrašiau eilėraščių rinkinį „Tarp šalnos ir žiedų“ ir mašinėle perrašiau kiek seniau parašytą poemą „Neramių jaunystė“. Kad taip arčiau būtum, duočiau ir Pačiam paskaityti ir pastaboms pareikšti. Be to, šiais metais parašiau daug atsiminimų apie Lindę, Bitę, Krėvę, Borutą, N. Grigą ir nebaigtą apie Jablonskį, dar apie Sruogą.*

1974 m. rugsėjo 28 d. laiške palyginęs savo ir Leono sveikatą, grįžta prie kūrybos temos: *Pats kategoriškai sprendi apie mano kūrybinius sugebėjimus ir nesugebėjimus. Bari, kodėl aš nuo dramos nutolau. Aš draminių veikalų parašiau (kai kurių tik juodraščiai) apie 10. „Čičinską“ Grož. Liter. Leidykla po karo buvo sutikusi spausdinti, bet nebespausdino. <...> Prieš kelerius metus parašiau pilnametražinę dramą apie jauną S. Daukantą. Leidykla „Vaga“ su triukšmu atmetė, nurodydama visiškai neesmines priežastis. <...> Kadangi Pats turi poeto gyslelę, moki eilėraščius analizuoti, juos apibendrinti, būtų gerai, kad Pats pavartytum mano „Tarp šalnų ir žiedų“ mašinraštinį rinkinį – apie 280 p. <...>.*

Beveik visos susirašinėjimo temos paliestos 1975 m. gegužės 4 d. laiške, kuriame dėkoja L. Kuodžiui už eilėraštį, skirtą Mykolai Karkai, džiaugiasi, kad jo pavardė paminėta laikraštyje „Tarybinis mokytojas“ išspausdintame J. Laužiko straipsnyje apie mokyklos istorijos muziejaus atidarymo

iškilmės [2], klausia patarimo, kaip gydytis bičių pikiu. Laišką baigia pasiūlymu: *Ar Pats nežadi sudaryti savo eilėraščių rinkinio, jo mašinėle atspausdinti kokius 5 egzempliorius, juos įrišdinti – sudaryti knygos pavidalą ir tai investuoti muziejuose ir archyvuose. Tegu laukia geresnių metų. O ir draugams būtų įdomu pasiskaityti.*

L. Kuodys susirašinėjo ir su rašytoju **Juožu Paukšteliu** (1899 03 02–1981 07 20), gyvenusiu Kėdainiuose.

1953 m. birželio 20 d. laiške J. Paukštelis dėkoja už nuotraukas ir tariasi dėl vasarojimo laiko Palangoje: <...> *Tik prieš Palangą dar toks į Jus prašymas: gal augini kaukazietiškas bičių motinėles, gal turi atliekamų – labai norėčiau įsigyti. Dabar kaip tik laikas keisti. Parašyk, jei galėtum duoti, nuvažiuočiau pasiimti.* Kitame laiške prašo atsiųsti buvusio Panevėžio gimnazijos mokytojo J. Sokolovo adresą ir kviečia jį aplankyti: *Važiudamas kada pro Kėdainius nepatingėk užsukti – juk netoliese, kaimynystėje gyvename.* 1968 m. gegužės 15 d. laiške, matyt, atsako į L. Kuodžio kažkokį paklausimą: *Vertimų reikalu, žinoma, geriausiai galėtų pasirūpinti A. Venclova. Jam ir parašykite. Manau, kad jis jums atsakys. Tai tiek.*

Rašytojas **Matas Grigonis** (1889 10 03–1971 01 07) laiškuose L. Kuodžiui guodžiasi: <...> *kaip rašytojas, aš prirašiau ištisus vežimus, ypač vaikų literatūroj. Aš ir dabar rašinėju. Čia įdedu porą juodraštinų lapelių savo sueiliavimų. Tačiau esu nepripažintas rašytojas ir mano spausdinimas archyvui.* Kitame laiške pergyvena dėl palaidojimo vietos: *Savo testamente buvau nurodęs, kad mane palaidotų Naujose Panevėžio kapinėse tarp Lindės-Dobilo ir G. Petkevičaitės kapų. B. Bučas toj vietoj palaidojo Elzę Jodinskaitę. Tai buvo priežastis, kad su žmona išvažiuavom gyventi pas sūnų į Vilnių, Rusų kapinėse man rasis koks kampelis.¹ Skundžiasi labai pablogėjusia sveikata. Bet nepraranda noro dirbti: <...> noriu baigti tvarkyti savo plačius atsiminimus apie įžymybes (112 asmenų). Rankraštį įdaviau Lietuvių kalbos ir literatūros institutui. Man Institute sakė, kad būtų gerai pailiuustruoti kai kuriuos atsiminimus asmenų antkapių nuotraukomis. Jūs turite fotoaparata. Labai prašau nufotografuokit antkapius 1) Lindės-Dobilo, 2) G. Petkevičaitės, 3) K. Jasiukaičio ir 4) Jurgio Tilvyčio paminklų.*

¹ Deja, palaidotas Rokantiškių kapinėse. (Autoriaus pastaba).

Leonas Kuodys su rašytoju Juozu Paukšteliu bei Brone Paukšteliene Palangoje. 1962 m.
PAVB RKRS, f. 58-154.

Gyvendamas Vilniuje ne vieną laišką parašė ir savo buvusiai mokyklai – dabartinei J. Balčikonio gimnazijai. Mato Grigonio laiškuose mokyklai ypač vertingos detalės jo biografsams.

1967 m. vasario 22 d. rašytą laišką pradeda minorine gaida ir prisimena darbą šioje gimnazijoje:

Ave Director! Morituri vos salutant.

Aš Panevėžio gimnazijoje dirbau nuo 1918-08-15 iki 1925-07-01. Ėjau mokytojo, vicedirektoriaus ir beveik pusę metų direktoriaus pareigas, nes direktorius J. Yčas profesoriaudavo Kaune, Universitete, kur būdavo 4 dienas savaitėje. 1925 m. visą pusmetį prof. J. Yčas dirbo Klaipėdos krašte, ir man teko eiti direktoriaus pareigas. Už tai niekas nė akiū nepasakė, nes vicedirektoriaus pareiga eiti ir direktoriaus pareigas, jei direktorius esti išvykęs.

Keletą laiškų gimnazijos istorijos muziejui yra parašęs **Kostas Birulis** (1925 02 15–2004 01 27), pirmasis atkurtos nepriklausomos Lietuvos ryšių ministras (1990 m.), gimnazijoje mokėsis iki 1941 m., o gimnaziją eksternu baigęs 1946 m.

Paprašytas parašyti apie save, 2000 m. gruodžio 13 d. rašo: *Deja, labai senos savo giminės istorijos nežinau. Nes jaunam esant tas nerūpėjo, o paskui senoliai mirė. Kiek žinau iš nuotrupų, prosenelis kilęs nuo Vydžių (Nalsia) ir po 63 m. sukilimo represuotas plikbajoris Birulių – Bakneckių giminės. Senelis mokytojavu Svisločėje (tuomet Gardino gubernijoje), paskui Zarasuose, o po to Panevėžyje (popečitel učeбноgo uezdnogo okrugą). Jo vyriausias sūnus Aleksandras buvo Ukrainos akademikas, gyvenęs Charkove, sauskelių statybos teoretikas. Jei būsiu pavasarį Panevėžy, pažnekėsim.*

1941 m. absolventė **Vanda Zaborskaitė** (1922 12 24–2010 12 27), gimnaziją baigusi tragiškais 1941-aisiais, paprašyta parašyti apie 1940–1941 metus gimnazijoje, 1995 m. liepos 20 d. rašė: *Pasibaigė 1940 m. vasara, kupina Nepriklausomybės praradimo sielvarto, atėjo rugsėjo 1-oji. Ji visiškai kitokia negu ankstyvesnės: mokiniai su mokytojais nebeina į Katedrą prašyti Aukščiausiojo palaimos prasidedantiems mokslo metams. Žinome, kad mūsų mokyklos vadinsis nebe gimnazijomis, o vidurinėmis, kad mes, abiturientai būsimė nebe aštuntokai, o dešimtakai <...>. Labai nauja mums buvo tai, kad mokysimės nebe atskirai mergaitės ir berniukai, o mišrioje mokykloje: abiejų gimnazijų mokiniai bus sumaišyti, o paskui naujai persikirstyti. Įdomu, kaip tai atrodys? Toliau laiške prisimenami mokytojai Jonas Aukštuolis ir Jonas Danusevičius, „Meno kuopos“ veikla. Ir laiško pabaiga: <...> Paskutinioji abiturė egzaminų savaitė sutapo su pirmųjų išvežimų tragedija. Apie išleistuvių iškilmes niekas negalvojo. Birželio 22 d. prasidėjo karas. Atestatus atsiėmėme gimnazijos raštinėje. Kiekvienam buvo pridėta Lenino (ar Stalino) biografijos knygelė. Visas jas sumetėme nuo tilto į Nevėžį. Su viltimi laukėme ateities, nenujausdami, kokiais neįsivaizduojamais pavidalais ji mums atsiskleis.*

1989 m. prasidėjo bendravimas laiškais su 1914 m. realinės mokyklos absolventu diplomatu, paskutiniu Nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministru, sovietinių lagerių kaliniu **Juozu Urbšiu** (1896 02 29–1991 05 01). Paprašytas parašyti atsiminimus apie realinę mokyklą, parašė įdomų laišką apie Balio Sruogos veiklą, apie pirmojo moksleiviško lietuviško laikraščio leidimą realinėje mokykloje.

Nuoširdžiai ir dalykiškai su gimnazijos istorijos muziejumi bendrauja buvęs disidentas, sovietinių lagerių kalinys, 1948 m. absolventas, gamtos

mokslių daktaras **Vytautas Skuodis** (g. 1929 03 21). Gimnazijos istorijos muziejui atsiuntė visas savo parašytas knygas, daug publikacijų periodiniuose leidiniuose, o laiškuose nurodo gimnazijos istorijos šaltinius ir kitą vertingą informaciją.

1999 m. birželio 7 d. laiške rašo: *Dirbdamas Lietuvos centriniame valstybės archyve atkreipiau dėmesį į tai, kad jame yra labai daug medžiagos apie mūsų gimnaziją – net 7212 bylų! iš 1919–1944 metų laikotarpio yra 5 apyrašai. <...> Jeigu Jums būtų reikalinga medžiaga kurioms konkrečioms temoms, suradęs spragą savo darbuose, galėčiau paieškoti.*

Kitame laiške dėkoja jauniesiems gimnazijos kraštotyrininkams už parengtą lankstinuką: *<...> Man labai džiugu, kad mūsų gimnazijoje veikia rimti istorikų pagalbininkai – kraštotyrininkai. Kraštotyra – labai svarbi visuomeninio darbo sritis. Ji yra kelias į reikšmingus istorijos mokslo darbus <...>.*

Kompozitorius, 1949 m. absolventas **Vytautas Mikalauskas** (1930 10 20–2004 04 24), paprašytas parašyti apie save, rašė: 1973 m. baigiau kompozicijos mokslus. *Man jau 43! Už ko griebtis, kokią muziką kurti? Modernizmo banga palietė ir mane, bet laikas parodė, kad tos partitūros po atlikimo ir guli stalčiuje. Pajutau, kad „melodijos kišenėj neieškau“ (taip rašė spauda), pradėjau bendrauti su daina, su melodija. <...> Lietuvos radijuje yra per 250 mano kūrinų įrašų. Tai kūriniai chorams, ansambliams, įvairiems atlikėjams. Muzika skambėjo Prancūzijoje, Ispanijoje, Belgijoje, Anglijoje, Rusijoje, Ukrainoje. <...> Pirmas stambesnis kūrinys parašytas Panevėžy. Tai muzika pasakai „Akmeninė širdis“ (Hafo pasakų motyvais) J. Miltinio dramos teatrui, 1959 m. Tada dar kompozitoriaus diplomo neturėjau, bet, matyt, mane pastebėjo ir teatras davė „pasireikšti“. Rašiau dainas ir gimtojo miesto Dainų šventėms, pvz., chorams, ansambliams, įvairiems instrumentams pjeses ir kt.*

Renkant medžiagą mokyklos rengiamai mokyklos istorijai, o taip pat kuriamam mokyklos istorijos muziejui, buvo išsiuntinėta nemaža anketų buvusiems mokiniams ir mokytojams. Į tos anketos klausimus 1969 m. balandžio 22 d. atsakė poetas, satyrikas **Teofilis Tilvytis** (1904 01 15–1969 05 05): *<...> Į Panevėžio realinės gimnazijos 1 klasę įstojau 1917 metų rudenį. Priėmė pagal M. Miškinio, pas kurį mokiausi, laišką. 1918 m. pabaigoje išvykęs kalėdų atostogų, į Panevėžį nebegrižau.*

<...> Panevėžyje aš pradėjau eiliuoti, į draugų ir draugių albumėlius įrašydamas pirmuosius dvideilius ir ketureilius, nupiešdamas gamtos vaizdelius.

1988 m. pradėjom bendrauti su 21 metus tremtyje ir lageriuose praleidusiu buvusiu abiturientu **Aleksandru Mikutavičium**. Tragiškąją 1941 m. birželio 14-os naktį niekuo nenusikaltęs 8-tos klasės gimnazistas kartu su tėvais buvo ištremtas į Sibirą, į Altajų.

1994 m. lapkričio 14 d. laiške aprašo gyvenimą ir veiklą tremtyje: *Nors jau daug metų gyvenu Kaune, tačiau save laikau panevėžiečiu, nes miestas, kuriame prabėgo tavo vaikystė ir ankstyvoji jaunystė, lieka pats brangiausias visam gyvenimui. Šiuo metu sukanka 50 metų nuo tų dienų, kai aš ir keli mano draugai tremtyje užsiėmėme literatūrine veikla ir leidome „žurnalą“ „Tėvynės ilgesys“, už ką man teko labai brangiai sumokėti. Tad norėčiau trumpai papasakoti apie tai, kas įvyko mano gyvenime prieš 50 metų, prieš tai ir po to <...>.* A. Mikutavičius ne kartą lankėsi gimnazijoje, bendravo su kraštotyrininkais ir kalbėjo mokiniams pirmajame Vasario 16 dienos minėjime, eksponavo „Tėvynės ilgesio“ numerius, gimnazijos istorijos muziejui parašė atsiminimų fragmentus. Atskira knyga jam pavyko išleisti „Tėvynės ilgesio“ visus numerius [3].

Atkūrus nepriklausomybę, atsirado galimybė bendrauti su buvusiais mokytojais ir mokiniais, Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukusiais į Vakarus. Ypač suaktyvėjo bendravimas laiškais Vakaruose leidžiamuose lietuvių laikraščiuose atspausdinus publikacijas „Atsiliepkite, Panevėžio gimnazistai!“

Vienas iš pirmųjų atsiliepė 1925 m. laidos absolventas diplomatas **Stasys Antanas Bačkis** (1906 02 10–1999 11 10) iš Prancūzijos. Pirmas, 1992 m. gegužės 18 d. rašytas prisistatymo laiškas buvo trumpas, tačiau daug žadantis: *Didžiai Gerbiamasis, Kaip baigęs Panevėžio Vyrų gimnaziją 1925 m. priedo siunčiu šiek tiek informacijos apie save, radęs Jūsų pageidavimą, kad panevėžiečiai atsilieptų. Jei Jūs norėsite kokių informacijų iš manęs – malonėkite pranešti. Atsiliepsiu, kol gyvas esu, nes einu 87 metus.*

Su S. A. Bačkiu susirašinėjimas tęsėsi daugiau kaip septynerius metus. Per tą laiką jis atsiuntė per 30 laiškų ir banderolių su įvairia medžiaga, kuri saugoma gimnazijos istorijos muziejaus S. A. Bačchio fonde. Laiškų tematika labai įvairi: atsiminimai apie gimnaziją ir buvusius mokinius, apie jo diplomatinę ir visuomeninę veiklą, apie gyvenimą Prancūzijoje ir

JAV, šiek tiek apie šeimą, sūnų arkivyskupą, o netrukus – kardinolą Audrių Bačkį ir, aišku, apie sveikatą. Beveik kiekviename laiške – laikraščių iškarpos, nuotraukos. Nepamiršti ir kalėdiniai sveikinimai. Visi laišškai rašyti ranka ir nelengvai perskaitomi. Apie tai jis 1993 m. lapkričio 10 d. rašo: *Labai atsiprašau už mano rašyseną – deja, mašinėle nebegaliu rašyti, tad dovanokite, kad taip netvarkingai rašau.*

Į kreipimąsi „Atiliepkite, Panevėžio gimnazistai“ 1992 m. liepos 24 d. atsiliepė teologijos daktaras, monsinjoras **Paulius Jatulevičius-Jatulis** (g. 1912 01 31). Jis rašo: „*Tėviškės žiburių*“ 1992-05-05 radau kreipimąsi į Panevėžio gimnazistus. Galiu paminėti ir save. Nuo 1923 iki 1927 m. (tuomet vadinausi Paulius Jatulevičius) mokiausi Panevėžio gimnazijoje ir 1927 m. įstojau į Kauno kunigų seminariją. Nuo 1939 m. spalio mėn. studijavau Romoje, paskui buvau lietuvių pabėgėlių ir belaisvių kapelionas. 1944–1957 m. buvau Australijoje, paskui iš ten grįžęsėjau įvairias pareigas Romoje ir Vokietijoje. Redagavau Z. Ivinskio Raštus (išl. 4 tomus), redagavau kardinolui Sližy 12 tomų „*Monumenta Ucrainae Historica*“² Iš mano paruoštų knygų UNRA 2 tomai Žemaičių vyskupijos kodekso „*Codex Medniscensis seu Samogitiae divensis*“. Gyvenu kartais Romoje, kartais Vokietijoje su vysk. A. Deksnio.

P. Jatulis pasikuklino ir paminėjo tik dalį savo veiklos. Jis bendradarbiavo leidžiant bostonišką „Lietuvių enciklopediją“, parengė ir 1954 m. išleido „Mūsų giesmynės“ – giesmynėlį su gaidomis, „Lietuvos kelias į krikštą“ (1987 m.), apie misionierišką veiklą „Po tūkstančiais kaukių“, Vatikano ir Italijos archyvuose rinko medžiagą Lietuvos istorijos klausimais, dirbo Vatikano radijo lietuviškų laidų redakcijoje ir kt., parengė nemažą mokslo darbų istorijos klausimais, kurie buvo publikuoti Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidiniuose. Kai kuriuos darbus atsiuntė gimnazijos istorijos muziejui.

Originali susirašinėjimo su 1929 m. gimnazijos absolventu rašytoju **Kaziu Barausku-Barėnu** (1908 01 12–2006 03 17) pradžia. 1996 m. rugpjūčio 7 d. iš Londono atėjęs K. Barėno laiškas prasideda žodžiais:

² Už tą ir kitą pagalbą Ukrainos tikintiesiems P. Jatuliui suteiktas Ukrainos katalikų bažnyčios prelado titulas.

Kazimieras Barėnas savo namuose Londone. 1970 m.
PAVB RKRS, f. 60-1487.

Didžiai gerbiamas Pone, įsigijau Jūsų knygą „Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija“. Puiki knyga – surinkta ir paskelbta daug duomenų apie tą gimnaziją, kurioje ir man teko mokytis. Matau, kad knygoje ir minimas esu. Bet vienas ir nebuvęs įvykis priskirtas man. Antanas Gabrėnas sakęs, kad aš atėjęs į gimnaziją apsiavęs naginėmis, tai mokytojai man nupirkę batus.³ Tą sakinį K. Barėnas komentuoja: Nežinau ir iš kur A. Gabrėnas ištraukė tą pasakėlę. Pasakėlė būtų graži ir turėtų šio tokio dramatiškumo, bet, deja, su manim taip neatsitiko. Nei mokytojai, nei kas kitas iš šalies nieko man nėra pirkęs, nei batų, nei jokios smulkmenos. Niekada nesu nė prašęs, kad „Žiburėlis“ ar kas sušelpytų mane. Gimnazijoje, tiesa, būdavau atleidžiamas nuo mokesčio už mokslą ir vidurdieniais, kaip ir visi išgerdavau puoduką sacharinu pasaldomos gilių kavos. Po to teko sulaukti dar 11 laiškų ir šventinių sveikinimų.

1999 m. kovo 8 d. rašo, kad nepatenkintas, jog panevėžiečiai jį vadina

³ Knygoje apie „Žiburėlio“ veiklą gimnazijoje yra toks sakiny: Dailininkas Antanas Gabrėnas: „Mes buvome vargo vaikai, dauguma iš kaimų. Atsimenu, kaip (...) Barauskas (vėliau žinomas rašytojas K. Barėnas) buvo atėjęs į klasę su naginėmis. Mokytojai pamatė (...), nupirko jam batus“ [4, 135].

dviguba Barausko-Barėno pavarde: *Visas lietuviškas pasaulis pripažįsta man teisę vadintis Barėnu, tik Panevėžys vadina Barausku-Barėnu, kažkokia dviguba pavarde, bajoru ar ką, taip ir spaudą informuoja. Esu Barauskas asmens dokumentuose, bet viešajame gyvenime – Barėnas.*

Gimnazijos istorijos muziejui rašytojas atsiuntė savo knygas, o vienos – „Karališka diena“ – ant nedidelio formato (11x20 cm.) popieriaus lapelių parašytą rankraštį.

1992 m. gruodžio mėn. 4 d. į laišką atsakė buvusi „Meno kuopos“ valdybos narė **Liucija Jurgutytė-Baldauf** (g. 1916 09 16). Pirmame laiške pateikia šiek tiek informacijos apie save ir savo veiklą Vokietijoje: *Jūsų laišką gavau. Širdingas dėkui už prisiminimą. Džiugu buvo išgirsti, kad <...> gimnazijoje teberusena Lindės-Dobilo dvasia. O dabar prie Jūsų klausimų. Jūsų gimnaziją lankiau nuo 1927 m. rudens iki 1932 m. pavasario, o tų pačių metų rugsėjo 1 d. mes visos mergaitės buvom perkeltos į Panevėžio Mergaičių gimnaziją, aš į šeštąją klasę, kurią baigiau 1935 m. pavasarį. Tai buvo trečioji Panevėžio Mergaičių gimnazijos laida. <...> O jūsų muziejui pasistengsiu ko paieškoti. Gal tiktų mano „Litauische Lyrik“, kurią parengiau 1972 m. Tai lietuvių lyrikos antologija dviem kalbom: lietuviškas originalas ir mano vertimas į vokiečių kalbą. <...> 1993 m. sausio–vasario mėn. išeis iš spaudos mano rašytas lietuvių kalbos vadovėlis aukštosios mokykloms – atsiųsiu ir jį, bet tai jau, manau, Jums mažiau įdomu. Po kurio laiko gimnaziją pasiekė abi jos knygos.*

Keletą metų tęsėsi susirašinėjimas su sudėtingo likimo 1944 m. absolventu **Algirdu Titu Antanaičiu** (1927 01 04–2003 10 25). Už dalyvavimą antisovietinėje mokinių akcijoje per 1940 m. Spalio revoliucijos minėjimą, įsikišus sovietiniam saugumui, mokytojų taryba turėjo griežtai nubausti „išsišokėlius“. Kai kuriems akcijos dalyviams buvo sumažintas elgesio pažymys, kai kurie pašalinti iš gimnazijos, keturi buvo įkalinti Panevėžio kalėjime. Išlikusiame 1940 m. pedagogų tarybos posėdžio protokole minimas ir A. T. Antanaitis: *Algirdui Antanaičiui, VIIb kl. mok. už neleistiną tvarkos ardymą per II iškilmingą posėdį sumažinti elgesio pažymį iki trijų ir atleisti iš mokyklos. Pedagogų tarybos sekretoriui Jonui Dičiui, matyt, ranka nerašė žodžio pašalinti, o parinko švelnesnį išsireiškimą – atleisti iš mokyklos.*

Skubiai pasitraukęs iš Panevėžio, A. T. Antanaitis išvengė arešto ir

sovietinių lagerių, o 1941 m. rudenį, jau vokiečių okupacijos metais, vėl grįžo į gimnaziją ir mokėsi iki 1944-ųjų.

Keletą metų iš Čikagos priemiesčio Lemonto į Respublikos g. 47 per Atlantą reguliariai skrido laišakai su vienokia ar kitokia informacija gimnazijos istorijos muziejui. Pagrindinės jo laiškų temos – visuomeninis darbas, noras grįžti į Lietuvą ir čia dar padirbėti Tėvynės labui: *Nors visi teturim tik po 24 valandas į parą, bet bandysiu vėl prisėsti prie tų atsiminimų apie savo (Panevėžio) gimnazijos dienas ir miestą, kuriuos pradėjau juodraštyje pereitą rudenį ir pavadinau „Sentimentali kelionė į užvakarykštį Panevėžį“. Dar noriu parašyti apybraižą apie J. Miltinį ir („Biržų žinioms“ pažadėtą) žiupsnelį atsiminimų apie savo draugą, rašytoją Aloyzą Baroną, taip pat gerą Vlado Būtėno draugą – džiaugiuos, kad su juo susijungėte <...> Vis nepametu vilties grįžti į Lietuvą ir dar būti reikalingas nors dešimt metų <...>.* 1992 m. balandžio 11 d. laiške pergyvena, kad nustojo eiti žurnalas „Knygnešys“, kuris spausdino nemažai A. T. Antanaičio publikacijų apie egzodo literatūrą: *kaip žinote, „Knygnešys“ užsidarė. Gaila, nes mielai naudojosi studentai, susipažindami apie išeivijos literatūrą, kurios ekspertu esu čia (nepelnytai) laikomas. Gal sutiksiu bendrauti „Literatūroj ir mene“ <...>.*

Sovietmečiu beveik nieko nežinojome apie likimus buvusių mokinių ir mokytojų, 1944 m. pasitraukusių į Vakarus. Atkūrus nepriklausomybę bandėme užmegzti ryšius su jais. Tad visų, su kuriais susirašinėjome, prašėme pagalbos ir bent mažiausios informacijos. A. T. Antanaitis mielai talkino. 1990 m. spalio 26 rašo: *Jūsų man įduotus norinčių susirašinėti mokinių sąrašus parsivežiau kišenėje ir tuoj po Kalėdų atšviečiau keletą jų kopijų ir išdalinau didžiausioms Čikagos lituanistinėms mokykloms. <...> Tada per vieną pažįstamą mokytoją pasiunčiau ir Toronto mokykloms ir per poeto Henriko Nagio žmoną Birutę – į Montrealį Kanadoje. Man būtų tikrai įdomu išgirsti: ar bent vieną kokį nors laišką gavote?*

Prasidėjus „Knygų Lietuvai“ siuntimo akcijai, visos leidyklos gerokai aptuštino sandėlius. Amerikos Liet. Bibliotekos leidykla (išleidusi ir „Antro kaimo“ knygą) Lietuvos institucijoms supakavo apie aštuoniasdešimt dėžių, beveik visas dar turėtas „Lietuvos bažnyčias“. Vieną dėžę (rodos 24 egz..) „Antro kaimo“ knygų aš supakavau ir adresavau J. Balčikonio vidurinei mokyklai Panevėžy, per Jūsų malonę. Visas tas knygas pasirašiau ir

norėčiau, kad Jūs jas padalintumėt savo mokyklos mokytojams <...>.

1939 m. vokiečiams užgrobus Klaipėdą, į Panevėžį, kartu su pedagoginiu institutu atvyko ir garsios giminės atstovas, mokytojas **Jurgis Reisgys** (1914 05 11–2005 03 30). 1941–1944 m. berniukų gimnazijoje jis dėstė vokiečių kalbą, o 1944 m. su šeima pasitraukė į Vakarus ir po kurio laiko atsidūrė Australijoje.

Paprašytas suteikti žinių apie save, jis 1997 m. vasario 13 atsiliepė: *<...> Pažadu parašyti, bet greitai, nes turiu daug parašyti numatomi Mažosios Lietuvos enciklopedijai, kurią leis Mažosios Lietuvos fondas Kanadoje. O 1997 m. rugsėjo 22 d. gautas laiškas su tekstu "Mano biografija". Laiškuose pasakoja apie gyvenimą Vokietijoje, šeimos tragediją, emigraciją į Australiją.*

J. Reisgys, gyvendamas Australijoje, domėjosi Panevėžiu ir jo žmonėmis. Viename jo laiške ant atskiro lapelio įdėti jį dominantys klausimai: *Latvis poetas Janis Rainis gyveno ir Panevėžyje. Gal jis lankė ten gimnaziją? Aryra užrašytų kokių tikslesnių žinių apie jo gyvenimą Panevėžyje? Ar yra išlikusi gausi zoologo Elisono iš spaudos iškarpų biblioteka, kurią jis 1944 m. buvo išvežęs į kaimą? Kur dingo kalbin. Petro Būtėno biblioteka? Atsimenu, V. Būtėnas pasakojęs, kad pas jį atvykdavo Dotnuvos studentės, ieškodamos medžiagos ką Lietuvos spauda yra rašiusi apie blynų kepimą. Jis ir turėjo daug iškarpų surinkęs kalbos reikalais. Tuo buvo žinomas.*

Dar viename lapelyje: *nacių koncentracijos stovykloje žuvęs Martynas Reizgys buvo mano tėvas! Kitame lapelyje jis rašo: Ačiū už gražią šios gimnazijos nuotrauką, kuri, kaip matos, buvo tame pačiame stiliuje praplėsta. Mano a.a. žmonos Teresės Daukaitės brolis Balys Daukus šią gimnaziją baigęs apie 1918 m., pasakodavo, kaip caristinės ministerijos inspektoriai lankydavo šią gimnaziją. Mokykla iš anksto žinodavo apie vizitaciją ir iki gatvės nutiesdavo kilimą. Visa vizitacija baigdavosi balium.*

Labai malonu man buvo gauti buvusio mokytojo pagyrimą. Iš 1997 m. rugsėjo 25 d. laiško: *Mielas Vytautai, Esi jaunesnės kartos atstovas, eini svarbias pareigas, užrašai miesto kultūros istoriją, todėl negali praeiti ir pro kitus miesto įvykius, prie jų nesustojęs <...> linkiu sėkmės! Man patinka tokie vyrai, kurie giliai kasa!*

1991 m. į laišką atsiliepė žurnalistas, visuomenės veikėjas, 1927 m. Panevėžio gimnazijos absolventas **Bronys Raila** (1909 03 10–1997 04 13).

Paprašytas parašyti apie save, 1991 m. sausio 7 d. atsakė: *Dėkui už laišką, kurį gavau š. m. sausio 5 d. Mano vertingas kolega L. Gudaitis iš Kauno man buvo apie Jus jau parašęs. Norėčiau glaustai pasisakyti Jūsų laiške iškeltais reikalais. Smagu, bet ir liūdna, kad įvykiai Lietuvoje ir aplinkui atsirado bent dešimtmečiu per vėlai. Būčiau buvęs daug veiklesnis. O dabar mano amžius tiek pagilėjo ir sveikata pradėjo šlubuoti, kad tegaliu tik iš dalies atlikti uždavinius ir sumanymus. <...> Galiu užtikrinti, kad per visą gyvenimą buvau ir likau labai ištikimas Panevėžio patriotas (miesto, gimnazijos, visos apskrities). Per praėjusius metus jau keturis kartus į skirtingas vietas esu rašęs savo autobiografijos kontūrus (labai trumpai), tai nuvargau ir nebenorėčiau vėl kartoti Jūsų muziejui. Prieš mėnesį plačiau (7 psl.) autobiografiją išsiunčiau „Knygnešio“ žurnalui, kuris publikuoja tos rūšies raštus. Tai mano išsamiausia autobiografija. Antras Jūsų iškeltas dalykas – mano memuarai. <...> Aš esu paruošęs medžiagą savo memuarams ir ketinu netrukus tą darbą pradėti. <...> Tų memuarų įvade ketinu glaustai prisiminti savo 4 kl. mokyklą Rozalime ir 1923–1927 m. laiką Panevėžio gimnazijoje. Kai ką papasakosiu ir apie pedagogus. Deja, gimnazijoje aš asmeniškai neturėjau labai įsmintinų ir įdomių mokytojų, nebent išskyrus direktorių dr. Joną Yčą, inž. K. Šakenį (ir dar Dobilą, Grigonį, ir Bitę-Petkevičaitę, kurie, betgi, nei vienas nebuvo mano klasės mokytojais). Juos pažinau kitais būdais.*

Netikėtai užsimezgė bendravimas su realinės mokyklos 1914 m. absolvento **Balio Sruogos** (1896 02 02–1947 10 16) žmona Vanda Daugirdaite-Sruogiene.

1990 m. rudenį savo gimnaziją aplankė 1941 m. absolventas gydytojas **Rimvydas Sideravičius-Sidrys** (1922 04 12–2010 05 15). Jis prašitarė, kad artimai bendrauja su **Vanda Daugirdaite-Sruogiene**. Tuo metu Lietuvoje tik ką buvo išleista jos „Lietuvos istorija“. Nutarėme ją tuo pradžiuginti ir kartu paprašėme jos autografo. Netrukus gimnaziją pasiekė banderolė su „Lietuvos istorija“ ir įrašų:

Mes neužmigom, / Nors ir prispausti, / Nors ir nuskriausti, / Nors ir užgulti.

Ši ištrauka iš Balio Sruogos „Saulė ir smiltys“ 9 p. Rašyta autoriui dar buvus Panevėžio realinės mokyklos mokiniu, ar ją baigus 1914 m.

O pridėjame laiškelyje rašo: <...> *Man ypač brangu, kad prisiminėt*

mane buvusio Realinės mokyklos absolvento Balio Sruogos gyvenimo draugę ir kuklią bendradarbę. Šios knygos pirmosios laidos juodrašči 1932/33 m. B. Sruoga perrašinėjo mašinėle, nes norėjo daugiau susipažinti su mūsų krašto praeitimi ir jo herojiškomis kovomis už laisvę, kartu lydėjo mano darbą savo pastabomis ir patarimais. Tegu ši knygutė primeina mūsų meilę Lietuvai ir žadina neblėstantį tikėjimą į jos šviesią ateitį. Su gilia pagarba, Vanda Daugirdaitė Sruogienė, 1990-11-01.

1992 m. gimnazijoje apsilankęs svečias iš JAV prisistatė esąs Pilypas Narutis, gimnaziją baigęs 1938 m. Tokios pavardės neradę tų metų absolventų sąrašė, prašėme „pasiaiškinti“. Paaiškino, kad jo tikroji pavardė – Žukauskas. Kadangi jis buvo vienas iš 1941 m. birželio sukilimo Kaune organizatorių, po to aktyvus JAV lietuvių visuomenės veikėjas, bijodamas, kad už tokią jo veiklą gyvenantys Lietuvoje artimieji nenukentėtų nuo sovietinės represijos struktūrų, jis pasivadino Naručiu. Taigi jis – **Pilypas Žukauskas-Narutis** (g. 1920 05 20).

Kartu su kitais lietuviais P. Narutis seka įvykius Lietuvoje ir pergyvena dėl nesėkmių. Iš 1995 m. balandžio 2 d. laiško: *Šiandien Čikagoje panevėžiečių susirinkimas. Kasmet sueiname prisiminti Nevėžio pakrantes, kažkas mus jungiančio suartina. Susitiksiu Masilionį (kuris tą Panevėžiečių sąjūdį judina), Bernatavičių, Sidrį. Čia susirenka iki šimto.*

1995 m. lapkričio 29 rašo: *Turėjome čia lapkričio 12 d. panevėžiečių susirinkimą, kuriame, kaip visada, pasidaliname žiniomis apie Panevėžį. Masilionis ir Beinarauskas (o jie yra tie didieji Panevėžio sąjūdžio čia judintojai) supažindino su paskutiniąja ELTA iš Panevėžio. <...>Telkiuosi dabar prie savo knygos antrosios dalies, kur bus atžymėti ir 1941 m. sukilusieji Panevėžio apskrityje.*

Iš 1997 m. birželio 8 d. laiško: *Jau vasario mėn. gavau Jūsų mielą laiškutį. Aprašėte labai svarbų Jūsų darbą – medžiagą, renkamą apie rezistenciją okupantams. Labai džiaugiuosi. Tai nepaprastai svarbus darbas, nes toji medžiaga nyksta kartu su žmonėmis. Bandau ir aš čia kiek laiko ir jėgas leidi.*

1999 m. gruodžio 18 rašo: *Artinantis prie 2000-ųjų metų mintimis neišvengiamai užklystu į Panevėžį, kaip į visų mano pradžių pradžią. <...> Visada džiaugiuosi ir praeitame panevėžiečių susirinkime džiaugėmės (čia dalyvavo ir iš Panevėžio atvykęs į Čikagą kun. Gudelis, kuris čia mus*

aptarnauja), kad Panevėžio kultūrinė veikla neatsilieka nuo kitų Lietuvos miestų, ir džiaugėmės Jūsų iniciatyva telkti istorinę medžiagą.

Tuo metu, kai akademikas Zigmas Zinkevičius buvo Lietuvos švietimo ir mokslo ministru, Pilypui Naručiuviui buvo pasiūlytos viceministro pareigos. Nespėjęs jam atvažiuoti į Lietuvą, pasikeitė ministrai ir pažadėto posto neteko užimti. Apie tai jis 1998 m. gruodžio 12 d. rašo: <...> *buvau angažuotas į vice – turėjau ir lėktuvo bilietus nusipirkęs. Bendrai, mes stebimės, kad Lietuvoje ministras negali pasirinkti sau „vice...“ tokio, kokio jis nori, o turi dar derėtis. <...> Žinoma, mano interesai kitokie, negu esančių Lietuvoje. Ten žmogus kovoja ne tik dėl posto, bet ir dėl pragyvenimo. Aš tik norėčiau neturėti nuostolio, man pragyvenimas nerūpi. Ir gerai, kad neatėmiau kitam algos. O tas mane būtų slėgę. Mano tikslas buvo tik padėti. Švietimo organizacija yra silpnoka ir prof. Z. Zinkevičius buvo tuo labai susirūpinęs.*

Dar su vienu svečiu iš JAV – **Algimantu Gurecku** (g. 1923 06 02), 1941 m. gimnazijos absolventu, antisovietinės ir antinacinės rezistencijos dalyviu, bendravimas prasidėjo 1991 m., jam apsilankius gimnazijoje.

1996 m. liepos 15 d. jis rašo: *Malonėkite atsiųsti man Jūsų knygą „Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija“. Būsiu tikrai Jums dėkingas <...>. Buvau Panevėžio vyrų gimnazijos mokinytis. Į I gimnazijos klasę persikėliau 1933 metais iš Tauragės gimnazijos. Į ją vidurinę mokyklą baigiau 1941 metais. Gavęs knygą, 1996 m. rugsėjo 30 rašo: Nuoširdžiai dėkoju Jums už „Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos“ tris knygas, kurias gavau rugpjūčio gale. Ypač buvo malonu gauti knygą su Jūsų įrašu. Kitas dvi knygas atidaviau mano kaimynams panevėžiečiams: Antanui Albertui Kaničiui (buv. Kanišauskui), ją baigusiam 1941 m., Šliogerui, kuris Panevėžio gimnaziją baigė 1939 metais. Visi gyvename miesteliuose aplink Hartfordą. Kiek toliau Connecticuto valstijoje Danbury mieste gyvena taip pat Panevėžio gimnaziją baigęs karaimų tautybės R. Tinfo (buv. Tinfavičius). <...> Labai vertinu Jūsų knygą ir darbą, telkiant istorinę medžiagą apie Panevėžio gimnaziją. Norėčiau atsilipti į Jūsų kvietimą parašyti atsiminimų apie pagrindinio veiklą pirmaisiais okupacijos metais, tik šiuo metu dar negalėčiau pasakyti jums, kada tai galėčiau padaryti, nes turėčiau tai įterpti tarp kitų savo darbų ir įsipareigojimų.*

Iš 2003 m. sausio 18 d. laiško: *Būčiau dėkingas, jei galėtumėt atsiųsti*

Jūsų knygą „Jubiliejinių gimnazijos metų kalendorių“⁴ Visada branginau tai, ką gimnazija man davė – plataus humanitarinio išsilavinimo pagrindus ir padėjo išryškinti ir susidaryti savo tautines ir asmenines moralines vertybes.

Tai nuoširdus gimnazijos istorijos muziejaus talkininkas. Beveik kiekviename laiške pateikia informaciją apie buvusius gimnazistus, mokytojus ir jų likimus, prideda iškarpas iš periodinių leidinių su straipsniais, kuriuose minimi gimnazijos mokiniai ir mokytojai. 2011 m. gruodžio mėn. Gurecko žmona parašė, kad Algimantas serga sunkia nepagydoma liga ir į laiškus jau nebepajėgus atsakyti.

1993 m. netikėtai gimnaziją aplankė iš Australijos atvykę buvę prieškario gimnazistai broliai **Vytautas** (g. 1924 02 11) ir **Gediminas** (1927 06 22–2005 07 12) **Patupai**.

1944 m. pasitraukę iš Lietuvos, po sunkių, varginančių klajonių Vokietijoje, atsidūrė tolimojoje Australijoje. Atlikę privalomus darbus, ėmėsi verslo ir tvirtai įsikūrė. Pirmojo apsilankymo metu nutarė skatinti abiturientus už geriausius lietuvių kalbos rašinius. Abiturientams brolių Patupų įsteigtos premijos įteikiamos kartu su atestatais. Materialiai parėmė kai kuriuos gimnazijos leidinius. Australijoje dalyvauja visuomeninėje lietuvių veikloje, parašė išsamius atsiminimus apie traukimąsi su ginklu iš Lietuvos ir gyvenimą Australijoje. Daug kartų lankėsi gimnazijoje, kiekvieną kartą dalyvaudavo 1944 m. laidos absolventų susitikimuose. Įvairiais retais leidiniais padėjo turtinti gimnazijos istorijos muziejų. Iš 2003 m. kovo mėn. 28 d. laiško: *Siunčiu keletą knygelių, spausdintų Vokietijoje tuoj po karo. Jei jos tiks, tai po truputį siųsiu dar daugiau. Sunku žinoti, kas Jums būtų įdomu gauti, todėl renku visas, spausdintas lageriuose 1945–1949 metais. Jūsų Vytautas ir Gedminas.*

Išliko tikrais Lietuvos patriotais. Deja, 2005 m. pagrindinis mecenatas Gediminas, palikęs žmoną ir dukrą, iškeliaavo Anapilin. 2005 m. gruodžio mėn. brolis Vytautas rašė: *Šie praėję metai buvo labai sunkūs, Gediminui netikėtai atsiskyrus nuo mūsų visų, o taip norėjo jus visus susitikti. Čia nori nenori turi priprasti prie jo paliktos spragos. Jis norėjo, kad jo pelenai*

⁴ Tikrasis knygos pavadinimas *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija, 1727–2002: jubiliejinių 2002–2003 mokslo metų kalendorius*. – Panevėžys, 2002. – 387, [1] p.

būtų išbarstyti Berčiūnuose. Tą padaryti teks kitais metais, vasarą. Dabar renku Gedimino nuotraukas iš jo gyvenimo ir po N. Metų tuoj atsiųsiu su trumpa jo gyvenimo istorija Australijoje <...>.

Beje, jo pelenai urnoje atgulė šeimos kape Panevėžyje. O per Pietvakarių Australijos dykumą nutiestoje automagistralėje, Naujoje Eulos gyvenvietėje, stovi lietuviškas kryžius, primenantis, kad gyvenvietės dykumoje įkūrėjas – lietuvis Gediminas Patupis.

1999 m. pradžioje iš JAV (Floridos) parašė laišką 1928 m. absolventė rašytoja **Vanda Tomašauskaitė-Frankienė-Vaitkevičienė** (1909 01 20–2007 12 03).

Didelę įtaką turėjo jos metais gimnazijoje aktyviai veikusi „Meno kuopa“, globojama J. Lindės-Dobilo. Kuopos susirinkimuose, kartu su būsimaisiais rašytojais Broniumi Raila, Halina Didžiulyte-Mošinskiene, Vladu Baleišiu, Jonu Šukiu ir kitais, pirmuosius savo kūrinius skaitė ir Vanda Tomašauskaitė. Baigusi gimnaziją ir įgijusi pradinės mokyklos mokytojos cenzą, nuo 1931 m. mokytojavo įvairiose Lietuvos vietose. 1944 m. pasitraukusi iš Lietuvos, pedagoginį darbą tęsė Vokietijoje. 1951 m. atvykusi į JAV, dirbo lituanistinėse mokyklose.

Per ilgus metus jos namuose susikaupė nemažas archyvas – parašytos knygos, periodiniuose leidiniuose atspausdinti kūriniai, recenzijos, knygų iliustracijų originalai ir kt. Sulaukusi brandaus amžiaus (90 metų), sužinojusi, kad buvusioje jos mokykloje, dabar Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejuje, kaupiama medžiaga apie buvusius mokytojus, mokinius, suprasdama savo solidų amžių, nutarė padovanoti savo archyvą, kad po jos mirties medžiaga būtų saugoma mokykloje, kurią ji baigė prieš 78 metus. Mielai sutikome išpildyti jos norą ir 1999 m. vėlyvą rudenį gimnazijos muziejų pasiekė jos turtingas ir turiningas siuntinys: išleistos knygos, jų recenzijos, laiškai, publikacijos periodinėje spaudoje ir kita archyvinė medžiaga su lydraščiu: *Kūrybinis palikimas. Šį kūrybinį palikimą dovanaju Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejui. 1999. XI. 5.*

Zenonas Dučmanas (g. 1923 04 24) pirmą kartą apsilankęs gimnazijoje 1992 m. ir pamatęs, kaip kaupiama ir saugoma gimnazijos istorijos medžiaga, tapo puikiu pagalbininku. Laiškus lydi banderolės su laikraščių ir žurnalų straipsniais gimnazijos istorijos klausimais. Jo fonde daugiau kaip šimtas vertingų iškarpu, kuriose minimi gimnazijos mokytojai,

mokiniai, jų likimai. Per du dešimtmečius parašė daug laiškų, kuriuose ne tik informuoja apie savo veiklą Klivlendo lietuvių namuose, kuriems jis vadovauja ne vieną dešimtmetį, bet ir pateikia daug buvusių mokinių bei mokytojų adresų bei informacijos apie jų likimus. Traukdamasis iš Lietuvos nuo 1944 m. vasaros iki išvykimo į JAV rašė dienoraštį, kurio originalo sąsiuvinius bei iššifruotą ir mašinėle atspausdintą tekstą dovanojo gimnazijos istorijos muziejui.

1941 m. absolventas **Rimvydas Sideravičius Sidrys** (1922 04 12–2010 05 15), atsiuntė 1940 m. vasarą rašytų atsiminimų apie gimnazijos mokytojus kopijas, ne kartą lankėsi Lietuvoje su dovanomis gimnazijos istorijos muziejui.

1987 m. rašo: *prieš porą dienų mokyklos adresu išsiunčiau ilgą rašinį – ištrauką iš mano dienoraščio. Tuos atsiminimus „Jie mus mokė“ aš rašiau 1940 m. vasarą, kai po sunkaus darbo ir egzaminų gimnazijoje turėjau marias laiko ir nebuvo ką veikti. Dabar, po labai daug metų, vartydamas tuos lapus, pagalvojau, kad jie tikty Jūsų simpatiško muziejaus archyvui. Literatūrinės vertės jie, žinoma, neturi, buvo jie rašyti nesubrendusio aštuoniolikmečio, bet vis tiek tai yra praeities segmentas. Gal didžiausia jų vertė yra įrodymas, kaip mokiniai permatė savo mokytojų vertybes ir silpnybes, ir kaip vikriai jas moka išnaudoti – atseit pamoka mokytojams.*

Kitame, 2002 m. lapkričio 17 d. rašytame laiške dėkoja už knygą „Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija 1727–2002“ ir suteikia papildomų žinių apie savo mokytojų likimus: *Ta knyga tikrai įdomi, ypač kaip istorinis dokumentas. Kadangi ji eina kalendoriaus forma, reikia laukti, kad išeis ir kita laida. Tuo atveju labai siūlyčiau įterpti ir Petro Juodelio biografiją. Pažymi, kad jo likimas tiesiog simbolizuoja visų Tėvynę mylinčių lietuvių likimą.*

2003 m. sausio 4 d. laiške aprašo savo kelionės į Lietuvą įspūdžius ir kritiniu žvilgsniu žvelgia į tai, ką matė: *Mano kelionės šiais metais apsiribojo Lietuva. Vėl galėjau stebėti jos teigiamas ir neigiamas puses. Vilniaus centras buvo išraustas, teko vaikščioti išraustais, laikiniais šaligatviais. Vilnius turės požeminį garažą, bet, deja, požeminis traukinys nenumatytas. Vieton jo meras siūlo tramvajų, praėjusių laikų dinozaurą, kurio moderniškieji didmiesčiai, kaip Viena, Čikaga yra seniai atsikratę. <...> Elegantiškas ir švarus mano Kaunas, kuriame teko gyventi trejus metus. Sujaudino mane kuklus paminklas buvusiose Kauno kapinėse, skirtas 1941 metų žuvusiems*

sukilėliams, mano kovos draugams. O kitas paminklas, Romui Kalantai, visai nevykęs, tik grupė geltonų keramikos luitų ant žolės.

2003 m. gruodžio mėn. laiške dar kartą prisimena kelionę į Lietuvą: *Ši dainų šventė buvo man ypatinga. Ją lankė septyni vyresnieji mano anūikai. Dviem automobiliais buvom nuvažiaavę į Panevėžį. Prie mano tėvų kapo trumpa kalbele aš perdaviau savo gyvenimo tęstinumą.*

Jis daug keliavo ir kelionių metu fotografavo, kelionių skaidrių komplektą padovanojo mokyklai, kad jas būtų galima panaudoti geografijos pamokose. Apie tai jis rašo: *Šias skaidres dovanoti paskatino dėkingumas mokyklai, kuri mane paruošė gyvenimui, prisiminimai apie veiklą geografijos būrelyje, tęstinumo jausmas su dabartiniais mokiniiais <...>.* Kaip matyti iš laiškų fragmentų Rimvydas Sidrys mylėjo Tėvynę darbais o ne žodžiais.

1944 m. absolventas **Leonas Baltušauskas-Baltušis** (1926 02 20–2005 10 08) tik gavęs atestatą, pasitraukė į Vakarų. Pagyvenęs perkeltųjų stovyklose Vokietijoje, išvyko į JAV. Bendradarbiavo „Tėviškės žiburiuose“, bei kituose lietuviškuose periodiniuose leidiniuose.

Savo laiškuose jis suteikė nemažą žinių apie buvusius gimnazistus, mokytojus, pasitraukusius į Vakarų. 1999 m. lapkričio 29 rašo: *Šiandien išsiųsiu Jums voką su dviem „Draugo“ numeriais. Viename šiek tiek rašoma apie pedagogą Juozą Masilionį. Jis šiais metais gavo Amerikos lietuvių švietimo premiją. Manau, kad tam „Draugo“ numeriui atsiras vieta ir muziejuje.*

2000 m. sausio 20 d. rašo: *Z. Dučmanas turi apie 2000 knygų biblioteką, o aš – gal 300, bet labai gerų lietuvių, rusų, anglų kalbomis. Daugumas tų knygų liks Panevėžio gimnazijos muziejui <...>.*

Iš 2002 m. lapkričio 9 d. laiško: *Daktaras Alg. Neveravičius atsiuntė gimnazijos 275 metų jubiliejaus kortelę. Tai vis dėlto garbė mūsų gimnazijai. Mūsų gimnazija yra senesnė kaip JAV.*

Paprašytas parašyti plačiau apie save, 2001 m. spalio 19 rašo: *Parašiau 9 psl. atsiminimus kaip bėgome iš Panevėžio 1944 metais. Gausite vėliau. Nuotraukos ir atsiminimai bus puikus eksponatas <...>.*

Kartu su laiškais atsiuntė beveik visus periodinių leidinių numerius, kuriuose publikuoti jo rašiniai. Gimnazijos istorijos muziejuje jo fondas – vienas iš turtingiausių.

L. Baltušio publikacijomis susidomėjo Klaipėdos universiteto profesorė Danutė Petrauskaitė, kuri juos surinkusi išleido atskira knyga [5]. Deja, šio leidinio L. Baltušis nebesulaukė.

Čia paminėti tik keli bendravimo laiškais su buvusiais mokytojais ir mokiniais atvejai. Gimnazijos istorijos muziejuje saugomi kelių dešimčių buvusių mokinių ir mokytojų, gyvenančių Lietuvoje ir Vakaruose, laiškai. Deja, jau prie daugelio korespondentų ne viena, o dvi gyvenimo datos. Gimnazijos istorijos muziejuje liko tik jų laiškai ir atsiminimai, bylojantys apie jų nueitą gyvenimo kelią ir paliktus gilesnius ar seklesnius pėdsakus.

NUORODOS

1. KUODYS, Leonas. *Pros žydinčius langus*. Vilnius, 1994. 203 p.
2. LAUŽIKAS, Jonas. Ką byloja muziejaus stendai. *Tarybinis mokytojas*, 1973, sausio 24.
3. *Tėvynės ilgesys* / sudarė Aleksandras Mikutavičius. Kaunas: Naujasis lankas, 2008. 315, [2] p.
4. BALIŪNAS, Vytautas. *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija, (1727-1995)*. Panevėžys, 1995, p. 135.
5. BALTUŠIS, Leonas. *Žurnalistinė XX amžiaus mozaika*. Klaipėda, 2007. 210 p.

REFLECTIONS OF PANEVĖŽYS REGION'S CULTURAL LIFE
IN THE EPISTOLARY HERITAGE AT THE HISTORY MUSEUM
OF PANEVĖŽYS JUOZAS BALČIKONIS GYMNASIUM

VYTAUTAS BALIŪNAS

A b s t r a c t

The History Museum of Panevėžys Juozas Balčikonis Gymnasium preserves letters, written by the former teachers and pupils and related to the history of the Gymnasium and Panevėžys city. The material of the letters adds various details to the mosaic of the 20th century history of the Gymnasium. The letters reflect the senders' wish to help accumulate material for the History Museum of the Gymnasium, efforts to help find the former pupils and teachers, scattered across all the continents during the Second World War.

In the letters from the former pupils living abroad one can feel respect and love for their school, teachers, who prepared them for life, fostered patriotism, which did not fade through the long decades of living far from the homeland. The letters show that nearly everyone, who emigrated to the West, joined the Lithuanian community activities and was trying to keep the Lithuanian identity.

The letters highlight a positive role of the pre-war Gymnasium, where pupils were brought up to be fair, honest, loving their country patriots, whose life and activities proved that they fulfilled expectations placed on them. It does great honour to the teachers who worked at that time.

The material of the letters is valuable for those exploring the biographies of the mentioned persons.

ISTORINĖS TIESOS PAIEŠKOS: LAIŠKAI SAJŪDŽIUI, 1988–1990 M.

EMILIJA JUŠKIENĖ

Panevėžio kraštotyros muziejus
Vasario 16-osios g. 23, LT-35185, Panevėžys
em.juskiene@gmail.com

APIE LAIŠKUS

Tiriant Lietuvos visuomenės atgimimo 1988–1990 metų laikotarpį, daugiausia koncentruojamasi į politinę istoriją. Tačiau, siekiant pilnai atskleisti sovietinės visuomenės raidą, reikalingas įdėmesnis žvilgsnis į tuomet visuomenėje vykusius giluminius procesus. Gyventojų laišakai Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui (1990 m. balandžio 21–22 d. vykusiam suvažiavime pavadinimas pakeistas į Lietuvos Sąjūdį), pasitikint jo visagalybe, yra vienas iš atspindžių, atskleidžiančių įvairias neviešo gyvenimo peripetijas bei to meto visuomenės nuotaikas.

Gyventojų laišakai, adresuoti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Panevėžio grupei, į Panevėžio kraštotyros muziejų pateko 2006 m. kartu su muziejui perduotu Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Panevėžio grupės archyvu. Be įvairiausių grupės veiklą atspindinčių dokumentų: periodikos, plakatų ir skrajučių, šiuo metu yra suinventorinta 215 gyventojų laiškų [1]. Šiame straipsnyje peržvelgsiu gyventojų laiškus, kuriuos Sąjūdžio Panevėžio iniciatyvinė grupė gavo nuo įsikūrimo 1988 m. vasarą, liepos 28 d., iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. Tokių laiškų yra 152. Nemaža dalis jų yra su nenurodyta parašymo data. Tik iš kai kurių laiškų turinio galima nuspėti, kada jie buvo parašyti.

Sklandant laiškus, pirmiausia į akis krinta, kad vieni laišakai į archyvą pateko su vokais o kiti – be vokų. Yra atsiųstų laiškų su eilėraščiais ir feljetonais, su iškarpomis iš laikraščių ir žurnalų. Beveik visi laišakai parašyti lietuvių kalba, vienas – rusų kalba. Vienas kitas laiškas atspausdintas rašomąja mašinėle, kiti – lengviau ar sunkiau įskaitomais rankraščiais ant balto popieriaus ar sąsiuvinio lapo. Vokai daugiausia su rusiškais užrašais, pagaminti Permės ir kitų buvusios Sovietų Sąjungos miestų fabrikuose.

Ant jų užklijuoti arba atspausdinti penkias kapeikas kainuojantys pašto ženklai. Mirga įvairiaspalviai vokų paveikslėliai: žymių Sovietų Sąjungos kariškių, skulptorių, kompozitorių atvaizdai, spalvoti gėlių, gyvūnų, laivų, miestų vaizdai. Vienas kitas vokas – su lietuviškais užrašais, atspausdintas pagal Lietuvos SSR Ryšių ministerijos užsakymą Kauno Karolio Požėlos spaustuvėje.

Laiškuose daugiausia klausimai, pagalbos prašymai, svarstymai, sveikinimai, padėkos, patarimai, pasiūlymai, prisiminimai, kritiškas žvilgsnis į negeroves.

Beveik visi gauti laiškai sąjūdininkų sunumeruoti, vokų kampučiuose yra ranka padaryti įvairiausi įrašai: „atsakyta“, „perduoti Plitnikui“, „prašo paskelbti informaciją“, „archyvas“, „spausdinimui“, „biblioteka“, „pavėluota medžiaga“ (dėl Vasario 16-tosios), „išsiaiškinti“ ir kt.

LAIŠKŲ AUTORIAI IR JŲ GEOGRAFINĖ SKLAIDA

Laiškus Sąjūdžio Panevėžio grupei rašė pavieniai asmenys, šeimos, kaimynų pulkelis, įvairių organizacijų nariai, darbo kolektyvai, Sąjūdžio rėmėjų grupelės. Laiškų autoriai pasirašydavo įvairiai. Šalia pavardės yra prierašai: „darbininkas“, „mokytojas“, „tremtinės sūnus“, „iš Traumatologinio skyriaus“, „Vilniaus Inžinerinio statybos instituto dėstytojas“, „Ek-rano gamyklos darbininkė“, „pensininkas“, „Linų fabriko ekonomistas“, „iš Prienų senelių invalidų internato“ ir t. t. Yra laiškų, kuriuos parašė vaikai tėvų vardu. Laišką – savo pranešimo tekstą, pasiruostą skaityti 1989 m. Sovietų Sąjungos Liaudies deputatų suvažiavime – Sąjūdžio Panevėžio grupei atsiuntė Kazimieras Motieka – tautos išrinktas kartu su kitais atstovauti Lietuvai. Sveikinimo laiškus atsiuntė tuometinis Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros klebonas Juozapas Antanavičius, kunigas Vytautas Masys, pedagogas kraštotyrininkas Pranas Tamošiūnas, istorikas Petras Juknevičius ir kiti Panevėžio bei kitų miestų ir rajonų gyventojai. Laišką parašė vienas iš tuometinių miesto komjaunimo organizacijos vadovų, prašydamas sąjūdininkų laikraštyje atspausdinti straipsnelį, paneigiantį, anot jo, jį žeminančią informaciją. Daugiausia laiškų parašė panevėžietis Jokūbas Atkočiūnas – net 58. Laiškus rašė tremtinių, „Caritas“, ateitininkų organizacijų nariai, Panevėžio viešosios bibliotekos darbuotojos, Panevėžio gamybinio susivienijimo „Linų pluoštas“ skaičiavimo grupė,

Lietuvos Sąjūdžio Panevėžio grupei atsiųstų laiškų vokai.
Panevėžio kraštotyros muziejus, GEK 33461.

Sąjūdžio grupelės iš Panevėžio baldų fabriko, Tuberkuliozės dispenserio personalas, ėriškiečiai, Aguonų gatvės kaimynai. Laiškų autorių geografinė sklaida gana plati: rašė ne tik Panevėžio miesto ir rajono gyventojai, bet ir Vilniaus, Kauno, mažesnių miestelių ir rajonų – Utenos, Pasvalio, Ramygalos, Raguvos, Anykščių, Biržų, Pakruojo, Rokiškio. Yra atkeliavęs laiškas iš sovietinėje kariuomenėje Maskvos srityje tarnaujančio jaunuolio. Tolimiausia vieta, iš kurios atkeliavo laiškas, – tautiečio iš Jungtinių Amerikos Valstijų, Čikagos miesto.

Neretai laiškų autoriai išsiduoda jaučiantys baimę. Yra laiškų, pasirašytų slapyvardžiu, inicialais arba visai nepasirašytų. Vienas žmogus, pasirašęs slapyvardžiu, dar prirašo: *gerbiama Redakcija, pasirašau slapyvarde. Priežastis? Ogi ta, kad KGB egzistuoja ir egzistuos. Jie tuoj oficialiai grįš į valdžią. Taigi, į rūsį nesinori* [2].

KAM IR KAIP ADRESUOTI LAIŠKAI

Kol dar Sąjūdžio Panevėžio grupė neturėjo savo patalpų, gyventojai

buvo raginami laiškus rašyti tokiu adresu: *Panevėžys, pašto abonentinė dėžutė 11*. Vėliau, kai 1988 m. rudenį Sąjūdžio Panevėžio grupė įsikūrė Respublikos g. 17, laiškai ėmė plaukti minėtu adresu. Ant vokų dar prirašydavo: „*Sąjūdžio būstinė*“, „*Sąjūdžiui*“, „*LPS Panevėžio grupė*“, „*LPS Panevėžio miesto Tarybai*“ arba konkrečiai nurodydavo vieną iš veiklos komisijų, į kurią kreipdavosi – ekologijos, ekonomikos, kultūros, socialinio teisingumo, švietimo, istorinės atminties, sveikatos, teisės, jaunuolių karinės tarnybos. Daugiausia laiškų yra skirta Sąjūdžio laikraščio „*Sąjūdžio žodis*“ (vėliau – „*Laisvas žodis*“) redakcijai. Tie laiškai, kol laikraščio redakcija neturėjo savo patalpų, buvo siunčiami sąjūdininko Broniaus Matelio arba laikraščio redaktoriaus Arnoldo Simėno namų adresais.

Gyventojai laiškus pradeda pasisveikiniu *labą dieną* arba: *aš, Panevėžio miesto gyventojas, kreipiuosi į jus <...>*. Kai kurie kreipiasi žodžiais „*gerbiameji*“, „*mieli tautiečiai*“ „*gerbiama Sąjūdžio taryba*“ arba nurodo – „*Panevėžio miesto Persitvarkymo Sąjūdžiui*“. Į Sąjūdžio laikraščio leidėjus kreipiasi tokiais žodžiais: „*mielas redaktoriau*“, „*gerb. korespondentei*“, „*redaktoriau*“ arba „*leidėjai*“. Yra laiškų, kuriuos gyventojai siunčia į kelias instancijas, įvardindami visas iš eilės: „*Panevėžio tiesos redakcijai*“ arba „*kopija laiško Vykdomojo komiteto pirm. pav. E. Sruogiui*“ ir panašiai. Daugiausia laiškų, kurių autoriai tikisi, kad jų parašytas straipsnelis bus atspausdintas sąjūdininkų leidžiamame laikraštyje. Juos pradeda rašyti kartais visai be pavadinimo arba pavadina taip: „*Nebūkime Maskvos liokajais*“, „*Sunkūs prisiminimai*“, „*Kiek laiko tylėsime?*“, „*Vainiūniškio ežero tragedija*“, „*Tautos išgama*“, „*Kaip čia yra?*“ ir kt. Yra vienas laiškas, kur kreipiamasi ne į Panevėžio Sąjūdžio Tarybos narį, jis pradedamas taip: *gerbiamas Romualdai Ozolai*.

LAIŠKŲ RAŠYMO TIKSLAI IR TURINYS

Žmonės į Sąūdį kreipiasi laiškais, klausdami, prašydami pagalbos, svarstydami jiems rūpimus klausimus, dėkodami, sveikindami, patardami, siūlydami, kritikuodami, dalindamiesi prisiminimais.

Vieni prašo informacijos apie Sąjūdžio organizaciją – nori ją paremti pinigais, klausia, į kokią banką lėšas pervesti. Kiti klausia, kaip užsiprenumeruoti Sąjūdžio laikraštį ir ar nebūtų galima padidinti jo tiražo, nes vakare nebegauna nusipirkti. Prašo pagalbos dėl sūnaus tarnybos sovieti-

nėje armijoje, norėtų, kad jis būtų perkeltas į Pabaltijį, prašo padėti atstamt paminklus, klausia informacijos apie perkeliamus pokario partizanų palaikus iš jų žuvimo vietos, teiraujasi gyventojų prisiminimų. Viename laiške piliečiai teiraujasi apie seną malūną, apie mieste veikusią Julijono Lindės-Dobilo meno kuopą. Žmonės skundžiasi esą neteisingai atleisti iš darbo, prašo padėti pagerinti būsto sąlygas, gauti paskyrą automobiliui nusipirkti. Taip pat yra laiškas, kuriame vienas iš miesto komjaunimo organizacijos vadovų guodžiasi esąs neteisingai apkaltintas ir prašo per sąjūdininkų laikraštį viešai tą apkaltinimą paneigti. Kitame laiške moteris, taip vadinama liaudies priešo dukra, neigia tėvą prisidėjus prie negerų darbų. Yra laiškų, kuriuose yra prašymai paviesti jų organizuojamus renginius tam, kad į juos susirinktų kuo daugiau žmonių.

Laiškuose Sąjūdžiui gyventojai analizuoja „nepriklausomybės“ ir „suvereniteto“ sąvokas, rašo filosofinėmis temomis, aptaria „teisybės“, „žmoniškumo“, „laisvės“ sąvokas. Taip pat jiems rūpi Lietuvos ekonominė ateitis, jaunuolių karinės tarnybos Sovietų Sąjungos platybėse klausimas. Žmonės reiškia savo požiūrį nacionalinių švenčių atgaivinimo, tautinės atributikos grąžinimo klausimais. Nemažai yra laiškų su atsakymais į Socialinio teisingumo komisijos išdalintas anketas su klausimais apie gyventojų socialinę padėtį, apie tai, kaip jie vertina Sąjūdį, ar galima piliečių problemas išspręsti įprastiniais administraciniais metodais ir kt. Savo laiškuose gyventojai aptaria perskaitytas knygas, straipsnius.

Panevėžio krašto bei kitų Lietuvos vietovių gyventojai savo laiškuose dėkoja ir sveikina susikūrusias Sąjūdžio grupes. Laiškų autoriai džiaugiasi atėjusiais atgimimo metais, Sąjūdžio miesto tarybos narius sveikina Kalėdų, Vasario 16-osios proga, dėkoja už pašalpas ir sveikinimus.

Gyventojai nuoširdžiai pataria ir teikia savo pasiūlymus dėl dialogo su Sovietų Sąjunga, ragina netylėti prieš neteisybę, atskleisti istorijos baltąsias dėmes. Vieni siūlosi bendradarbiauti su Sąjūdžiu, rašyti straipsnelius į jų laikraštį, teikia patarimus, kaip reikėtų švęsti atgaivintas nacionalines šventes, kaip gerinti miesto savivaldą, pritaria Lietuvos tautinės mokyklos koncepcijai, siūlo susigrąžinti ankstesnius gatvių ir aikščių pavadinimus.

Laiškuose nemažai kritikos pastebėtų negerovių atžvilgiu. Pranešama, kad gavo telefonu anoniminių grasinimą ir gąsdinimą nedalyvauti Sąjūdžio veikloje, informuojama, kad Kaune buvo sudaužytas Sąjūdžio

stendas. Gyventojai praneša apie valdininkus, kurie yra priešiški Sąjūdžiui, kritikuoja iškeltuosius kandidatus į Sovietų Sąjungos parlamentą, piktinasi ir reikalauja atsisakyti Maskvos pagalbos, nori ūkininkauti atskirai, kritikuoja visuomeninį judėjimą „Jedinstvo“, buvusius sovietinius aktyvistus, partijos komiteto sekretorius, vaikų darželio vedėjas, ant kurių vadovaujamų įstaigų pastatų puikuoja Lenino portretai. Gyventojai neabejingi jaunimo nekultūringumui, klausia, ar ir toliau bus naikinami kryžiai. Praneša, kad vieno kolūkio teritorijoje griauamas kryžius. Kritikuojamas aplaidus Panevėžio gydytojų darbas, nevaisinga valdžios įsteigtos Blaivybės draugijos kova su girtuokliais, piktinamasi spekuliacija, deficitinių prekių trūkumu bei nekokybiškais maisto produktais. Bene daugiausia laiškų parašęs panevėžietis Jokūbas Atkočiūnas po savo paties sugalvota šmaikščia rubrika „Jokūbas Atkočiūnas vėl spjaudosi“ iškelia visą eilę Panevėžio mieste esančių negerovių [3].

Laiškuose gyventojai atskleidžia skaudžios istorinės praeities uždangas, dalijasi prisiminimais. Vienas autorius rašo apie Lietuvos savanorius-kūrėjus, kitas pasakoja apie partizaninę kovą ir tremtį. Viena moteris atvirauja: <...> *tame pačiame kaime ilgus metus gyvenantys žmonės gerai pažįsta vienas kita, žino jų praeitį* [4]. Kituose laiškuose prisimenama vėlyvesnio sovietmečio skaudi patirtis – dalijamasi prisiminimais, kaip buvo raginami išsižadėti savo moralinių vertybių, stoti į ideologiškai nepriimtinas spaliukų, pionierių bei komjaunimo organizacijas.

Gyventojų laiškai Sąjūdžiui – puikus sparčiai besikeičiančios visuomenės to meto problemų bei nusiteikimų atspindys.

NUORODOS

1. Panevėžio kraštotyros muziejus (toliau – PKM), GEK 33461/1-78; GEK 33462/1-29; GEK 33463/1-50; GEK 33464/1-58.
2. PKM, GEK 33461/8.
3. PKM, GEK 33464 /16.
4. PKM, GEK 33461/77.

SEEKING HISTORICAL TRUTH: LETTERS TO THE "SAJŪDIS" MOVEMENT, 1988–1990

EMILIJA JUŠKIENĖ

Abstract

Residents' letters, addressed to the "Sajūdis" Movement Panevėžys group, were handed to Panevėžys Local Lore Museum in 2006, together with the archive of the "Sajūdis" Movement Panevėžys group. The article provides an overview of the residents' letters, received by the "Sajūdis" Movement Panevėžys initiative group, from its foundation on 28 July, 1988 until the restoration of Lithuanian independence on 11 March, 1990. The number of such letters amounts to 152. Letters to the "Sajūdis" Movement Panevėžys group were written by individual persons, families, groups of neighbours, members of various organizations, groups of employees, small groups of the "Sajūdis" supporters.

The geography of the authors of the received letters is rather broad: the letters were written not only by the inhabitants of Panevėžys city and district, but they also came from Vilnius, Kaunas and smaller towns and districts – Utena, Pasvalys, Ramygala, Raguva, Anykščiai, Biržai, Pakruojis, Rokiškis. One letter came from a youth serving in the Soviet Army in Moscow region. The farthest point where a letter came from was Chicago, the USA. The majority of the letters were addressed to the editors of the newspaper "Sajūdžio žodis" (The Word of the "Sajūdis") (later – "Laisvas žodis"). The letters contain questions, appeals for help, contemplations, greetings, thanks, advice, suggestions, reminiscences, critical remarks.

ASMENŲ LAIŠKAI BIBLIOTEKOS RANKRAŠTYNE

AUDRONĖ PALIONIENĖ

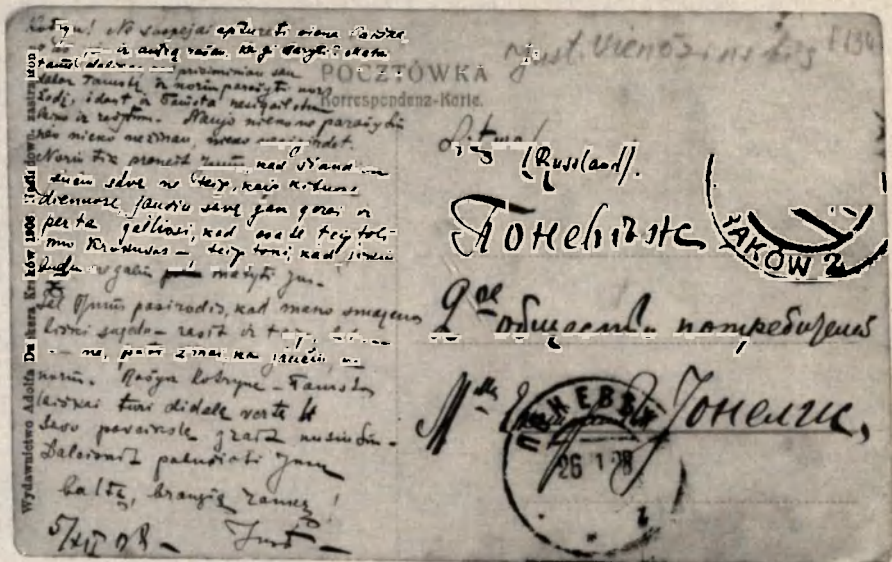
Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka
Respublikos g. 14, LT-35184, Panevėžys
audrone.palioniene@pavb.lt

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje rankraštiniai dokumentai pradėti kaupti 1991 m., siekiant prisidėti prie Panevėžio krašto kultūrinio palikimo išsaugojimo. Asmenų rankraščių fonduose saugomi patys įvairiausi žmogaus veiklą, jo pomėgius atspindintys archyviniai dokumentai. Šiame straipsnyje pristatoma bibliotekos rankraščių fondų turinio analizė, atlikta siekiant ištirti asmenų fonduose saugomą vieną dokumentų grupę – laiškus. Pateikiamos šios dokumentų charakteristikos: kiekybiniai duomenys, chronologija, kalba, tematika, forma bei didžiausią korespondencijos kiekį turinčių fondų detalesnė apžvalga.

Rankraščių tvarkymui taikoma dokumentų grupavimo struktūra, naudojama visuose mokslinių bibliotekų rankraštynuose. Korespondencija šioje struktūroje užima svarbią vietą, išskiriama kaip atskira dokumentų grupė ir daugelyje rinkinių sudaro gausią visų fondo dokumentų dalį. Atskirai grupuojami fondo sudarytojo laišakai ir laišakai fondo sudarytojui. Dokumentai apskaitomi saugojimo vienetais, kurių vienas saugojimo vienetas reiškia, kad tai yra vieno asmens laiškas (gali būti keli laišakai ar net keliasdešimt laiškų) vienam adresatui.

Šiuo metu skyriuje esame sukaupę 16 300 saugojimo vienetų (toliau – saug. vnt.) rankraštinų dokumentų, iš jų korespondencija sudaro apie 3000 saug. vnt. Tai reiškia, kad saugome trijų tūkstančių asmenų laiškus. Kai kurių asmenų turime tik po vieną laišką, o kai kurių ir daugiau nei šimtą. Fonduose – rašytojų, muzikų, politikų, dailininkų, eilinių tautiečių laišakai ir atvirlaiškiai, išeivijos lietuvių veikėjų korespondencija, laišakai iš tremties.

Šiuo metu iš skyriuje sudarytų 154-ių fondų laišakai saugomi 91-ame

Justino Vienožinskio atvirlaiškis Kotrynai Jonelytei. Krokua, 1908. PAVB RKRS, f.134.

fonde, laiškų parašymo chronologija – nuo 1903 m. iki šių dienų. Čia mi-
niu išaiškinantą laiško siuntimo datą. Nedatuotų, manytume, yra ir senesnių.
Dominuoja lietuvių kalba rašyti laišškai. Tik nedidelę dalį sudaro rusų, len-
kų, anglų, prancūzų, vokiečių, vengrų kalba rašyti laiškai.

Seniausi datuoti atvirlaiškiai (1903–1964) saugomi Zofijos Choda-
kauskienės, Panevėžio miesto burmistro Tado Chodakausko žmonos,
fonde. Tai atvirlaiškiai lenkų kalba, kurių seniausias (1903) rašytas Ry-
gos gimnazistei Zofijai Ščefanovič (vėliau tapusiai Chodakauskiene) [1].
Idomu tai, kad laiško tekstas rašytas averse ant atvirlaiškio paveikslėlio,
nes atviruko reversas skirtas tik adresui užrašyti. Adresas dėl istorinių ir
politinių to meto aplinkybių rašytas rusiškai.

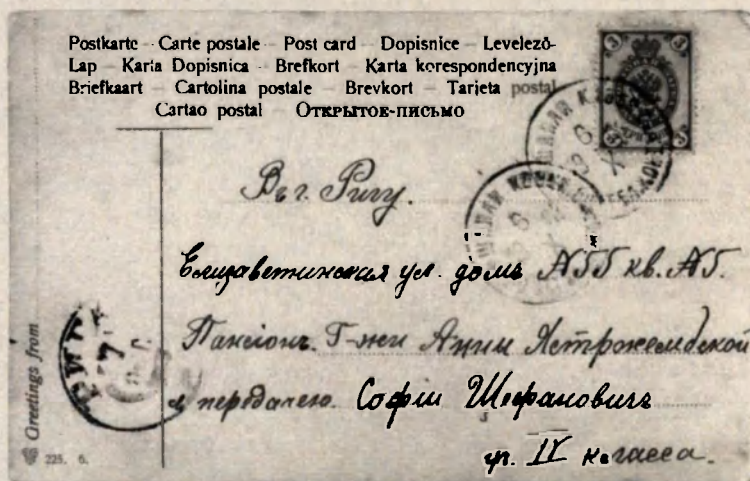
Doc. **Vincenzo Lukoševičiaus** (1937–2009) rankraščių fonde F134
saugomi vieni seniausių rankraštinių dokumentų. Jis, kaip kolekcininkas,
turėjo sukaupęs didelę įvairių senųjų asmens dokumentų, žymių žmonių
laiškų ir atvirlaiškių bei kitokių istorinę vertę turinčių rankraščių kolekci-
ją, kuri yra jo rankraščių fondo dalis.

Seniausi šios kolekcijos (ir viso fondo) atvirlaiškiai, kurių tekstas

rašytas lietuvių kalba – 1908 m. gruodžio 5 d. ir 1909 m. sausio 1 d. iš Krokuvos į Panevėžį bei Troškūnus dailininko Justino Vienožinskio, tuo metu studijavusio Krokuvos dailės akademijoje, siųsti knygnešei, visuomenininkei Kotrynai Jonelytei. Siuntimo duomenys užrašyti kalbų „mišiniu“: adresas rusiškai, šalis – lenkiškai ir vokiškai: *Litwa (Russland)*. Laiškas asmeninio pobūdžio, kupinas šiltų jausmų. Kitas įdomus ir vienas seniausių to paties fondo dokumentų – Jono Vileišio laiškas Povilui Kručui, iš Vilniaus siųstas į Šalnakandžius (Kupiškio r.) 1912 m. rugpjūčio 30 d. Iš kolekcijos savininko V. Lukoševičiaus pastabų galima spręsti, kad laiškas siųstas per Jurgį Bukėną, iš Kupiškio kilusį aktyvų to meto visuomenininką. Laiške – patarimai nevengti karinės tarnybos: <...> *nes paskui atsiranda visokios sunkenybės: ir kalėjime reikės sėdėti, ir už pasportą išjieškos ir pagaliaus gali prisieiti ir paskiau atitarnauti, jeigu anksčiau sugriši, negu turėsi 34 metus* [2].

Adomas Mika (1988–1931) – publicistas, spaudos darbuotojas, dalyvavęs 1905–1907 m. revoliuciniuose įvykiuose, Lietuvos socialdemokratų partijos veikloje, už tai kalintas. Saugome jo atvirlaiškį ir sveikinimą Jurgiui Bukėnui, rašytus 1914 m. Atvirlaiškyje adresatą jis įvardija pagarbiai lietuviškai: *Jo Sveikatai Gerb. Jurgiui Bukėnui*, adresas užrašytas rusiškai, laiško tekstas – lietuviškas. Yra spaudas su tekstu rusų kalba, kad karo cenzūros praleista. Įdomu, kad laiško siuntėjas pats turėjo savo asmeninį spaudą (rusų k.), kurį naudojo siųsdamas laiškus. Spaude – užrašas stilizuotomis raidėmis „Адамъ Семеоновичъ Мыко“ bei pašto ir gyvenamosios vietovės pavadinimai. Sveikinimas *Pasekmingų 1915 m.* rašytas ant Adomo Mikos vizitinės kortelės, kuri buvo siųsta paštu tokio pat mažo formato voke [3].

Tekstai ant asmeninių vizitinių kortelių – įdomi laiško-sveikinimo ar trumpos informacijos siuntimo forma. Vienos kortelės gamintos spaustuveje, su tvarkingai pateiktais asmens kontaktiniais duomenimis – vardu, pavarde, adresu bei sveikinimo ar kito pobūdžio trumpo teksto autografu kitoje kortelės pusėje. Kitos – mažas standaus popieriaus gabalėlis, kuriame vienoje pusėje asmens duomenys, kitoje – tekstas adresatui, viskas užrašyta siuntėjo ranka. Trečias variantas – kai ranka užrašyti asmens duomenys, o kortelėje spausdintas sveikinimo tekstas. V. Lukoševičiaus kolekcijoje tokių vizitinių kortelių, kurias galime laikyti laiškais, yra 60 vienetų. Tekstai rašyti 1905–1944 m. lenkų (seniausias) ir lietuvių kalbomis.

V. Lukoševičiaus rankraščių fonde yra žymios Didžiulių šeimos dokumentų: Panevėžio apskrities gydytojo Antano Didžiulio sveikinimas nežinomam asmeniui ant vizitinės kortelės (1925) bei Onos Didžiulytės-Sketerienės pasirašytas atvirlaiškis Emilijai Didžiulytei (1924). Šiame atvirlaiškyje paminėta ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: *Miela Miliute, radau keletą gražių atviručių ir siunčiu visom po vieną, Jau praėjo Petkevičaitės išleistuvės. Buvo tik mamutė ir Antanas, sako, labai buvo iškilmingai ir triukšmingai. Mamutė gerokai pavargo <...>* [4].

Prie seniausių rankraštyne saugomų laiškų galima priskirti **Vinco Jonuškos** (1895–1926) rankraščių fonde F52 saugomus įdomius kapitono, „Kardo“ redaktoriaus, tuo metu Petrapilio komercijos instituto studento Vinco Jonuškos atvirlaiškius, 1914 m. siųstus į Panevėžį tėvui Juozui Jonuškai. Laiškai asmeninio pobūdžio, abiejuose dėkoja už pinigus, mini studentiško gyvenimo niuansus: *<...> Petrapilyj mokinties neblogai, nes čia daug preinamų knygynų. Už skaitymą mokėti nereikia. <...> Pinigų buvau visai pristigęs, net turėjau lombarde užstatyti naujai pasiutas kelines, už kurias gavau 7 rb. <...>* [5]. Atvirlaiškių reverse – spaudai rusų kalba, kad karo cenzūros praleista, averse – to meto Petrapilio vaizdai.

Galima teigti, kad mūsų fonduose saugomų laiškų temų pagrindas – visuomeninė veikla ar darbas. Asmeninio pobūdžio laiškų gal kiek mažiau. Bet jei susirašinėję asmenys artimiau bendraudavo, tokiu atveju veiklos įvykių aptarimuose, diskusijų apie rūpimas problemas tekstuose atsiranda vietos ir asmeninėms žinutėms – trumpai informacijai apie svarbesnius šeimos ar asmens gyvenimo momentus, šventes, ligas, vaikus, jų mokslus, įvairius buities niuansus bei kitai informacijai.

Turime keletą asmenų archyvų, kur sukauptas tikrai gausus ir išsamus susirašinėjimas – ir asmeninio pobūdžio korespondencija, ir laiškai įvairia tarnybinės ar visuomeninės veiklos tematika. Tai rašytojo ir visuomenės veikėjo Didžiojoje Britanijoje Kazimiero Barėno, mokytojos, kraštotyrininkės Elenos Gabulaitės, mokytojos Aleksandros Šilgalytės, muziejininkės Teresės Mikeliūnaitės, vertėjos Laimos Rapšytės ir jos šeimos rankraščių fondai.

Kazimiero Barėno (1907–2006) ir jo žmonos Marijos Barėnienės korespondencijoje daugiausia aptariama kūrybinė veikla, leidybos klausimai, išeivijos lietuvių visuomeninė veikla ir aktualijos. Atsispindi ypatingas

domėjimasis Lietuvos politinėmis aktualijomis ir Sovietų okupacijos, ir laikotarpiu po nepriklausomybės atkūrimo. K. Barėnui rašė kultūros ir visuomenės veikėjai, rašytojai iš JAV, Australijos, Europos šalių, Lietuvos. Iš viso K. Barėno fonde yra 803 saug. vnt. laiškų, kurių chronologinės ribos 1941–2011 metai. Tai K. Barėno, jo žmonos M. Barėnienės bei kitų asmenų korespondencija. Šiuose laiškuose atsiskleidžia 60-ies metų lietuvių išeivijos veiklos istorija, išeivijos rašytojų, poetų, visuomenininkų tarpusavio santykiai, nuoskaudos, ginčai, kūrybinės ir leidybinės veiklos problemos, jų sprendimai.

K. Barėnas palaikė ryšius su Lietuva, susirašinėjo su Jonu Avyžiumi (48 laišakai), Jonu Juškaičiu ir jo žmona Danute Žilaityte-Juškaitiene (192 laišakai), Romualadu Lankausku (57 laišakai), literatūrologais Petru Bražėnu (10 laiškų), Valentinu Sventicku (28 laišakai), Leonu Peleckiu-Kaktavičiumi (119 laiškų.) ir kitais. Didžioji Leono Kaktavičiaus laiškų dalis panaudota ruošiamai monografijai apie K. Barėną. Saugomas susirašinėjimas su Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos direktore Rima Maselyte (41 laiškas).

Žymiai gausesnis susirašinėjimas su išeivijoje kūrusiais rašytojais ir lietuvių puoselėjusiais tautiečiais. Saugomi rašytojų Vytauto Alanto (39 laišakai), Jono Aisčio (9), kun. Leonardo Andriekaus (31), Pulgio Andriušio (18), Algirdo Tito Antanaičio (31), Kazimiero Bradūno (49), Bernardo Brazdžionio (40), Stasio Butkaus (80), Eduardo Cinzo (32), Liudo Dovydėno (31), Romualdo Giedraičio-Spalio (197), Algirdo Gustaičio (55), Jurgio Janavičiaus (11), Jurgio Jankaus (8), Algirdo Kaulėno (29), Mariaus Katiliškio (4) ir dar daugelio kitų žurnalistų, kultūros, visuomenės veikėjų, menininkų laišakai [6].

Įdomūs kartu su K. Barėno fondu į biblioteką atkeliavę ekonomisto **Stasio Kuzminsko** (1901–1989) rankraščių fondo (F136) laišakai – daugiausia oficialūs, atspindintys jo visuomeninę ir politinę veiklą. Fabijonui Neveravičiui parašyti 6 laišakai, kuriuose kalbama apie lietuvių rezistencinės santarvės veiklą, D. Britanijos lietuvių sąjungą, bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdį ir kitomis temomis [7]. Keletas laiškų diplomatu Stasiui Lozoraičiui, kuriuose kalbama apie santykius su VLIK-u dėl Mažosios Lietuvos, saugomi laišakai Liudui Dovydėnui, Kaziui Bobeliui, Broniui Bieliukui. Labai išsamūs 1948–1957 metais

S. Kuzminsko rašyti laiškai Stasiui Žakevičiui-Žymantui – 354 laiškai apie Lietuvių rezistencinės santarvės veiklą dėl Lietuvos išlaisvinimo, apie ryšius su išeivijos lietuviais, padėtį Lietuvoje, santykius su VLIK-u, slaptą žvalgybą, laiškų konfidencialumą, vartojimą įvairių slaptažodžių, slaptų dokumentų saugojimą, slaptas organizacijas, biuletenių ruošimą ir kt. S. Kuzminskas pasirašinėjo ir slapyvardžiais: Dargana, Vėjas [8]. S. Kuzminskui rašė Juozas Bendorius, Petras Mažeika, Algis Regis bei kiti. Iš viso S. Kuzminsko fonde suformuoti 56 saug. vnt. laiškų (viso 396 laiškai), rašytų 1945–1986 metais.

Mokytojos, kraštotyrininkės, ateitininkės **Elenos Gabulaitės** (1916–1999) rankraščių fondo F9 korespondencija apima 1919–1999 m., fonde yra 209 saug. vnt. korespondencinės medžiagos. Susirašinėjo su klasės draugėmis, pasitraukusiomis į Vakarus – Aleksandra Kalnėnaite-Kazickiene, Ona Pečkauskaite-Girniuvienė (37), Lietuvoje – Heleodora Petravičiūtė-Jaskienė; buvusiomis kurso darugėmis Prane Aukštikalnyte-Jokimaitienė, Emilija Mackevičienė, Stasė Karoblytė. Saugomi prof. Prano Dovydaičio laiškai (27), Bernardo Brazdžionio (2), rašytojo Motiejaus Lukšio (8), etnografės Angelės Vyšniauskaitės, buvusių kolegų, kapeliono Alfonso Sušinsko 2 telegramos, kunigų Broniaus Barausko (41), Stanislovo Krištanaičio (114), giminių laiškai. Nemažą dalį sudaro laiškai kraštotyrinės veiklos tematika, rašyti renkant medžiagą apie Ramygalą, kunigą rašytoją Joną Balvočių-Gerutį, kitus kunigus ramygaliečius. Labai daug šventinių sveikinimų, yra ir asmeninio pobūdžio laiškų [9].

Apie prof. **Prano Dovydaičio** laiškus rašo pati Elena Gabulaitė rankraščio „Laiškai studentei“ pratarinėje. Manoma, kad ji ketino laiškus publikuoti, todėl nurašė profesoriaus jai rašytų laiškų tekstus, o rankraščio pratarinėje pakomentavo: *Laiškų adresatei ne itin malonu prieš įvairiaplaukę minią savotiškai lyg ir apsinuoginti. Darau tai ne norėdama save išgarsinti, bet šio neeilinio ir didžio žmogaus paminklo pjedestale pabūti akmeniu ar bent plytele, dar aukščiau ir ryškiau iškeliančia jo paveikslą, kad jis būtų dar labiau matomas. Iš savo laiškų jų autorius iškyla kaip didelė ir šviesi asmenybė, kaip ateitininkijos tėvas, rūpestingas šelpiamųjų tėvas, mokslininkas ir kartu žmogiškas žmogus* [10].

Muziejininkės **Teresės Mikeliūnaitės** (1928–1984) rankraščių fonde F50 yra 159 saug. vnt., 1216 laiškų, apimančių 1921–1984 metų laikotarpį.

Ryškus susirašinėjimo vaizdas, nes išsaugoti ir atsakymų adresatams juodraščiai. T. Mikeliūnaitės veikla – eksponatų paieška muziejui, atsiminimų ir kitos informacijos rinkimas, Arklio muziejaus kūrimas – visapusiškai atsispindi laiškuose. Be daugybės žymių tėvynainių pavardžių, galima paminėti susirašinėjamą su maskviečiu Arkadijumi Beloborodovu, padėjusiu surinkti išsamią medžiagą apie rašytojo Antano Vienuolio-Žukausko gyvenimo Maskvoje laikotarpį. Saugomi 62 laišškai šia tema [11]. Įdomus T. Mikeliūnaitės tėvo Lietuvos savanorio Kazio Mikeliūno ir motinos Ievos Dubauskaitės-Mikeliūnienės 1919–1923 m. susirašinėjimas (89 laišškai). Labai šilti, nuoširdūs dviejų jaunų žmonių laišškai, kupini savanorių kariuomenės bei lietuviško kaimo buitės realijų [12].

Joanos Laimutės Rapšytės (1938–2000) rankraščių fondo F70 korespondencija apima 1916–2000 m. Saugomi 159 saug. vnt., 977 laišškai. Čia ne tik pačios Laimos Rapšytės laišškai mokslo, studijų draugams, tėvams, šeimos narių, kitų asmenų laišškai, rašyti Laimai Rapšytei lietuvių, rusų, prancūzų kalbomis, bet ir jos tėvų mokytojų Julijos Rapšienės bei Petro Rapšio, brolio dailininko Romualdo Rapšio korespondencija. L. Rapšytės bendravimą su šeima liudija net 267 laišškai motinai Julijai Rapšienei, 27 laišškai dukrai Kristinai, 9 laišškai vyrui Valentinui Miščenko. Joanai Laimai Rapšytei rašė kolegos iš Vilniaus universiteto bei kiti aktyvūs to meto kultūros veikėjai: Gvidas Bartkus, Antanas Jonkus, Danguolė Juozapavičiūtė-Melnikienė, Nijolė Kašelionienė, Nijolė Baužytė, Algirdas Julius Greimas, Alfredas Jomantas, Ugnė Karvelis, Dalia Melėnaitė, Valentinas Antanavičius, Vytautas Radaitis, disertacijos vadovė Natalija Potockaja ir kiti.

Aleksandros Šilgalytės (1904–1997) rankraščių fonde F80 korespondencijos dokumentai apima 1928–1987 m., saugomi 1503 laišškai. Atskiru tyrinėjimo objektu galėtų tapti be galo įdomūs literatūros tyrinėtojo, vertėjo, pedagogo, klasikinės filologijos profesoriaus Merklio Račkausko laišškai Aleksandrai Šilgalytei, kuriuose – atsiminimai apie Šatrijos Raganą, Povilą Višinskį, Cvirkų šeimą, pasakojimai apie savo gyvenimą ir veiklą, įvairūs filosofiniai pastebėjimai. 1964 m. birželio 10 d. laiške jis rašo: <...> *[žmogaus] savitumas yra ne kas kita, kaip svetimų minčių kombinacija. Žinoma, nors retai, bet pasitaiko ir visai naujų minčių; tokios visai naujos mintys atsiranda šimtmečiais po vieną <...>. Įvairių sugretinimų esu aptikęs („darbai ir dienos“, „dienos ir naktys“, „laikai ir rašytojai“, bet „laiškai*

ir žmonės" – pirmą kartą. Apskritai, kiekviename Tavo laiške randu šį tą originalaus, ir tatai yra didelis akstinas susirašinėti su Tavim, juoba kad teikiesi į kiekvieną mano laišką atsakyti [13].

Saugome buvusio Bibliotekos direktoriaus, teatrologo, eseisto **Giedri-mundo Gabrėno** (1952–1995) fondą, kurio pagrindą sudaro jo susirašinėjimo su Australijoje gyvenančia poete Lidija Šimkute-Pocius dokumentai. 48 laiškai, apimantys 1978–1989 metus – tikrų intelektualų, žodžio meistrų bendravimas. G. Gabrėno laiškuose randame įdomių minčių apie savo miestą, Panevėžį. Viena iš jų: *Man dabar baisu darosi pagalvojus apie didelį miestą su jo mūrais, benzinu... Aplink mane žaluma ir ne tik – koloritas, sakyčiau Mone... Vakare vaikštau ūksmingomis gatvėmis, puslaukiniu parku su puikiais medžiais. Panevėžys, kad ir nedidelis, bet turi savo begalybės panoramas, tapybines perspektyvas, turi savo simbolių holografiją* [14].

Norisi paminėti panevėžiečių dailininkų **Henriko Mazūro** bei **Povilo Šiaučiuono** fonduose šalia susirašinėjimo su kolegomis dailininkais iš įvairių šalių, saugomus dailininko Vinco Kisarausko laiškus, kuriuose jo asmenybę galima pažinti iš braižo. Kiekvienas laiškas, net užrašas ant voko – tarsi savitas grafikos darbas.

Bibliotekoje saugome laiškų kopijas, kurių originalai likę asmeniniuose archyvuose. Iš tokių laiškų minėtini šilti **Jono Meko** laiškai mamai Elžbietai Jašinskaitei-Mekienei iš Niujorko, rašyti 1974 m. ir 1980 m. 1974 m. liepos 1 d. rašytame laiške jis praneša mamai svarbią žinią: *Mieloji mama....Aš tau vieną didelę naujieną turiu pasakyti: užu savaitės mano kulnus prikirps: aš apsiženiju. To jau niekas iš manęs nelaukė. Bet aš nutariau, kad jau laikas. Tai, sakau, ot ir apsižensysiu <...>*. Apie žmoną rašo, kad ji labai rimta, baigus bibliotekos mokslus. Jai trisdešimt metų. Ir pasirašo – *tavo vaikas Jonas* [15].

Keletas įdomių Nepriklausomos Lietuvos diplomato Kazimiero Vizbaro laiškų saugomi jo dukterėčios **Onos Kiaulėnaitės-Sagatienės** fonde F29. Viename laiške, kalbėdamas apie savo 700 puslapių Vizbarų giminės istorijos rankraštį, kurį perdavė saugoti Vytauto Didžiojo universiteto rankraščių skyriui, bei kopijas – keliems giminaičiams, jis išsako skaudžias, bet su mūsų laikais labai susišaukiančias mintis: *<...> Tiesa, dabartiniais „demokratiniais“ laikais (tikriaus pasakius „mužikomanijos ir chamizmo“ laikais) panaši klausimai nėra aktualus, bet sulig mano pažiūrų, kasvie-*

nas tautietis-patriotas turi pažinti Tėvynės istoriją, tuo labjaus savo giminės istoriją, nes Tėvynės istorija susideda iš atskyrų giminių istorijų.<...> Jei mes patys save žeminsim, niekas mus neiškels [16].

Įdomūs laiškai ir sveikinimai (viso 86), saugomi dailininko **Stasio Eidrigėvičiaus** rankraščių fonde F15. Tai įvairiomis progomis gauti Japonijos, Lenkijos, Lietuvos leidyklų, muziejų, galerijų atstovų sveikinimai bei kvietimai dalyvauti parodose. S. Eidrigėvičiui siųsti sveikinimai – atskirų šalių kultūrų pavyzdžiai, atkreipiantys dėmesį formų įvairove, pasižyminčios menine išmone ir subtilumu.

Petras Zablockas, Motiejus Lukšys, Eugenijus Matuzevičius, Sigitas Geda, Elena Mezginaitė, Vaclovas Blėdis, Stepas Kosmauskas, Mykolas Karka – tai vis laiškų autoriai ar adresatai, kurių rankraščiai tapo mūsų bibliotekos pasididžiavimu. Čia suminėjau tik keletą fondų, nedidelę dalį pavardžių.

Neabejotina mūsų žymiųjų krašto žmonių laiškų vertė, tačiau ir paprastų Lietuvos piliečių korespondencija su laiku įgyja vertę – kalbos istorijai, istorinių aplinkybių aiškinimui, laikmečio kasdienio gyvenimo problematikos ir buities detalizavimui. Bibliotekos misija šiuo atveju – išsaugoti tuos laiškus bei kitus rankraščius, kurie pas mus pateko. Tą, kad laiškus rašančiųjų ratas vis mažėja, viename iš laiškų A. Šilgalytei pastebėjo prof. M. Račkauskas dar 1967 m.: <...> *gal išseko gaivi rašymo medžiaga? To nepasakyčiau: mus supantis pasaulis tiek įvairiaspalvis, tiek teikia įvairiausių kombinacijų, kad tik reikia mokėti pastebėti jas ir savo pastebėjimais pasidalyti su išrinktuoju* [17]. Viliamės, kad epistolinis žanras ir toliau bus dviejų žmonių bendravimo pačiomis įvairiausiomis temomis liudytojas ir išliks, nors jo forma jau dabar didžiąja dalimi transformavosi iš rankraščio į kompiuterinę rinkmeną.

NUORODOS

1. *Atvirlaiškis Zofijai Ščefanovič* [rankraštis]. Panevėžys, 1903 10 05. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – PAVB RKRS), f. 118.
2. VILEIŠIS, Jonas. *Laiškas Povylui [Povilui] Kručiui Šalnakandžiuose* [rankraštis]. Vilnius, 1912 08 30. PAVB RKRS, f. 134.
3. MIKA, Adomas [Jonas Karklius]. *Atvirlaiškis ir sveikinimas Jurgiui Bukėnui* [rankraštis]. Žemaičių Kalvarija, 1914 11 03 – 1914 12 29. PAVB RKRS, f. 134. 2 lap.

4. DIDŽIULYTĖ-SKETERIENĖ, Ona. *Atvirlaiškis Emilijai Didžiulytei* [rankraštis]. Panevėžys, 1924 10 05. PAVB RKRS, f. 134.
5. JONUŠKA, Vincas. *Atvirlaiškiai Juozui Jonuškai* [rankraštis]. Petrapilis, 1914 10 14; 1914 11 01. PAVB RKRS, f. 52-5. 2 lap.
6. Kazimiero Barėno rankraščių fondas. PAVB RKRS, f. 60. Laiškų K. Barėnui aprašus galima rasti bibliotekos elektroniniame LIBIS kataloge.
7. KUZMINSKAS, Stasys. *Laiškai Fabijonui Neveravičiui* [rankraštis]. Nottingham, 1952. PAVB RKRS, f. 136-59. 17 lap.
8. KUZMINSKAS, Stasys. *Laiškai Stasiui Žymantui* [rankraštis]. Nottingham, 1948-1957. PAVB RKRS, f. 136-68, f. 136-69, f. 136-70, f. 136-71, f. 136-72. 599 lap.
9. Elenos Gabulaitės rankraščių fondas. PAVB RKRS, f. 9.
10. GABULAITĖ, Elena. *Prano Dovydaičio laiškai studentei Elenai Gabulaitei* [rankraštis]. Panevėžys, 1974. PAVB RKRS, f. 9-803. 83 lap.
11. MIKELIŪNAITĖ, Teresė, BELOBORODOVAS, Arkadijus. *Korespondencija* [rankraštis]. Anykščiai; Maskva, 1976 08 17-1984 01 04. 89 lap. PAVB RKRS, f. 50-178.
12. MIKELIŪNAS, Kazys. *Laiškai žmonai Ievai Dubauskaitei-Mikeliūnienei* [rankraštis]. Jonava, 1919 02 27-1923 06 19. PAVB RKRS, f. 50-305. 119 lap.
13. RAČKAUSKAS, Merkelis. *Laiškas Aleksandrai Šilgalytei* [rankraštis]. Vilnius, 1964 06 10. PAVB RKRS, f. 80-282, lap. 5.
14. GABRĖNAS, Giedrimundas. *Laiškas Lidijai Šimkutei-Pocius* [rankraštis]. Panevėžys, 1981 08 09. PAVB RKRS, f. 78-12.
15. MEKAS, Jonas. *Laiškas motinai Elžbietai Jašinskaitei-Mekienei* [rankraščio kopija]. Niujorkas, 1974 07 01. PAVB RKRS, f. 6-7.
16. VIZBARAS, Kazimieras. *Laiškas dukterėčiai Onai Kiaulėnaitei* [rankraštis]. Ryga, 1936 01 27. PAVB RKRS, f. 29-11.
17. RAČKAUSKAS, Merkelis. *Laiškas Aleksandrai Šilgalytei* [rankraštis]. Vilnius, 1967 04 08. PAVB RKRS, f. 80-282, lap. 14.

PERSONAL LETTERS AT THE MANUSCRIPT DEPARTMENT OF THE LIBRARY

AUDRONĖ PALIONIENĖ

Abstract

The article presents analysis of the content of the collection of manuscripts stored at the Rare Books and Manuscripts Department of Panevėžys County Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library. The analysis was done to explore one group of documents, i.e. letters, stored in the collection of personal archives. Now the Department holds 16 300

storage units of manuscript documents including 3000 storage units of correspondence. The collection includes letters and postcards of writers, musicians, politicians, artists, common people, correspondence of Lithuanian activists in emigration, letters from the deportation. The chronology of the letters ranges from 1903 to the present days. The dominating language of the letters is Lithuanian. Letters written in Russian, Polish, English, French, German, Hungarian comprise only a small part.

The oldest dated postcard is written in Polish and addressed to Zofija Ščefanovič-Chodakauskienė, at the time when she was a pupil in Riga Gymnasium. The oldest letter written in Lithuanian is a postcard from the painter Justinas Vienožinskis, written in 1908 and addressed to the book spreader, social activist Kotryna Jonelytė. Texts on personal visiting-cards are mentioned as an interesting form of sending letter-greeting and brief information. Abundant and comprehensive stock of correspondence is accumulated in the manuscript collections of the writer, social activist in Great Britain Kazimieras Barėnas, the teacher, local ethnographer Elena Gabulaitė, teacher Aleksandra Šilgalytė, museum specialist Teresė Mikeliūnaitė, translator Laima Rapšytė. The correspondence includes letters of personal and official character and on the theme of social activities. Worth mentioning are letters and greetings to the artist Stasys Eidrigėvičius from the former director of the Library, theatre critic, essayist Giedrimundas Gabrėnas, artist Vincas Kisarauškas, artist Jonas Mekas, diplomat Kazimieras Vizbaras, professor of classical philology Merkelis Račkauskas.

In the course of time, all the preserved correspondence grows in importance – to the history of the language, interpretation of historic circumstances, detailing of the problems of everyday life and conditions of life at that time.

PILYPO ŽUKAUSKO-NARUČIO GYVENIMO IR VEIKLOS ATŠVAITAI IŠ SUSIRAŠINĖJIMO SU SESERIMI, KALBININKE JULIJA ŽUKAUSKAITE

STASĖ MIKELIŪNIENĖ

XX amžius žmonijai atnešė nemažai progreso, bet ir milžiniškų sukrėtimų, reikšmingų įvykių ir istorinių lūžių. Šį laikotarpį lydėjo du pasauliniai karai, sąjūdžiai dėl lietuviško žodžio išlikimo, ištikusios prieštautos, okupacijos. Mažas atokvėpis 1918–1940 metais ir vėl – suirutė, rezistencinė kova, didžiulės netektys, kraujo praliejimas, namų, tėvynės praradimas. Lietuvai teko išgyventi didelius išbandymus.

Istorija susideda iš kiekvieno krašto, žmonių bendrijos ir net šeimos gyvenimo. Nemažai istorinių įvykių atsiveria sukaupame Julijos Žukauskaitės rinkinyje iš išlikusio šeimos epistolinio palikimo. Įvairus, nelengvas Panevėžyje gyvenusių Žukauskų šeimos gyvenimas. Iš kalbininkės Julijos Žukauskaitės laiškų broliui Pilypui sužinome sudėtingą šeimos istoriją.

Julijos Žukauskaitės tėvo Kazimiero Žukausko seneliai buvo 1832 ir 1863 metų sukilimų dalyviai. Už šią veiklą atsidūrė Sibire. Lietuvoje likusius vaikus priglaudė giminės ir kaimynai. Aleksandras pateko pas Sutkus Kaniukų kaime, Kelmės rajone. Dirbo ūkyje, vėliau vedė Sutkaus našlę Kunigundą Sutkienę [1, 4].

Aleksandro Žukausko sūnus Kazimieras, gimęs 1876 m., su dviem broliais įgijo kalvystės amatą. Kalvis Kazimieras darbavosi tiesiant Liepojos–Mintaujos geležinkelį. Mintaujoje (dab. Jelgavoje) jis susipažino su valgykloje virėja dirbusia Veronika Dambrauskaite ir 1905 m. susituokė. Tais pačiais metais buvo baigtas tiesti geležinkelis. Kazimierą, kaip gerą darbininką, paliko dirbti geležinkelio sistemoje ir pasiūlė vietą Tukume [1, 7]. 1906 m. balandžio 3 d. Tukume gimė Julija. Iš Tukumo šeima greit persikėlė į didesnę geležinkelio mazgą Rėzeknėje. Šiame mieste išgyveno iki 1913 m. Čia 1908 m. gimė duktė Elena, 1910 m. – Liucija. Dar du vaikai mirė maži.

Tvarkant vagonus, 1912 m. įvyko nelaimė. K. Žukauskas susilaužė

dešinę ranką, ilgai gulėjo ligoninėje, tapo invalidu. Šeima grįžo į Mintaują. Tėvas dirbo pasiuntiniu, sargu, kol įsidarbino Mintaujos realinėje mokykloje nuolatinio sargu. Pirmojo pasaulinio karo metais artėjant frontui, mokyklai teko trauktis į Rusijos gilumą. Tėvas buvo pripratęs prie mokyklos, ir šeima nusprendė keliauti kartu. Jau augo keturi vaikai. Marytė buvo ką tik gimusi. Buvo pasiūlyta vykti į Ufą arba Piatigorską. Mokykla pasirinko Piatigorską. Čia Žukauskai gyveno nuo 1917 metų iki 1921 metų. 1920 m. gegužės 26 d. gimė sūnus Pilypas. 1921 m. Žukauskai grįžo į Lietuvą ir visam laikui apsisusto motinos tėviškėje, Panevėžyje [1, 8]. Julija, Elena ir Liucija įstojo į Panevėžio mokytojų seminariją, jauniausioji duktė Marija – į medicinos kursus Klaipėdoje. Julija, seminariją baigusi 1925 m., kaip ir jos seserys mokytojoavo įvairiose šalies mokyklose.

Gal jau Mokytojų seminarijoje meilę gimtajai kalbai J. Žukauskaitė įkvėpė jos direktorius, žinomas kalbininkas Juozas Balčikonis. Beje, po 20 metų J. Žukauskaitė tapo profesorius studente, vėliau beveik 15 metų buvo jo bendradarbė.

J. Žukauskaitė mėgo mokytojos darbą, bet vargino nuolatinis kilnojimas iš vienos vietos į kitą: Seda, Giedraičiai, Utena, Jonava, Klaipėda, Palanga. Susikaupė daug patirties, pedagoginių, lietuvių kalbos žinių. Teko dėstyti įvairius dalykus – nuo matematikos iki piešimo. 1941 m. pavyko apsigyventi Vilniuje, septynerius metus vidurinėse mokyklose dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, dvejus metus – matematiką. 1941–1946 metais studijavo Vilniaus valstybiniame universitete lietuvių kalbą ir literatūrą. Stropi, pavyzdinga, gabi pedagogė 1947 m. buvo pakviesta į universitetą. Čia dėstė dabartinės lietuvių kalbos, kalbos kultūros, kalbotyros įvado, lietuvių kalbos ir literatūros dėstymo metodikos kursus, vadovavo pedagoginei praktikai, kursiniams bei diplominiams darbams, buvo stojamųjų egzaminų komisijos narė, egzaminų rašinių vertintoja. Įsitraukė į mokslinę veiklą, gilino žinias aspirantūroje ir 1962 m. Vilniaus universitete apgynė filologijos mokslų disertaciją. 1968 m. J. Žukauskaitė suteiktas docentės vardas. Mokslo laipsnis nostrifikuotas 1993 m. balandžio 30 d.

Dėstydamą universitete, docentė J. Žukauskaitė rašė straipsnius kalbos, kirčiavimo, kalbotyros klausimais, išleido mokymo priemonę, buvo viena iš akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ 2-ojo tomo autorė, su Jonu Palioniu parengė Jono Bretkūno „Rinktinius raštus“ (1983),

redagavo daug leidinių. Be to, J. Žukauskaitė turėjo pomėgį tapyti. Tapė aliejumi, akvarele. Brolis Pilypas seseriai iš Amerikos atsiųsdavo dažų.

Universitete docentė dirbo iki 1986 m. pabaigos, o 1989 m. persikėlė į Panevėžį, arčiau artimųjų. Tačiau vėliau ilgėjosi Vilniaus, paliktų buvusių kolegų, universiteto, Vilniaus aplinkos, jautėsi vieniša. Mirė J. Žukauskaitė 2002 m. gegužės 14 d. sulaukusi 96 metų. Palaidota prie tėvų Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros kapinėse.

Julijos sesuo Liucija Žukauskaitė-Žilėnienė (1910–2006) 1930 m. baigė Panevėžio mokytojų seminariją, mokytojavo Suginčiuose (Molėtų r.), Subačiuje (Kupiškio r.), septynerius metus – Bigailiuose (Panevėžio r.), bet ilgiausiai dirbo pradinių klasių mokytoja Panevėžyje. 1936 m. ištekėjusi už karininko Henriko Žilėno, užaugino gabius, išsilavinusius sūnų ir dukrą, tęsiančius naują generaciją.

Elena Žukauskaitė-Naudžiūnienė (1908–1981) patyrė tremtinės dailią, 1941 m. birželio 14 d. su sūnumi buvo ištremta į Altajaus krašto Rodino kaimą. Vyras Antanas Naudžiūnas nuo žmonos buvo atskirtas ir įkaltintas Archangelsko lageryje. Trejų metų dukra Audronė liko Lietuvoje pas tetą Liuciją Žilėnienę. 1958 metais tėvai grįžo į Lietuvą, apsigyveno Rudiškėse, netoli Vilniaus, iš kur ir buvo ištremti [1, 8].

Marija Žukauskaitė (1915–1937) baigė Klaipėdos medicinos seserų kursus, šiame mieste ir liko dirbti. Peršalusi sunkiai susirgo ir jauna, 22 metų, mirė.

Julijos Žukauskaitės brolis Pilypas buvo už ją jaunesnis 14 metų. Pagranduko vaikystė ir moksleiviški metai prabėgo Panevėžyje. Mokslas Pilypui sekėsi puikiai. Nuo 1933 metų tapo ateitininku, o vėliau ir ateitininkų kuopos pirmininku. Rašė į ateitininkų žurnalus „Ateities spinduliai“, „Ateitis“, laikraštį „Panevėžio garsas“ ir kt. Gimnaziją baigė 1938 m. ir įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakultetą studijuoti elektrotechnikos. Dalyvavo studentų technikų ateitininkų korporacijos „Grandis“ veikloje, 1940–1941 metais buvo universiteto ateitininkų ir studentų sąjungos pirmininkas.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, buvo išleistas įsakymas uždaryti visas studentų veiklos korporacijas. Tačiau įsakymui pakluso tik kelios iš keliadesimt korporacijų [2]. P. Žukauskas (slapyvardžiu Narutis) ir toliau vadovavo minėtos studentų organizacijos nelegaliai veiklai. Studentai

Veronika ir Kazimieras Žukauskai su vaikas. Iš kairės: Marija, Pilypas, Elena, Julija ir Liucija. 1924. Iš Daliaus Juškienės asmeninio archyvo.

Elvyra ir Pilypas Naručiai (centre) su vaikais ir anūkais. Apie 1990.
Iš Daliaus Juškienės asmeninio archyvo.

būrėsi, vienijosi, ėmė organizuotis sukilimui ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymui. Buvo įkurtas Lietuvos aktyvistų fronto (LAF) štabas Kaune. P. Žukauskas-Narutis buvo paskirtas štabo įgaliotinio Leono Prapuolenio ir Kauno štabui vadovavusio Adolfo Damušio pavaduotoju ir studentijos ryšininku. 1941 metų birželio 22–23 dienos sukilimas, nors ir labai akylai saugomas bei sekamas, įvyko. Tuo metu LAF Kaune pradėjo leisti dienraštį „Į laisvę“, bet jis ėjo nereguliariai, teko pereiti į pogrindį.

Pilypas Narutis rezistencinę veiklą tęsė ir vokiečiams okupavus Lietuvą. Dalyvavo antinacinėje Lietuvos fronto veikloje, buvo gestapo tardomas, suimtinėjamas ir prižiūrimas. Jam buvo uždrausta išvykti iš Kauno ir kiekvieną savaitę privalėjo registruotis gestape. Paskutines Kūčias, nelegaliai parvykęs į Panevėžį, su šeima šventė 1942 metais: *Nuvažiavau į Panevėžį, nors gestapas iš Kauno išvažiuoti buvo uždraudęs. Važiavau į Panevėžį traukiniu per Vilnių ir Daugpilį ir Panevėžyje niekam nesirodžiau* [3, 14]. 1943 m. kovo 16 d., su kitais 46 lietuvių inteligentais, 22 metų studentas P. Narutis buvo suimtas ir išvežtas į Štuthofio koncentracijos stovyklą. Iš jos iškankintas, sužalotas, vos gyvas pateko į ligoninę. Pilypo būklę aprašė kun. Stasys Yla knygoje „Žmonės ir žvėrys“ [4]. 1945 m. sausio mėnesį frontui priartėjus prie stovyklos, kaliniai buvo evakuoti ir pateko į sovietų kariuomenės apsupimą. 1946 m. Pilypui Naručiai pavyko prasiveržti į Vakarus.

Vokietijoje P. Narutis studijavo Karlsruhės universitete, įsitraukė į lietuvių studentų ateitininkų veiklą. 1949 m. apgynė diplominį darbą, įgijo inžinieriaus elektriko specialybę. 1954–1955 m. Štutgarto universitete studijavo doktorantūroje. 1956 m. su šeima emigravo į JAV. 1956–1959 m. dirbo Čikagos bendrovėje „Sergant and Lundy Consalting“, termifikacinių elektrinių inžinieriumi projektuotoju, vėliau – automobilių koncerne „General Motors“. 1986 m. pastatė pirmą Amerikoje kompiuteriais valdomą traukos motorų-generatorių bandymo stotį.

Pilypas Žukauskas-Narutis aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, ypač ateitininkų, Lietuvių fronto bičiulių sambūryje, buvo VLIK'o valdybos vicepirmininkas. Bendradarbiavo išėivijos spaudoje, talkino Bostone leidžiamai „Lietuvių enciklopedijai“, suredagavo Juozo Urbšio knygą „Atsiminimai“ (Chicago, 1988) [5].

Apie Pilypo likimą šeima sužinojo, gavę porą trumpučių laiškų vokiečių kalba iš Štuthofio koncentracijos stovyklos, kurioje jis buvo tiek

nusilpęs, kad net nepajėgė prisiminti namų adreso. Į lagerį šeima Pilypui siuntė keletą siuntinukų. Pirmas laiškas iš Amerikos Juliją Žukauskaitę pasiekė 1957 m., dėl konspiracijos svetima pavarde, o Julijos Pilypui išsiųstas laiškas iš Švedijos [6, 1].

Sistemingiau su seserimis Julija ir Liucija pradėjo susirašinėti nuo 1968 metų. Bet juose nerasim atviraujant apie savo darbą ir visuomeninę veiklą. Daugiausia rašydavo apie šeimos reikalus, kad žmona Elvyra Lukoševičiūtė-Narutienė pedagogė, gimusi 1924 m. Skaudvilėje. 1950 m. Vokietijoje gimė sūnus Vytautas, 1955 m. – dukra Dainė, o 1960 metais – Rasa. 1968 metų birželio 6 dienos laiške Pilypas džiaugiasi, kad Vytautas baigė gimnaziją, ruošiasi studijuoti chemiją.

LIETUVYBĖS STIPRINIMAS

Atviresni ir dažnesni laišakai tapo po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Pilypas Narutis skundėsi seseriai kalbininkei Julijai, kad gyvenant užsienyje nuskurdo lietuvių kalbos žodynas. Jeigu reiktų parašyti pranešimą iš savo profesijos, pusė teksto būtų anglų kalba. Visada džiaugėsi, kad mokosi gražios lietuvių kalbos iš Julijos laiškų. O Julija taisė Pilypo raštų leksiką, stilių ir sintaksę. Pilypas didžiavosi, kad visi jo vaikai ir anūkai lankė lituanistikos šeštadieninę mokyklą. Šeimoje kalbėjosi tik lietuviškai. Kai P. Narutis pradėjo rašyti atsiminimus apie 1941 metų Birželio sukilimą, prašydavo Julijos pagalbos, apgailestaudavo, kad Julija per toli ir negali nuolat konsultuoti, mokyti lietuvių kalbos, taisyti jo netaisyklingų sakinių struktūras: *Esant už Lietuvos 40 metų, žodynas pasidaro tik virtuvinis, bet įsibrauna ir svetimybių eilėdara, kurią ir man pačiam sunku pajusti. Tau pataisius, pamatydavau savo žargoną* [6, 32].

Laiškuose džiaugėsi, galėjęs apsilankyti Lietuvoje ir susitikti su seserimis: *Buvo gerai pas Julytę, kai taisei mano kalbą. Pajutau kaip esu atsilikęs rašyme lietuvių kalba. Čia [Amerikoje] tik už puslapio peržiūrėjimą kalbotyrininkai ima du dolerius. O jei knyga 400 puslapių?* [6, 35]. P. Narutis kruopščiai rašė atsiminimus apie Birželio sukilimą, juos pavadinęs – „Tautos sukilimas 1941 metais“. „1941 metų“ pirmąją dalį užbaigiau. Siunčiu tau. Laukiu pastabų ir taisyčių. Tu esi mano autoritetas, Balčikonio paveldėtoja [6, 38]. Pilypas Narutis laiškuose plačiai aprašo išeivių lietuvių bendruomenės veiklą, lietuvių tautinių šokių festivalius,

vykusius Čikagoje 1980, 1992, 1996 metais. *Bandome ramstyti tai, ką amerikoniškoji aplinka atbukina. Čia antroji Lietuva, mūsų pačių sukurta. Turime savo radiją, savąjį centrą, savąją parapiją ir savo krautuves, bet viską patys turime ir išlaikyti, o taip pat atiduoti savo duoklę ir Amerikai. Taip ir sukasi visi ratai tarp jų ir mes [3, 3].* Kitame laiške rašo: *Mes čia turime savo Lietuvą, išlaikome savo mokyklas, bažnyčias, operas, chorus. O kartais prisideda ir tokie darbai, kaip „Mokslo ir kūrybos simpoziumai“. Lietuvius profesorius supažindiname su Amerikos universitetais, norėdami palyginti Lietuvos ir Amerikos universitetų lygį. Susipažinau su visais 47 lietuvių universitetų rektoriais ir profesoriais. „Visuomeninis darbas“ čia yra mūsų gyvenimas. Tenka ir mums pasitempti, jeigu norime ką nors Lietuvai padaryti [3, 18].* Juliją Pilypas vadina *enciklopedinės talpos galva. Julijos atmintis – kompiuteris.* Plačiai aprašo 1997 m. Čikagoje organizuotą 10-ąją „Mokslo ir kūrybos simpoziumą“, vykusį visą savaitę. Tokie simpoziumai pradėti organizuoti 1964 metais. Pastarajame simpoziume labai aktyviai reiškėsi P. Naručio sūnus, mokslininkas Vytautas Narutis. Jis buvo pagrindinis mokslinės programos vadovas. Pilypas rašė: *„Savo mąstysena ir žiniomis jis buvo visa galva aukštesnis“ [3, 17].*

POLITIKA

Pilypas Narutis buvo gana veiklus Amerikos lietuvių bendruomenės dalyvis ir organizatorius. Tačiau laiškuose seserims į sovietinę Lietuvą savo pažiūrų ir politinių nuostatų atskleisti negalėjo. Apie tai artimieji galėjo sužinoti tuo metu sunkiai prieinamoje užsienio lietuvių spaudoje. Brolis Pilypas atsivėrė tik po 1990 metų nepriklausomybės atkūrimo. Laiške Julijai rašė: *Sekam Lietuvos gyvenimą. Pažanga taip pamažu juda į priekį. Dabar visa tai vadinama laisve, o aš vadinu palaidumu. O palaidi arkliai pridaro nemažai žalos [3, 16].* Ir Julija laiške broliui pripažįsta, kad žmonės sužvėrėjo, gyvena ir dirba tik dėl pinigų. *Lietuvos vadovai skolinamiesi negalvoja, kad tą skolą reikės ir grąžinti [3, 7].*

P. Narutį stebina Lietuvoje didžiulis nepasitikėjimas vienu kitais, Lietuva garsėja nusikaltimais. 1998 metų kovo 16 dienos laiške jis rašė: *Turite jau naują prezidentą, kurį gerai pažįstu ir kuris mane gerai pažįsta. Stebuklo ir jisai nepadarys, nes viskas priklauso nuo darbo, bet pastebime, kad lietuviams tendencija – nedirbti, o būti turtingiems, viską gauti*

iš valdžios. Ne valdžia mums duoda, o mes turime duoti, kad mus saugotų. Kaip seksis Adamkui surinkti valdžios aparatą ir pajudinti žmones darbo link, sunku pranašauti [3, 18]. Visuose laiškuose P. Narutis reiškia didžiulį rūpestį dėl Lietuvos ateities, kada Lietuva įveiks atsilikimą, didelį nedarbą, neūkiškumą ir ims kilti jos gerovė.

ŠEIMA

Pilypo Naručio laiškuose randame daug informacijos apie šeimos gyvenimą. Visi trys vaikai – Vytautas, Dainė ir Rasa – baigė lituanistinę šeštadieninę mokyklą, buvo ateitininkai, kuopų pirmininkai, vėliau ateitininkų globėjai. Šeima labai vieninga, lietuviška.

Vytautas Narutis įgijo chemiko specialybę, chemijos mokslų daktaras (1982 m.). Tais pačiais metais susituokė su Jolita Kisieliūte. Abu mokslininkai. Jolita ekonomistė. Rinkodarą dėstė Mičigano universitete, skaitė pranešimus Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumuose. Vytautas – ne tik mokslininkas, bet ir visuomenininkas. Labai daug jėgų skyrė Mokslo ir kūrybos simpoziumams, jų organizavimui. Rašė mokslinius straipsnius, yra Lietuvių fronto narys.

Dainė Narutytė-Quinn – biologė, visuomenininkė. Mokytojavo Dariaus ir Girėno lituanistinėje mokykloje, šoko tautinių šokių ansambliuose, buvo Čikagos studentų ateitininkų valdybos primininkė, jaunių stovyklų Dainavoje organizatorė. 1979 metais ištekojo už gydytojo Tomo Quinn, kuris specializavosi širdies operacijų srityje. Abu dirba ligoninėje [7, 13]. Jauniausioji dukra Rasa – mokytoja, administratorė, visuomenininkė. 1981 m. baigė Pedagogikos lituanistinį institutą, 1985-aisiais įgijo administravimo magistro laipsnį. Nuo 1996 m. globoja Čikagos jaunuosius ateitininkus [5, 24]. Rasa 1983 m. ištekojo už mokytojo, žurnalisto Vytauto Kasniūno sūnaus Mariaus Kasniūno [7, 16]. Vytautas Kasniūnas 2-ojo pasaulinio karo metais redagavo savaitraštį „Panevėžio apygardos balsas“, kaunietis. Iki 1940 metų jo pavardė buvo Kasnickis. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Įdomiai likimas suvedė dviejų kraštiečių tėvų vaikus.

Visiems vaikams tėvų namai buvo pagrindinė užėja. Visos didžiosios šventės buvo švenčiamos tėvų namuose. Seneliai jau džiaugėsi šešiais anūkais, kuriais labai rūpinosi ir padėjo auginti. Su jais šeimoje taip pat buvo kalbama lietuviškai. Anūkai pasakojosi seneliams visas sėkmes

darželyje ir mokykloje. *Visi vaikai baigė aukštuosius mokslus, dirba savo srityse. Anūkai taip pat pasigėrėjimo verti, muzikalūs, sportuoja ir liuanistines mokyklas lanko, gerai mokosi, malonu su jais būti. Per Kalėdas suruošia mums koncertą. Tai Naručių giminės orkestras*, – rašė P. Narutis laiške Julijai ir Liucijai 1998 m. gruodžio 12 d. [3, 27].

Julija Žukauskaitė laiškuose Pilypui Naručiiui irgi nemažai pasakojo apie Lietuvoje gyvenančius Žukauskų palikuonis – Liucijos ir Elenos vaikus ir anūkus bei jų likimus. Julija labai artimai bendravo su seserų vaikais, sulaukė brolio Pilypo vaikų apsilankymų Lietuvoje, aprašė pažintį su jais, pirmus susitikimus su Lietuvoje gyvenančiais pusbroliais ir pusseserėmis. Iš kalbininkės Julijos Žukauskaitės ir brolio Žukauskos-Naručio laiškų atsiveria didelis, sudėtingas Žukauskų šeimos gyvenimas, ypač Pilypo Naručio visuomeninė ir politinė veikla, lietuviybės išsaugojimas.

Nepriklausomybės metais jis kelis kartus lankėsi Lietuvoje, pamatė pasikeitusią Lietuvą, kuriai stengėsi kuo galėdamas padėti, mintimis ir darbais būdamas su ja. Visi Žukauskai užaugino puikius, gabius, darbščius vaikus. Jaunoji karta pasiekė nepaprastai daug. Jie laimingesni, nepatyrė skaudžių išbandymų Lietuvos istorijos lūžiuose. Ištvėręs tiek gyvenimo negandų, Pilypas Narutis, sulaukęs 92 metus amžiaus, tebegyvena ramesniame Čikagos priemiestyje Oak Lawn. Norisi užbaigti pranešimą Pilypo Naručio mintimis: *Mums jau sunku vaikų pėdomis sekti, atsiliekam. Jie šnekasi kompiuteriais, skraido lėktuvais, o anūkai gal skraidys raketomis. Mes nuo savo tėvų daug kuo skyrėmės, o mūsų vaikai daug kuo skiriasi nuo mūsų* [3, 17].

NUORODOS

1. ŽUKAUSKAITĖ, Julija. *Laiškai Pilypui Naručiiui* [rankraštis]. Panevėžys. 1988 11–1999 04. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau PAVB RKRS), f. 115–97. 8 lap.
2. NARUTIS, Pilypas. 1941 m. sukilimas Kaune. Aidai, 1971, nr. 6, p. 255.
3. ŽUKAUSKAS-NARUTIS, Pilypas. *Laiškai Julijai Žukauskaičiai* [rankraštis]. Čikaga (JAV). 1995 01 04–2001 10 20. PAVB RKRS, f. 115–126. 34 lap.
4. YLA, Stasys. *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*. Kaunas, 1991, p. 106. ISBN 5-430-01179-7.
5. Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai: biografijų žinynas. T. 2. Vilnius, 2002, p. 22–23. ISBN 5-420-01415-7.
6. ŽUKAUSKAS-NARUTIS, Pilypas. *Laiškai seserims Julijai Žukauskaičiai ir Liucijai Žukauskaičiai-Žilėnienėi* [rankraštis]. Los Angeles, Čikaga (JAV). 1957 11 28–1994 12 16. PAVB RKRS, f. 115–125. 39 lap.

REFLECTIONS OF PILYPAS ŽUKAUSKAS-NARUTIS'
LIFE AND ACTIVITIES FROM THE CORRESPONDENCE
WITH HIS SISTER LINGUIST JULIJA ŽUKAUSKAITĖ

STASĖ MIKELIŪNIENĖ

Abstract

History consists of the lives of the communities in each region, even the life of one family. A number of events are reflected in the linguist Julija Žukauskaitė's epistolary legacy, which is preserved in her selection of manuscripts at Panevėžys County Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library. Julija Žukauskaitė's letters to her brother Pilypas Žukauskas-Narutis reveal a complicated, rich and dramatic history of the Žukauskai family.

Pilypas Žukauskas-Narutis (b. 1920) – the former pupil of Panevėžys Boys' Gymnasium, Kaunas Vytautas Magnus University student, an active member of the *Ateitininkai* (Federation of the Future), a political activist, the Stutthof concentration camp prisoner. Since 1956 he is a resident of the United States, where he has been known as a prominent electrical engineer in Chicago, designer, a guardian of the *Ateitininkai*, a member of the Lithuanian Activist Front and the Council of the VLIK (the Supreme Committee for the Liberation of Lithuania), a publicist.

In his letters P. Narutis talks about the community of the Lithuanians abroad, the efforts to preserve the Lithuanian language and the Lithuanian identity. He describes the life and work of his family, he is proud of the gifted children who acquired qualifications in the institutions of higher education and created Lithuanian families. He is interested in the fates of the remaining relatives in the homeland, Lithuania's life after the Independence. As far as possible, he tries to help the Lithuanian economy, politics and culture.

PANEVĖŽIO LITERATŪRINIO IR KULTŪRINIO GYVENIMO ATSPINDŽIAI JULIJONO LINDĖS-DOBILO LAIŠKUOSE

DALIA MEŠKONYTĖ

Šiaulių universitetas
daliames@gmail.com

Julijonas Lindė-Dobilas – žinomas XX a. kultūros veikėjas, pedagogas, pirmojo psichologinio romano autorius. Iš pradžių pasirinkęs dvasininko kelią, vėliau vis tvirčiau pasukęs pedagogo ir literatūrologo keliu, J. Lindė-Dobilas savo laiškuose užfiksavo kone keturis XX a. dešimtmečius. Kadangi rašytojas aktyviai bendravo su to meto intelektualais, kultūros veikėjais – laiškai atskleidžia tuometines visuomenines, politines, kultūrinės ir literatūrinės realijas. Nemažai dėmesio juose tenka ir tuometiniams švietimo, mokyklos reikalams – gimnazijos vadovų skyrimui, mokytojų darbo kasdienybei ir džiaugsmams aprašyti, kultūriniam ir literatūriniam Panevėžio gyvenimui didžiulę įtaką dariusios, rašytojui vadovaujant sustiprėjusios literatų, menininkų kalvės – Meno kuopos – veiklos kronikai. Kuopos dalyviai ir po gimnazijos baigimo palaikė ryšius su savo mokytoju laiškais ir apsilankymais: klausdami jo patarimo, užtarimo ar pritarimo.

Straipsnyje apžvelgiami J. Lindės-Dobilo laiškai, publikuojami Virginijos Stonytės sudarytoje rinktinėje *Julijonas Lindė-Dobilas. Laiškai* [1]. Apžvelgiant rašytojo laiškus, rašytus jam 1922-ųjų rugpjūtį persikėlus gyventi į Panevėžį, pirmiausia reikėtų stabtelėti ties laiškų adresatais. Viena nuolatinių susirašinėjimo adresatų – rašytoja, filantropė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė – J. Lindės-Dobilo bendraamžė, kaimynė, kolegė, vėliau labai artima bičiulė. Yra išlikę 35 jai 1912–1934 metais rašyti laiškai. Bendravimas laiškais prasidėjęs dar rašytojui neapsigyvenus Panevėžyje, vėliau tapo bendravimo forma G. Petkevičaitėi-Bitei atsisakius pedagoginio darbo ir nutrūkęs J. Lindei-Dobilui mirus. Su artima bičiule rašytojas aptarinėjo visuotinius ir asmeninius reikalus, kultūrinio gyvenimo aktualijas,

dalinosi savo mintimis ir įspūdžiais. Pirmuosiuose laiškuose rašytojas savo draugei, dar būdamas Varniuose, persiunčia savo *apysakėlę* „Kūčios“, kad G. Petkevičaitė-Bitė ją publikuotų „Lietuvos žiniose“, kurių redaktore tuo metu buvo. *Būtų gerai, jei patalpintumėt viename numeryje prieš pat Kalėdas* – prašo rašytojas ir tame pačiame laiške džiaugiasi labai geru savo romano „Blūdas“ pardavimu [2].

Nors į Panevėžį J. Lindė-Dobilas atvyko 1922-aisiais, tačiau sekančių trejų metų susirašinėjimas neišliko. 1925 metų liepos pradžioje rašydamas iš Birštono *gerbiamajai panelei*, rašytojas dalijasi savo mintimis apie tuometinius berniukų gimnazijos direktoriaus rinkimus: *Panevėžio gimnazijos direktoriaus klausimas dar neišrištas. Man išvažiuojant iš Panevėžio autoritetingi žmonės kalbėjo, jog p. Elisono kandidatūra atkritus ir tikrai būsiąs Seliava. Elisonui pakenkęs skandalas su liaudininkais Seime ir bijoma, kad jis galīs patekti Tamstos ir panelės Jodinskaitės įtakon* [3]. Po pusmečio, paskutiniąją metų dieną savo draugei J. Lindė-Dobilas rašo: *P Balčikonis verčia toliau Grimų pasakas, bet ir jis dejuoja, kad gali neatsirasti, kas jas išleistų* [4]. Tame pačiame laiške rašytojai siūloma perskaityti skelbimą „Panevėžio balso“ laikraštyje, kuriame pranešama apie Panevėžio valstybinės gimnazijoje salėje vyksiantį Tėvų komiteto rengiamą labdaros vakarą. Vakaro programoje – *J. Koženevskio drama „Karpatų kalnuose“ su dainomis, muzika, šokiais* [5]. Meno kuopos įkūrėjai G. Petkevičaitėi-Bitei apie dar vieną Mokytojų seminarijos vakarą rašytojas užsimena laiške po mėnesio. To vakaro programoje: vakarinė daina, baletas. 1929-ųjų sausį savo draugei J. Lindė-Dobilas rašo: *O mintys apysakėlėj ir gilios, ir įdomios* [6]. Taip buvo įvertinta per radiją skaityta G. Petkevičaitės-Bitės „Gražina“.

Artimos draugystės ar bendra veikla rašytoją siejo su daugeliu to meto literatūros ir kultūros veikėjų, buvusių rašytojo puoselėtos Meno kuopos narių – gimnazistų. Vienas jų – Juozas Keliuotis. Savo buvusiam mokiniui 1928-ųjų kovą J. Lindė-Dobilas rašo: *Skaičiau Tamstos straipsnelį „Ateity“.* Vis tik jis skiriasi iš kitų. Jausmai plaukia drąsiai, jie sveiki, bet kaip sakiau, ir jiems trūksta to, kas jiems duotų galių laisviau, lengviau klajoti [7]. Kaip mokyklos laikais patarimų nešykšti mokytojas. Viename laiškų rašytojas prisipažįsta: <...> *priminė tuos tikrai laimingus mano gyvenime laikus, kada aš pirmutinį kartą ėmiau savo idėjas Lietuvos jaunuomenei*

dėstyti – o tai buvot jūs – priminė, su kokių kilnių pamėgimu aš jūsų raštus skaitydavau <...> [8]. Meno kuopos vakarai, kuriais taip džiaugiasi mokytojas – Panevėžio kultūrinio gyvenimo dalis, būsimųjų rašytojų, kalbininkų, muzikų ir kitokių menininkų kalvė. Pats J. Lindė-Dobilas klausydavosi literatūros referatų ir kritinių esė, mokėjo švelniai, bet taikliai patarti, pasukti pradedantįjį kūrėją tinkama linkme.

Nemažas laiškų pluoštelis susidarytų pervertus J. Lindės-Dobilo rašytus laiškus rašytojui Juozui Tumui-Vaižgantui. Juose mokytojas ir jau tuomet profesorius Vaižgantas dalijasi mintimis apie kraštiečių kūrybą. Vaižgantą domino Burkos, kilusio iš Vainikonių, netoli J. Lindės-Dobilo gimtųjų Dovydų, poezija ir dainos. Kitame laiške randame kone džiaugsmingą rašytojo nusiteikimą 100-osioms poeto Antano Strazdo gimimo metinėms parašyti straipsnį, tik kaip išspręsti spausdinimo bėdą. Tame pat laiške J. Lindė-Dobilas piktinasi Vaižganto atsakymais į „Naujosios Romuvos“ klausimus apie literatūros klasikus, mat, pasak rašytojo, be klasikų nebūtų literatūros ir prisipažįsta įsižeidžias, *kai koks neišmanėlis puola*.

Su kolega mokytoju Matu Grigonių rašytojas aptarinėjo ne tik švietimo realijas, bet ir literatūrinius pastarojo bandymus: *Perskaičiau Tamstos feljetonus ir galiu patarti ir toliau rašinėti* [9]. Nors ir slapyvardžiais pasirašyti feljetonai, pasak rašytojo, išsiskiria ramiu jumoru, švelnia ironija, gera kalba. Dėl to kolegai J. Lindė-Dobilas sako: *Tamstai sekasi populiariazuoti moksliškos mintys, gražiai nejučiomis pamokyti. Mėgink imtis rimtesnio, labiau atsiduoti pačiam menui*. Tame pačiame laiške džiaugiamasi šumnu „Žiburėlio“ vakaru bei artėjančiu humanitarų suvažiavimu, kuriame rašytojas tikisi gerai išdėstyti savo metodus ir teoriją. Humanitarų suvažiavimas – tuoj pat turėjusi įvykti pirmoji lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų konferencija. Rašytojas konferencijoje rengėsi kalbėti apie *lektūros ir literatūros nagrinėjimą mokykloje*.

1929 metų kovo 3 d. laiške rašytojas dėkoja Antanui Venclovai už pakvietimą į lietuviškojo romantizmo teismą. Rašytojas pripažįsta, kad jam norėtusi susipažinti su *studentijos literatūriniu krutėjimu*. Tačiau tuoj pat apgailestaudamas priduria, kad, kaip gimnazijos vadovas, be ministerijos leidimo negali palikti Panevėžio gimnazijos ir vykti Kaunan.

Tai tik kruopelė rašytojo laiškų eilutėse, trumpose užuominose

paminėtų tuometinio Panevėžio, o kartu ir visos Lietuvos kultūrinio ir literatūrinio gyvenimo atspindžių.

NUORODOS

1. LINDĖ-DOBILAS, Julijonas. *Laiškai*. [Parengė Virgilija Stonytė]. Vilnius: Vaga, 1999. 357 [1] p., [6] iliustr. lap. ISBN 5-415-01357-1.
2. LINDĖ-DOBILAS, Julijonas. Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei. Varniai, 1912 12 03. Iš LINDĖ-DOBILAS, J. *Laiškai*. Vilnius, 1999, p. 36.
3. LINDĖ-DOBILAS, Julijonas. Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei. Birštonas, 1925 07 04. Iš LINDĖ-DOBILAS, J. *Laiškai*. Vilnius, 1999, p. 143–144.
4. LINDĖ-DOBILAS, Julijonas. Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei. Panevėžys, 1925 12 31. Iš LINDĖ-DOBILAS, J. *Laiškai*. Vilnius, 1999, p. 153.
5. Panevėžio balsas, 1926, sausio 28.
6. LINDĖ-DOBILAS, Julijonas. Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei. Panevėžys, 1929 01 17. Iš LINDĖ-DOBILAS, J. *Laiškai*. Vilnius, 1999, p. 206.
7. LINDĖ-DOBILAS, Julijonas. Juozui Keliuočiui. Panevėžys, 1924 03 28. Iš LINDĖ-DOBILAS, J. *Laiškai*. Vilnius, 1999, p. 129.
8. LINDĖ-DOBILAS, Julijonas. Juozui Keliuočiui. Panevėžys, 1925 02 15. Iš LINDĖ-DOBILAS, J. *Laiškai*. Vilnius, 1999, p. 138.
9. LINDĖ-DOBILAS, Julijonas. Matui Grigoniui. Panevėžys, 1928 02. Iš LINDĖ-DOBILAS, J. *Laiškai*. Vilnius, 1999, p. 191.

REFLECTIONS OF PANEVĖŽYS LITERARY AND CULTURAL LIFE
IN JULIJONAS LINDĖ-DOBILAS' LETTERS

DALIA MEŠKONYTĖ

Abstract

Julijonas Lindė-Dobilas is known as the 20th century's cultural activist, educator, the author of the first psychological novel. In his letters he recorded nearly four 20th century decades. The writer actively communicated with the intellectuals, cultural workers of that time. The letters reveal the social, political, cultural and literary situation of those days. Considerable attention is also given to the state of education, school affairs in those days.

One of the regular addressees of his letters was the writer, philanthropist Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, who was of the same age as J. Lindė-Dobilas, she was also his neighbour, colleague, later a very close friend. 35 letters, written to her from 1912 to 1934, have survived. Close friendship and common activities connected the writer with many literary and cultural figures of that time. You could find a considerable number of letters sent from J. Lindė-Dobilas to the writer J. Tumas-Vaižgantas. With his colleague, teacher Matas Grigonis the writer discussed not only educational situation, but also the latter's literary attempts.

This is only a grain of reflections of the cultural and literary life of Panevėžys and the whole Lithuania of that time, stuck among the lines of the writer's letters and brief hints.

PETRO BŪTĖNO IR PROF. EDUARDO VOLTERIO RYŠIAI AKTYVINANT TAUTOTYROS SĄJŪDĮ PANEVŽYJE XX A. TREČIO DEŠIMTMEČIO LAIKOTARPYJE

LIONĖ LAPINSKIENĖ

Panevėžio Mykolo Karkos pagrindinė mokykla
Dariaus ir Girėno g. 26, LT-37320, Panevėžys
l.lapinskiene@gmail.com

Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės savanoris Petras Būtėnas (1896 06 27–1980 10 04) yra nuo 1925 m. sausio iki 1944 m. liepos mėn. (iki pasitraukimo į Vakarus) Panevėžyje dirbęs lietuvių kalbininkas, pedagogas, tautotyryninkas, bibliofilas ir bibliografas, žurnalistas, visuomenininkas.

Eduardas Volteris (1856 03 18–1941 12 14) – iš latvių vokiečių kilęs filologas ir etnologas, bibliografas, ne vieną dešimtmetį gyvenęs ir dirbęs Lietuvoje ir ne vieną jos inteligentą nukreipęs dirbti tautotyros srityje.

Šių dviejų asmenybių ryšius atskleidžiantis ir tikslesnį tautotyros sąjūdžio vaizdą Panevėžyje XX a. trečio dešimtmečio laikotarpiu susidaryti leidžiantis straipsnis parengtas remiantis Vilniaus universiteto bibliotekos ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuose saugomais P. Būtėno 1926 m. kovo mėn.–1928 m. gruodžio mėn. rašytais laiškais prof. E. Volteriui ir kita faktine medžiaga. Ją galėtume sugrupuoti į du etapus:

1. P. Būtėnas – prof. E. Volterio studentas Aukštuosiuose kursuose ir Kauno universitete (1920–1924 m.).

2. P. Būtėnas – Panevėžio mokytojų seminarijos mokytojas, tautotyros darbo iniciatorius (1925–1930 m.), su prof. E. Volteriu dažniausiai bendravęs laiškais.

Laikantis tokio principo, toliau straipsnyje ir bus aptariami jų ryšiai ir svarbesni darbai.

PETRAS BŪTĖNAS KAUNE

1918 m. atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, gyventojų tautinei savimonei ugdyti reikėjo kvalifikuotų mokytojų. O jų praktiškai nebuvo, nes dėl istorinių aplinkybių nemaža jaunimo dalis vidurinį išsilavinimą buvo įgijusi, tačiau neturėjo aukštojo. Mokytis toliau norėjo ir į Lietuvą

sugrįžusieji, kurie dėl Pirmojo pasaulinio karo įvykių buvo pasitraukę į Rusiją. Tad iškilo būtinybė kurti savarankišką aukštojo mokslo sistemą ir jaunimui sudaryti sąlygas įgyti aukštąjį išsilavinimą Lietuvoje.

Minėtoms problemoms spręsti 1920 m. sausio 27 d. Kaune, Švietimo ministerijos salėje, iškilmingai atidaryti Aukštieji kursai, padėję pagrindą Kauno universitetui įkurti. Per Pirmąjį pasaulinį karą mokėsis Voroneže, P. Būtėnas, dar būdamas savanoris (jis tuo metu tarnavo Kaune), tapo tikruoju Humanitarinio skyriaus klausytoju. Iš Aukštųjų kursų pažymėjimo matyti, kad per tris semestrus P. Būtėnas klausė prof. E. Volterio dėstomų lyginamojo kalbų mokslo, senovės lietuvių archeologijos, baltų mitologijos ir folkloro kursų, atliko praktikos darbus.

1922 m. vasario 16 d., įkūrus Kauno universitetą, P. Būtėnas tęsė mokslus toliau. Iš jo studijų knygelės matyti, kad 1922–1924 m. prof. E. Volteris skaitė latvių istorijos ir literatūros, senovės bulgarų, vokiečių ir latvių kalbų kursus, vadovavo aiškių senovės dalykų seminarui. Vis dėlto ketverius metus trukusi studento ir dėstytojo pažintis peraugo į prasmingą dviejų bendraminčių darbą lietuvių tautos ir kultūros labui.

Susikūrus jaunai nepriklausomai valstybei, plito krašto pažinimo idėjos, įgavusios visuotinio kraštotyros sąjūdžio mastą. Dalyvauti jame buvo patriotinė kiekvieno inteligento pareiga. Todėl 1923 m. Kauno universitete, būtent prof. E. Volteriui palaikant, įkurta Lietuvos studentų kraštotyros draugija. Ir vienas aktyviausių jos organizatorių buvo P. Būtėnas. Jį draugija įpareigojo pradėti rengti „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programą“ [1], kurią 1925 m. pavasarį išleido „Kultūros“ bendrovė Šiauliuose. P. Būtėnui rengiant šį leidinį, prof. E. Volteris buvo pagrindinis konsultantas.

Kalbant apie minėtą P. Būtėno darbą, galima pasakyti, kad tai buvo vertingas XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios įvairių nedidelės apimties iš kaimyninių kraštų Lietuvą pasiekdavusių programų apibendrinimas ir kūrybiškas pritaikymas savoms sąlygoms. Todėl šiandien „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa“ yra vienintelis įvairiatėmis tokios plačios apimties nepriklausomoje Lietuvoje išspausdintas ir iki šiolei mokslinės vertės nepraradęs metodinis leidinys, tapęs svarbia gaire mūsų krašte plintant tautotyros sąjūdžiui ir kuriantis kraštotyros organizacijoms. Neabejotina, kad ši programa turėjo ženklios įtakos pradedant moksliškai tirti mūsų tautos dvasinį ir materialinį paveldą.

PETRAS BŪTĖNAS PANEVĖŽYJE

Dėl objektyvių aplinkybių negalėdamas toliau tęsti studijų Kauno universitete, nuo 1925 m. sausio 2 d. Panevėžio mokytojų seminarijoje P. Būtėnas pradėjo dirbti lietuvių kalbos, literatūros ir psichologijos dėstytoju. Tuo laiku šis miestas buvo Lietuvoje gerai žinomas kaip aktyvaus intelektualinio gyvenimo ir prasmingos kultūrinės veiklos centras. Čia dirbo neeiliniai didelės erudicijos pedagogai, žinomi visuomenės ir kultūros veikėjai, jaunąją kartą nusiteikę ugdyti humanistine ir patriotine dvasia. Tai Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Bronė Buivydaitė, Julijonas Lindė-Dobilas, Matas Grigonis, Jurgis Elisonas, Mykolas Karka, Juozas Zikaras ir kt. Tad ir Petras Būtėnas, turėjęs gerą filologinį ir pedagoginį išsilavinimą bei puikių organizatoriaus gebėjimų, čia surado palankias sąlygas darbui ir mokslinei veiklai tęsti.

1925 m. pavasarį P. Būtėnas įkūrė Panevėžio mokytojų seminarijos „Tautotyros žinių ir senienų rinkimo draugiją“, kuri greitai tapo žinoma visoje Lietuvoje, nes pedagogams buvo pristatoma kaip sektinas pavyzdys¹. Jos veiklą palaikė ir dalykinėmis konsultacijomis rėmė ir prof. E. Volteris. Jis vertino ne tik draugijos rengiamas atviras paskaitas, kurias skaitydavo P. Būtėnas ir jo parengti nariai, ar šviečiamojo kultūrinio pobūdžio vakarus, sulaukdavusius ir iš kitų miesto mokyklų gausaus būrio moksleivių bei jų tėvų, bet ir su kiekvienais metais vis labiau aktyvinamą ir populiarinamą tautotyros darbą, organizuotą pagal tuometinį etnologijos mokslo lygį.

Prof. E. Volteriui buvo naudinga periferijoje turėti talkininkų, kurių bene veikliausias buvo P. Būtėnas. Žinoma, kad 1925 m. pabaigoje „Tautotyros žinių ir senienų rinkimo draugija“ gavo tuometinio Kauno miesto muziejaus vedėjo prof. E. Volterio kvietimą parinkti audinių, mezginių ir nėrinių pavyzdžių. 100 egzempliorių tiražu padauginta profesoriaus atsiųsta anketa buvo išdalyta draugijos nariams [3]. Greitai rezultatas pranoško lūkesčius – į tuometinę Lietuvos laikinąją sostinę profesoriui išsiųsta

¹ Svarbu prisiminti, kad dar 1919 m. rudenį prie Vyrų gimnazijos Jurgio Elisono iniciatyva suorganizuotas pirmasis Lietuvoje „Panevėžio moksleivių būrelis gimtajam kraštui tyrinėti“ [2], o nuo 1923 m. pabaigos susikūrusios Panevėžio kraštotyros draugijos surinktos senienos buvo pagrindas 1925 m. sausio 18 d. muziejui mūsų mieste įkurti.

Petras Būtėnas 1922 m.
Iš P. Būtėno archyvo Panevėžyje.

Eduardas Volteris.
LNMMB RKRS, f. 32.

590 įvairių pavyzdžių su aprašymais. Taip pat 1926 m. kovo 26 d. į ten iškeliavo ir 61 kg sverianti dėžė su 380 vnt. iš Panevėžio krašto apylinkių gyventojų surinktų senų knygų.

Didelį darbą Panevėžio mokytojų seminarijoje veikusi „Lietuvių tautotyros ir senienų rinkimo draugija“ nuveikė ir renkant tautosaką. Iš 1926 m. birželio 7 d. laiško prof. E. Volteriui sužinome, kad P. Būtėnas su J. Elisonu susitarė *mokiniam vasarai duoti tautosakos parinkti, nes tai jis daręs ir praeitais mokslo metais* [4]. Beje, matyti, kad tada iš mokinių atneštų tautosakos užrašymų nekiek buvę naudos, todėl dabar P. Būtėnas rašo sugalvojęs daryti kitaip: jis pats mokinius paruoš, *kas ir kaip reikalinga rinkti*, o J. Elisonas, kaip direktorius, įsakys nurodytas užduotis atlikti kokybiškai. Pasak P. Būtėno, kiekvienas mokytojų seminarijos auklėtinis privalo gebėti tinkamai užrašyti tautosakos pavyzdžius. Kad būsimus mokytojus sėkmingai pavykdavo nuteikti rinkti tautosaką, liudija ir faktas – į universitetą arba Kauno miesto muziejų, kurio vedėju dirbo E. Volteris, būdavo išsiunčiami didžiuliai įvairių žanrų rinkiniai.

Abilene
11.12.44

Lēdāi... P...
 Antrozis Tūmāks sāgādājis lēdāka
 mone uzkļūpo pautājs, arba zūstātklājs,
 dēdāgs apse dēdānāgs sēdānāgs, sēdānāgs lē
 dānāgs. Bārgs dēdānāgs pēdānāgs zū
 dānāgs Tūmāks. Vēro abas lēdānāgs is kēdānāgs
 jūn, dēdāgs dēdānāgs garān mānā, dē
 nēdā. Lēnā lēdānā, kēdā dēdānāgs kēdā nēdā
 lēdānānānā. Dēdā kēdā pēdānāgs nēdānānā. Dēdā
 dēdā kēdā pēdānāgs is dēdānānānā. Kēdā lēdānāgs
 pēdānānānā nēdānā nēdā nēdā nēdānānā
 nēdānānānā. Dēdā dēdānāgs nēdānānā.

Murtagius apsinoti pradom abvaranoti. Pa
paskaitytot ne vesdaciuzis, ne reikmadzeni. ne
duokard p. Eltrono nerastle (jiosoti introversile) de
gipenu nas saro dably (in krotelotij). J. Arnde (Valstybie
grammatijos kicme) padogi in nakroti. tarr, prapocau sta
otai abvaranous in apsinotyti. Sabai lanksim.

Petro Būtēno 1927 m. rugsėjo 17 d. laiškas prof. E. Volteriui. *LNMMB RKRS, f. 17.*

Kaip jau minėta, draugijos veikla prof. E. Volteris tikrai domėjosi. 1927 m. rugsėjo 17 d. P. Būtėnas jam rašė: *Muziejaus apžiūrėti prašom atvažiuoti. Tik pataikykite ne šeštadienį ir ne sekmadienį, nes tuokart P. Elisono nerasite (jis esti universitete). Aš gyvenu pas savo dėdę (ir krikštatėvį) J. Lindę. Pato-gu ir nakvoti. Taigi prašyčiau stačiai atvažiaus ir apsilankyti. Labai lau-ksiu. Neaišku, ar greitai prof. E. Volteris įvykdė prašymą aplankyti Panevėžį, nes 1928 m. gegužės 11 d. P. Būtėnas laiške klausė: *Ar neketini Profesorius kada ir pas mus į Panevėžį mokslo reikalais atvažiuoti? Mūsų Panevėžys per daug užmirštas* [5].*

Tų pačių metų vasarą prof. E. Volteris iš tikrųjų buvo atvykęs ir keletą dienų pas P. Būtėną gyveno. Jiedu kartu su miesto muziejaus vedėju Stasiu Baneliu bei mokytoju Petru Bliumu aplankė Lepšių senkapius, nuvyko į Raguvą pas valsčiaus sekretorių Klemensą Šulgą (tai aktorės Eugenijos Šulgaitės-Karkienės tėvelis), kuris tada turėjo vertingų senienų muziejų, ir pas dailininką Joną Mackevičių. Profesorui išvykus, panevėžiečiai inteligentai ir toliau su juo palaikė ryšius.

Iš 1928 m. gruodžio 23 d. laiško matyti, kad profesorius buvo prašęs

atsiųsti minėtąją „Tautotyros žinių ir senienų rinkimo programą“. Matyt, jos prireikė kam nors iš profesoriaus pažįstamų... [6]. Šis laiškas yra vertingas dar ir todėl, kad liudija, ką P. Būtėnas ir prof. E. Volteris tuo metu veikė. Tikriausiai pastarasis nelabai teigiamai įvertino prof. Kazio Pakšto parengtą „Lietuvių valgių ir jų izofagų“ anketą, todėl į panevėžietį mokytoją kreipėsi, kad šis pasakytų savo nuomonę. O ji taip pat nebuvo labai gera. Pasak P. Būtėno, rengiant tokią programą, dar reikėtų gerai padirbėti.

Dar viena šiuos du mokslininkus suartinusi sritis – istorinės Vorutos pėdsakų ieškojimas. 1927 m. rugpjūčio 28–31 d. P. Būtėno kelionė maršrutu *Troškūnai – Latuvėnai – Latuva – Palatavys – Indrioniškis – Viešintos – Jurgiškiai* primena, kad senosios Mindaugo sostinės paieškų tema lietuvių istoriografijoje nenauja. Apie tai sužinome iš 13 puslapių jau minėto laiško, P. Būtėno prof. E. Volteriui rašyto 1927 m. rugsėjo 17 d. [7]. Antrame puslapyje pateikta ir kelionės schema „Mindaugo sostinės pėdsakų ieškojimo keliautosios vietos“. Trečiame – nurodytos senų žmonių, su kuriais P. Būtėnas bendravo, pavardės ir amžius, kaimas, tiksliai aprašytos ir kitos vietovės siekiant išsiaiškinti jų pavadinimų kilmę. Iš karto matyti, kad tai atidaus filologo aprašymas. Jo pabaigoje padaryta išvada, kad *galėjo būti kitados čia kokio gyvo gyvenimo. Tai liudija pati gamta, šiekie tokie padavimai, istorijos žinios, topografija, iškasenos. Šiaip ar taip, bet archeologams čia galėtų būti apščiai darbo ir padirbus – mokslui naudos.* Kad to darbo senosios Mindaugo sostinės – Vorutos – ieškojimų tema mokslininkams tikrai yra dar iki šiolei, liudija ir viena įdomiausių XX a. paskutiniame dešimtmetyje prasidėjusi ir dar iki šių dienų tebesitęsianti istorikų diskusija „Vorutos“ laikraščio puslapiuose. Bet tai jau galėtų būti kito straipsnio tema.

IŠVADOS

P. Būtėnas buvo prof. E. Volterio studentas Aukštuosiuose kursuose ir Kauno universitete (1920–1924 m.). Tuo laiku jiedu ir pradėjo bendradarbiauti tautotyros srityje. Rezultatas – į Panevėžį P. Būtėnas jau atvyko kaip knygos „Lietuvių tautotyros, žinių ir senienų rinkimo programa“ autorius.

Jiedu bendravo ir vėliau. Pradėjęs dirbti Panevėžio mokytojų seminarijoje, P. Būtėnas įkūrė „Lietuvių tautotyros ir senienų rinkimo draugiją“. Ji

veikė labai aktyviai, kartais turėdavo iki 100 narių. Apie nuveiktus darbus P. Būtėnas prof. E. Volterį informuodavo laiškais. Kartais juose atsakinėdavo ir į užduotus klausimus ar pagelbėdavo kitaip. Ne kartą prof. E. Volteris Panevėžyje yra ir svečiavęsis.

Taigi šių dviejų asmenybių bendravimas atspindi ir tautotyros sąjūdžio sklaidos situaciją Panevėžyje XX a. trečio dešimtmečio laikotarpiu. Išvykę mokytojauti į įvairias Lietuvos vietas, buvusieji Panevėžio mokytojų seminarijos auklėtiniai jau patys buvo gerai pasirengę organizuoti tautos dvasinio ir materialinio paveldo rinkimo darbą.

NUORODOS

1. LAPINSKIENĖ, Lionė. Petro Būtėno „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa“. *Liaudies kultūra*, 2003, nr.1(88), p. 44–53.
2. ELISONAS, Jurgis. Gimtojo krašto tyrinėjimas ir besimokančioji jaunuomenė. *Lietuvos mokykla*, 1920, kn. 2, p. 295.
3. P. Būtėno 1926 m. kovo 26 d. laiškas prof. E. Volteriui. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 154–46.
4. P. Būtėno 1926 m. birželio 7 d. laiškas prof. E. Volteriui. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 1–226.
5. P. Būtėno 1928 m. gegužės 11 d. laiškas prof. E. Volteriui. VUB RS, f. 1–226, p. 91.
6. P. Būtėno 1928 m. gruodžio 23 d. laiškas prof. E. Volteriui. LMAVB RS, f. 154–46.
7. BŪTĖNAS, Petras. [Mindaugo sostinės pėdsakai] – mokslo tirimamasis darbas archeologijos srityje. 1927 09 17. Autografas su laišku teksto pradžioje, skirtu prof. E. Volteriui. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 17-370, p. 1.

PARTNERSHIP BETWEEN PETRAS BŪTĖNAS
AND PROF. EDUARDAS VOLTERIS TO STIMULATE
THE ETHNOLOGY MOVEMENT IN PANEVĖŽYS
(THE 3RD DECADE OF THE 20TH CENTURY)

LIONĖ LAPINSKIENĖ

Abstract

Petras Būtėnas, the Army volunteer of the Independent Lithuania, a Lithuanian linguist, teacher, ethnologist, bibliophile and bibliographer, a journalist and public figure, worked in Panevėžys from January, 1925 until July, 1944 (until his emigration to the West).

Eduardas Volteris, a philologist and ethnologist, a bibliographer, Latvian German in origin, for many decades lived and worked in Lithuania and encouraged many intellectuals to work in the field of ethnology.

The article, presenting collaboration between the two personalities and permitting to get a more accurate picture of the ethnology movement in Panevėžys in the period of the third decade of the 20th century, was prepared on the basis of P. Būtėnas' letters, written to Prof. E. Volteris between March, 1926 and December, 1928, and other factual material, stored at the Manuscript Departments of the Vilnius University Library and the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. The material can be grouped into two stages: 1) P. Būtėnas – Prof. E. Volteris' student at the Higher Courses and Kaunas University (1920–1924); 2) P. Būtėnas – Teacher at the Teachers' Seminary, initiator of the ethnology work (1925–1930), most often communicating with Prof. E. Volteris by letter.

In line with this principle, the article discusses their mutual cooperation and more important works in the field of ethnology.

KULTŪROS AKTUALIJOS PANEVŽIO KRAŠTO ŠVIESUOLIŲ LAIŠKUOSE VYTAUTUI BIČIŪNUI

RASA SPERSKIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
Žygimantų g. 1, LT-01102, Vilnius
sperskiene@mab.lt

Steigiamojo Seimo nariui, rašytojui, dailininkui, literatūros ir dailės kritikui, teatro veikėjui Vytautui Bičiūnui¹ 1924–1939 m. Panevėžio krašto žmonės parašė apie dvidešimt laiškų, kuriuose atsispindėjo to meto kultūros aktualijos. Laiškai saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus 189 (Vytauto Bičiūno) fonde. Straipsnyje pristatyti tik šešių žmonių laiškai, detaliau atskleidžiantys kai kurias krašto kultūros problemas. Kadangi laiškų buvo nepalyginamai daugiau, nei galima tokioje nedidelės apimties studijoje pristatyti, jie buvo atrinkti pagal du kriterijus: laiško autoriaus žinomumą bei laiško parašymo vietovę, esančią kuo arčiau Panevėžio.

V. Bičiūnas buvo kilęs iš Klovainių kaimo (dab. Pakruojo r.), esančio netoli Panevėžio. Jo žurnalistinėje, kultūrinėje, meninėje veikloje pastebimas dėmesys gimtajam regionui. Jis palaikė glaudžius kontaktus su kai kuriais Panevėžio krašto kultūrininkais, nepriklausomai nuo jų žinomumo ar statuso. Laiškus iš kraštiečių jis gaudavo kaip spaudos darbuotojas, redaktorius, rašytojas, meno bei istorijos tyrinėtojas, radijo laidų vedėjas.

Panevėžio mokytojas, žinomas kalbininkas Petras Būtėnas² laišką

¹ Bičiūnas Vytautas (1893–1943), dailininkas, teatralas, rašytojas, dailės ir literatūros kritikas. 1912–1916 mokėsi Kazanės dailės mokykloje. 1920–1923 krikščionių demokratų atstovas Seime. Dėstė dailę Kauno meno mokykloje. Vadovavo teatro trupėms *Vytis* (1927–1928) ir *Žvaigždikis* (1931–1932). Parašė dramos kūrinių, monografiją *Kun. Juozas Katelė ir jo laikai* (1934) ir kt. Išleido vadovėlių, patarimų knygą scenos mėgėjams *Liaudies teatras* (1936). 1941 sovietinės okupacinės valdžios areštuotas. Mirė Sverdlovske [17,166].

² Būtėnas Petras (1896–1980 Bostone, 1996 palaikiai perlaidoti Panevėžyje), kalbininkas, visuomenės veikėjas. K. Būgos, J. Jablonskio, J. Balčikonio mokiny. 1930 baigė Vytauto Didžiojo universitetą.

Bičiūnui parašė 1929 m. liepos 8 d. Laiške pateikė, jo manymu, idealaus laikraščio modelį. Būtėnas iškėlė retorinį klausimą: kodėl lietuviai neleidžia tokio visų ir visur perkamo populiaraus laikraščio, kaip pavyzdžiui, žydų ir rusų *Сезодня*? Jis konstatavo, jog lietuviai, nebeiškęsdami, taip pat jį perka. Mat, lietuviški laikraščiai merdi, blogai organizuoti, neturėdami gero turinio arba būdami tendencingi. Laiško autorius pripažino, jog leidžiamas populiarius, nors ir labai taisytinas laikraštis sodžiui *Mūsų laikraštis*³. Bet lietuviai katalikai neturi populiaraus, viską apimančio laikraščio inteligentui ir pusintelligenčiui. Būtėnas ragino Bičiūną imtis leisti tokį laikraštį, kuris inteligentams pakeistų *Сезодня*, *Dieną*⁴, *Naują Žodį*⁵, *Sekmadienį*⁶ ir kitokius momento ar bulvarinius laikraščius. Jis nuogąstavo, jog jei toks laikraštis nebus pradėtas leisti, visuomenė nebus pratinama skaityti savos idėjos laikraščių, bus skatinama skaityti kitos pusės spaudą, bus pilamas vanduo ant svetimo malūno ir net bus leista mūsų pinigams plaukti svetur. Tuo pačiu, bus atvertas kelias nesuprantamoms Lietuvos kraštui idėjomis. Būtėnas buvo tikras, kad netinkamus kitus laikraščius nukonkuruotų tokio pobūdžio laikraštis:

- a) *nugriebiąs ir straipsniškai populiariauojąs dienos klausimus;*
- b) *ekstra žinių;*
- c) *mokslo populiariacijų;*
- d) *plunksnos kūryba;*
- e) *teptuko kūryba;*
- f) *karikatūros (paveiksłai);*
- g) *feljetonizmas;*
- h) *madų skelbimas;*
- i) *nė vienos katalikams svarbios žinios nepraleidimas;*

1925–1944 dirbo mokytoju Panevėžyje, iki 1936 mokytojų seminarijoje. 1944 pasitraukė į Vokietiją. Suorganizavo lietuvių mokytojų kursus ir jiems 1945–1948 vadovavo. 1949 persikėlė į JAV, dirbo laikraštyje *Keleivis*, *Lietuviškosios enciklopedijos* redakcijoje. Tyrė lietuvių kalbo tarmes, kirčiavimą, senovės lietuvių etnines ribas [17, 667].

³ *Mūsų laikraštis*, savaitraštis, 1928–1940 leistas Kaune, Katalikų veikimo centro. Svarstė ekonominius, politinius, švietimo ir kultūros klausimus, spausdino praktinių patarimų, įdomybių, kelionių aprašymų [19, 344].

⁴ *Diena*, nepriklausomas visuomenės laikraštis, leistas 1929–1939 Kaune [19, 106].

⁵ *Naujas Žodis*, kultūros ir visuomenės iliustruotas žurnalas, leistas 1925–1933 Kaune. Spausdino publikacijas kultūros, meno, istorijos klausimais. Bendradarbiavo V. Bičiūnas, J. A. Herbačiauskas, A. Vienuolis ir kt. [19, 352].

⁶ *Sekmadienis*, bulvarinio pobūdžio savaitraštis, leistas nuo 1928 kovo iki 1940 birželio Kaune [19, 446].

j) *retas, betgi periodiškas katalikų reikalų ir t. t. gvildenimas;*

k) *santykiavimas su mūsų kolonijomis.*

Būtėno nuomone, turinio požiūriu niekas iš paminėtos tematikos neturėtų būti atmesta. Laikraštis galėtų būti, geriausia, *kasdienis*. Bet tai, jo manymu, pavojinga (dabar mums jau sunku svarstyti, kodėl jis taip teigė). Tačiau visai nepavojinga būtų laikraštį leisti 2 kartus per savaitę ir sekmadieniais būtinai storą, kad žmogui būtų ką skaityti ir kad jis nebepirktų kitų laikraščių. Toliau jis vėl teigė: *Šiais laikais laikraštis be dienos – momento paveikslų, reprodukcijų ir karikatūrų, net ir be moterų mados paveikslų (!!) visiškai neįmanomas, – nusižiūrėjau. Tai šituo reikėtų jį aprūpinti.*

Būtėno manymu, į tokį laikraštį visi turėtų dykai rašyti, be honorarų. Įvairiausių profesijų bei užsiėmimų korespondentų reikėtų kokius 300 pritraukti ir kad jie bent dviem metams pasižadėtų retkarčiais po vieną kitą straipsnį parašyti. Provincijoje turėtų būti sumanių korespondentų, o taip pat bendradarbių visose atstovybėse, konsulatuose, draugijose ir kolonijose. Būtėnas ragino Bičiūną tapti tokio laikraščio organizatoriumi bei redaktoriumi. Platintojais numatyti studentai, valdininkai, savivaldybininkai, sodžiaus veikėjai ir kt. Išdėstyta idėja laiško pabaigoje jis, vis dėlto, įvertina kritiškai: *Gal, mano čia dabar tik ir svaičiojimas, bet irgi – šis tas yra. Kalbėjau verkiamu mūsų tautai klausimu [7].*

1932 m. gruodžio 20 d. Burbiškio⁷ dvaro (dab. Radviliškio r.) savininkas Mykolas Baženskis atsakė į Bičiūno laišką dėl Ulianskio. Laiške jis pranešė, kad Vytauto Didžiojo paminklas Burbiškio dvare buvo sukurtas skulptoriaus Kazimiero Ulianskio. To paties kūrėjo yra ir kiti paminklai bei skulptūros. Jų fundatoriumi ir sumanytoju buvęs pats M. Baženskis.

⁷ Pirmos žinios apie Burbiškio dvarą užrašytos XVII a. pab. Tai buvo smulki bajoriškos žemės valda. 1818 m. dvaras tapo Baženskių nuosavybe. Išplėsta dvaro sodyba, pradėtas formuoti parkas. 1903 m. po tėvo Mykolo-Ignoto Baženskio mirties dvarą paveldėjo Mykolas Baženskis. Jis studijavo agronomijos mokslus Leipcege, žavėjosi Lietuvos praeitimi. 1910 m. M. Baženskis susipažino su Lenkijoje skulptūros studijas baigusiu Kazimieru Ulianskiu, kuris nuo 1907 m. gyveno Panevėžyje ir kūrė kūrinius bažnyčioms. 1912 m. parko centrinėje dalyje buvo pastatytas Ulianskio Vytauto Didžiojo paminklas, pirmas toks Lietuvoje. Parkui skulptorius sukūrė ir poeto Adomo Mickevičiaus paminklą, Šv. Mergelės Marijos, liūtų, Fauno, Nimfos skulptūras, Baženskių šeimos biustus ir herbus. Dvare lankydavosi Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Jonas Basanavičius, Petras Vileišis, lenkų rašytojas ir poetas Kornelijus Makušinskis (vedęs Baženskio seserį Emiliją Baženskytę). 1941 m. prasidėjus trėmimams, Baženskiai išvyko į Lenkiją. 1992 m. Mykolo Baženskio sūnus Adomas, gyvenęs Lenkijoje, dvarą padovanojo Radviliškio rajono savivaldybei su sąlyga, kad dvaro ansamblis bus naudojamas Lietuvos kultūros poreikiams [13].

Vytautas Bičiūnas. 1930 m.
LMAVB RS, f. 189-26.

Burbiškio liutai tarpukariu.
LMAVB RS, f. 189-770.

Jis taip pat mini, jog Ulianskis buvo kilęs iš Panevėžio apskrities, o Meno akademiją baigęs užsienyje. Dvarininkas prisistatė, kaip užsienyje baigęs agronomijos mokslus. Jis siuntė Bičiūnui keletą fotografijų, kvietė jį apsilankyti vasarą ir apžiūrėti paminklus [6]. Atrodo, jog Bičiūnas, jau prieš susipažindamas su Baženskiu, domėjosi Kazimiero Ulianskio biografija, nes jo fonde yra šio skulptoriaus biografija, spėjama, rašyta 1925 m. [9]. Be to, minėtame fonde yra ir Bičiūno radijo paskaitos „Burbiškių liūtai“ (spėjama data: 1938 m.) mašinraštis bei Burbiškio liūtų skulptūrų fotografija be užrašų [11].

Bičiūnas rašė monografiją apie kunigą švietėją Joną Katelę, susirašinėjo su jį pažinojusi Juozu Otu Širvydu⁸. Todėl jo fonde saugomi ketvertas publicisto Širvydo laiškų, rašytų 1933–1934 m. iš Južintų (dab. Rokiškio r.). Juose yra šiek tiek atsiminimų iš bendros laiškų autoriaus ir Panemunėlio kun. Katelės veiklos. Šiaip, Bičiūno monografiją Širvydas vertino palankiai, kritiškai užsiminė tik dėl kunigo Šereivos per didelio išbaltinimo. Mat, šis žmogus, publicisto žiniomis, netiesiogiai buvo kaltas dėl kelių žmonių mirties [3]. Bičiūnas, matyt, labai vertino J. O. Širvydo nuopelnus tautai. Jo fonde yra Širvydo prakalbos tekstas, perskaitytas Rokiškyje švenčiant tautos (ūkininko) dieną 1934 m. rugsėjo 23 d. [2] bei Bičiūno straipsnis

⁸ Širvydas Juozas Otas (1875–1935), spaudos platintojas ir leidėjas, publicistas. Kun. J. Katelės bendradarbis. 1902–1928 gyveno JAV, redagavo leidinius *Vienybė lietuvninkų*, *Kova*, *Vienybė* [19, 491].

„J. O. Širvydo gyvenimo kelias“, parašytas pastarajam mirus 1936 m. [8].

[domus Rokiškio dvaro savininko Jono Pšezdzieckio (Przezdzieckio)⁹ laiškas, rašytas 1934 m. rugsėjo 1 d. Jis pranešė Bičiūnui, kad nepriklausomos Lietuvos valdžiai suteikus Rokiškiui miesto teises, iškilo jo herbo klausimas. Tuometinė miesto vadovybė pripažino, jog tikslinga miesto herbe sujungti buvusių miesto savininkų Krošinskių ir Tyzenhauzų herbus. Tuos ketinimus, atrodo, sustabdė faktas, jog Lietuvoje nebuvo įstaigos, turėjusios teisę herbus suteikti bei patvirtinti. Pšezdzieckio nuomone, demokratinėje valstybėje neturėtų būti tam sudaromos biurokratinės kliūtytys. Jis manė, jog Prezidento ar ministro dekretas galėtų patvirtinti Rokiškio gyventojų atstovų pateiktą Rokiškio miesto herbo projektą. Savo ruožtu, Pšezdzieckis įsipareigojo surinkti apie Krošinskius kai kuriuos istorinius bei genealoginius duomenis, bet prašė pateikti jam detalesnes užklausas, nes visą šeimos istoriją sunku sutalpinti į paprastą laišką [1].

Tuo laikotarpiu Kultūros paminklų apsaugos įstaigos pavedimu Bičiūnas važinėjo po Rytų Lietuvą, registruodamas privačias bibliotekas. Išlikusi jo rinktų duomenų lentelė. Joje įrašytos pastabos ir apie Rokiškio dvare buvusią biblioteką. Spėjama lentelės sudarymo data yra 1934 m. Matyt, Rokiškyje Bičiūnas tuo metu ir lankėsi [12]. Be to, jis domėjosi Lietuvos miestų herbais, kadangi jo fonde išlikusi straipsniui rinkta medžiaga [10].

1936 m. balandžio 21 d. kunigas Felicijonas Lelis¹⁰ iš Krekenavos (dab. Panevėžio r.) atsakė į balandžio 16 d. Bičiūno laišką, kuriame, matyt, buvo prašyta pasidalinti atsiminimais.

Kunigas Lelis laiške prisiminė apie dalyvavimą pirmųjų lietuvių kata-

⁹ Pšezdzieckis Jonas (1877–1944), Rokiškio dvaro savininkas. 1905 dvaro rūmus rekonstravo pagal lenkų architektų Karolio Jankovskio ir Franciszeko Lilpopo projektą. 1940 pasitraukė į Lenkiją. Žuvo per Varšuvos sukilimą [16].

¹⁰ Lelis Felicijonas (*Lialis*, 1870–1949 Vėlžyje, palaidotas Panevėžyje), visuomenės veikėjas, kunigas. 1892 baigė Kauno kunigų seminariją. 1892–1894 Kauno Šv. Trejybės bažnyčios vikaras. 1894 Kauno tvirtovės Rusijos karinės įgulos katalikų kareivių kapelionas. Su kareiviais dalyvavo kunigo E. Barausko laidotuvsė, dėl to apkaltintas politiniu nusižengimu. 1894–1897 buvo uždarytas Kretingos vienuolyne, kur rūpinosi *Apžvalgos ir Tėvynės Sargo* leidimu. Dirbdamas Kupiškio parapijoje suorganizavo platų knygnešių tinklą, mokė jaunimą rašto, rengė lietuviškus vaidinimus. Nuo 1904 kunigavo Antašavos, Budrių, Alizavos filijose, nuo 1925 Papilio, Velykių klebonas, vėliau – Krekenavos altarista. Bendradarbiavo lietuvių periodinėje spaudoje [18, 713].

¹¹ *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, katalikiškas žurnalas, leistas 1890–1896 Tilžėje. Lietuvoje platintas nelegaliai. Bendradarbiavo A. Jakštas, K. Pakalniškis, J. Tumas ir kt. [19, 578].

likiškų laikraščių *Apžvalga*¹¹ bei *Tėvynės Sargas*¹² leidime bei bendradarbiavimą su kun. Kazimieru Pakalniškiu:

Aktyviai man prisiėjo susidurti su kun. Kazimieru 1894 metais, kuomet aš rusų administracijos buvau internuotas Kretingos vienuolynan artie vokiečių sienos. Kun. Kazimieras šia proga pasinaudodamas, prisiuntė man laikraščiams leisti kasą iš 215 rublių ir pavedė toliau tęsti „Apžvalgos“ leidimą. Kadangi „Apžvalgos“ uždavinys buvo apsaugoti Lietuvą nuo rusinimo ir pravoslavavimo, tai savaimi patekdavo straipsniai aštresni ir pašiepiantys rusus su jų pravoslavija, ką sugebėdavo nupiešti žemaitišku būdu kun. Kazimieras. Užtat rusai buvo didžiai įniršę, tiesiog gaudė „Apžvalgą“ ir jos skaitytojus smarkiai baudė. – „On čitajet „Apžvalgą“ – reiškia didžiausias politinis nusidėjėlis. Turint tai omeny ir galvojant, kad „Apžvalga“ savo rolę sulošė, aš nesiemiau tęsti jos leidimą, bet sumaniau redaguoti kitą laikraštį švelnesniu tonu. Laikas užsitęsė, nes iš vienuolyno užtvaros pasirodyti negalima, laiškai kontroliuojami, pasitarti nėra su kuom. Tik metais vėliau, atvykus vienuolynan irgi nubaustam draugui kun. Kazimierui Kazlauskui, su juom susitarus, klausimas išspręstas: nutarta leisti vietoje „Apžvalgos“ kitą laikraštį. Apie tai per rankų – rankas pasiųsta žinia kun. Aleksandrui Dambrauskui, kun. Juozapui Tumui ir kun. Kazimierui Pakalniškiui. Abu pirmieji sutinka, o kun. Kazimieras buvo priešingas. Bet kuomet pasirodė 1 Nr „Tėvynės Sargo“, kun. Kazimieras mielai siuntinėjo man per laikanešį laikraštyn žinias, straipsnius, ir apysakas su savo slapyvardė. Šis bendradarbiavimas tęsėsi kol būdamas vienuolyne redagavau ir korigavau „Tėvynės sargą“, pergabendamas per sieną ir siuntinėdamas į plačiąją Lietuvą. 1897 metais pasibaigus mano internavimui ir apleidus vienuolyną, kun. Kazimieras jau turėjo reikalus vesti su kun. Tumu, kurs perėmė „Tėvynės Sargo“ redagavimą ir iš manęs apyskaitą [5].

Šio kun. Lelio laiško fragmento publikacija gali būti ypač naudinga istorijos bei spaudos istorijos tyrinėtojams, kadangi atskleidžia kai kuriuos mažiau žinomus to laikotarpio aspektus.

¹² *Tėvynės Sargas*, katalikiškas žurnalas, leistas 1896 01–1904 05 Tilžėje, slaptai platintas Lietuvoje. 1896–1897 redagavo F. Lelis, 1897–1902 – J. Tumas-Vaižgantas. Skelbė katalikybės ir ja pagrįsto tautiškumo vertybes [19, 518].

Teologijos dr. kun. marijonas Jonas Senkus¹³ parašė du laiškelius Bičiūnui ant savo vizitinių kortelių. Pirmas laiškelis nedatuotas, bet matyt, parašytas tais pačiais metais, kaip ir antras. Jame kunigas apgailestavo, jog neaptiko Bičiūno namuose, mat, norėjo pasitarti dėl Panevėžio marijonų bažnyčios dekoravimo. Buvo numatyta presbiterijoje¹⁴ du langus pakeisti vitražais ir išbaltinti bažnyčios sienas. Jei būtų buvę lėšų, kitais metais ketinta dekoruoti sienas. Antrame laiškelyje, rašytame 1936 m. liepos 1 d., kun. Senkus atsiprašo už sutrukdyimą. Grįžęs į vienuolyną jis sužinojo, jog taryba parinko marijonų globojamą menininką Panevėžio bažnyčios sienoms dekoruoti. Jis labai apgailestavo, kad pasikalbėjimas su Bičiūnui nuėjo niekais [4].

Šešių Panevėžio krašto šviesuolių laiškuose Vytautui Bičiūnui atsiskleidžia jų rūpestis kultūra, švietimu, spauda, istorijos bei architektūros paveldu. Visi šie žmonės buvo svarbūs ne tik Panevėžio kraštui, jie buvo nusipelnę visai Lietuvai, todėl jų laišškai vertingas to laikmečio aktualijų atgarsis.

NUORODOS

Nepublikuoti šaltiniai

1. PŖEZDZIECKIS (Przedziecki), Jonas. *Laiškas Vytautui Bičiūnui* [mašinėraštis]. Rokiškis, 1934 09 01. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 189–431, lap. 1.
2. ŠIRVYDAS, Juozas Otas. *Rokiškio aps. tautos diena* [mašinėraštis]. 1934 09 23. LMAVB RS, f. 189–1050, lap. 1–8.
3. ŠIRVYDAS, Juozas Otas. *Keturi laišakai Vytautui Bičiūnui* [rankraščiai]. Južintai, 1933–1934. LMAVB RS, f. 189–480, lap. 1–6.
4. SENKUS, Jonas. *Du kunigo laiškeliai Vytautui Bičiūnui* [rankraščiai]. 1936. LMAVB RS, f. 189–457, lap. 1–2.
5. LELIS, Felicijonas. *Laiškas Vytautui Bičiūnui* [rankraštis]. Krekenava, 1936 04 21. LMAVB RS, f. 189–367, lap. 1.
6. BAŽENSKIS, Mykolas. *Laiškas Vytautui Bičiūnui* [rankraštis]. Burbiškis, 1932 12 20. LMAVB RS, f. 189–245, lap. 1.
7. BŪTĖNAS, Petras. *Laiškas Vytautui Bičiūnui* [rankraštis]. Panevėžys, 1929 07 8. LMAVB RS, f. 189–280, lap. 1–4.
8. BIČIŪNAS, Vytautas. *J. O. Širvydo gyvenimo kelias* [mašinėraštis]. [1936]. LMAVB RS, f. 189–847, lap. 1–4.
9. BIČIŪNAS, Vytautas. *Kazimiero Ulinskio biografija* [rankraštis]. [1925]. LMAVB RS, f. 189–856, lap. 1.
10. BIČIŪNAS, Vytautas. *Lietuvos miestų herbai* (Pagal M. Gumovskį) [mašinėraštis, rankraštis]. [1936]. LMAVB RS, f. 189–948, lap. 1–5.

¹³ Senkus Jonas (1869–1946), kunigas marijonas. Įšventintas 1894. Aukštuosius mokslus baigė V. Europoje, įgijęs teologijos dr. laipsnį. 1915 Sankt Peterburge suorganizavo Šv. Zitos draugiją. Grįžęs į Lietuvą, 1918–1925 klebonavo Plungėje, 1925–1930 Žeimėje. 1930 stojo į marijonus. Marijonų vyresnioju Panevėžyje buvo 1934–1936. Jo rūpesčiu buvo dekoruotas Panevėžio Švč. Trejybės bažnyčios interjeras [14, 266; 15, 192].

¹⁴ Presbiterija – krikščionių bažnyčios dalis, kurioje yra didysis altorius.

11. BIČIŪNAS, Vytautas. *Radijo paskaita „Burbiškių liūtai“* ir liutų skulptūrų fotografija [mašinraštis]. [1938]. LMAVB RS, f. 189–770, lap. 1–2.
 12. BIČIŪNAS, Vytautas. *Raštas Centraliniam Valstybiniam Knygynui „Žinios apie užtiktas ir įregistruotas bibliotekas, knygų rinkinius ir pavienes knygas, važinėjant Kultūros Paminklų Apsaugos įstaigos pavedimu“* [rankraštis]. [1934]. LMAVB RS, f. 189–953, lap. 1.
- Publikuoti šaltiniai ir literatūra
13. *Daugyvenės kultūros istorijos muziejus – draustinis*. Apie muziejų. Istorija [interaktyvus, žiūrėta 2012 m. gegužės 22 d.]. Prieiga per internetą: http://www.daugyvenesmuziejus.lt/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=35&Itemid=53.
 14. *Lietuvių enciklopedija*. T. 27. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla (J. Kapočius), 1962. 544 p.
 15. *Lietuvos vienuolynai*: vadovas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998. 454 [2] p. ISBN 9986-571-39-1
 16. Varnaitė, Diana. *Sugrįžtantys dvarai* (6). Rokiškio dvare “Sugrįžusios gyventi Tyzenhauzų giminės moterys...” [interaktyvus, žiūrėta 2012 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kpd.lt/lt/node/1887>.
 17. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2003. 800 p. ISBN 5-420-01486-6.
 18. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 11. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2007. 815 p. ISBN 5-420-01486-6.
 19. *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius, 1997, p. 106. ISBN 9986-776-62-7.

CULTURAL ISSUES IN THE LETTERS OF PANEVĖŽYS REGION'S INTELLECTUALS TO VYTAUTAS BIČIŪNAS

RASA SPERSKIENĖ

Abstract

In 1924–1939, people from Panevėžys region wrote to the prominent politician, writer, painter, art critic Vytautas Bičiūnas (1893–1943) approximately twenty letters which reflected cultural issues of that time. The letters are stored at the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Manuscript Department, Vytautas Bičiūnas Collection (F189). The article presents letters of only six people. The letters of Panevėžys region's intellectuals Petras Būtėnas, Mykolas Baženskis, Juozas Otas Širvydas, Jonas Pšezdzieckis (Przedziecki), Father Felicijonas Lelis and Father Jonas Senkus reveal their concern about culture, education, the press, historical and architectural heritage. These people were important not only to Panevėžys region, but to the whole of Lithuania.

BENDRAMINČIŲ LAIŠKAI LEGENDINIAM „SENOVINIŲ KUPIŠKĖNŲ VESTUVIŲ“ REŽISIERIUI, PIRŠLIUI POVILUI ZULONUI

VIOLETA ALEKNIENĖ

Kupiškio etnografijos muziejus
Gedimino g. 2, LT-40114, Kupiškis
alekniene.violeta@gmail.com

Laiškai, kaip socialinė ir kultūrinė komunikacijos forma, kaip nuolat atsinaujinantis, įvairiakalbis, įvairiaplaniš, daugiafunkcinis žanras, neabejotinai paveikė visų istorinių laikotarpių raštiją ir kultūrą. Tai šaltinis – padedantis pažinti epochą, jos etnines ir moralines nuostatas, kultūrą, įvairių sluoksnių žmonių bendradarbiavimo modelių, – rašo Dovilė Keršienė [1]. Kupiškio etnografijos muziejuje saugomi laiškai yra priskiriami naujausių laikų istorinio laikotarpio rašytiniams šaltiniams. Vieni iš jų – Jono Gelaževičiaus (17 vienetų), Samuelio Karčiausko (9 vienetai), Danieliaus Balčiūno (2 vienetai), Petro Vaitiekūno (1 vienetas) rašyti 1980–1985 metais legendiniam „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ režisieriui, piršliui Povilui Zulonui. Iš laiškų turinio sužinome, kad minėti asmenys rūpinosi miškininko, profesoriaus Povilo Matulionio įamžinimu Aleksandrijoje, jubiliejinių renginių organizavimu, prisiminimų rinkimu. Be to, jie padėjo atskleisti bendraminčių požiūrį į svarbų Kupiškio kraštui istorinį įvykį.

Šio straipsnio tiriamasis objektas – minėti laiškai. Tikslas – išaiškinti adresanto ir adresato ryšius, jų santykį, tikslo įgyvendinimo priemonės dėl P. Matulionio atminimo įamžinimo ir rašytinio archyvo kaupimo, sugebėti išskirti laiškų autorių subjektyvumą, nuo kurių priklausė laiško forma, stilius, turinys. Šie laiškai yra privatus, tačiau juose daugiau sprendžiami dalykiniai klausimai, nelieta nuošalyje ir emocinis faktas – palinkėjimai, padėkos, pasiteiravimai apie šeimos asmenis. Šiuos laiškus muziejui perdavė Povilo Zulono žmona Stanislava Zulonienė. Visi laiškai adresuoti „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ režisieriui, legendiniam piršliui P. Zulonui.

Povilas Zulonas – režisierius, pedagogas, legendinis piršlys gimė 1912 m. spalio 27 d. Kupiškio rajone, Čiovydžių kaime. 1930 m. baigė Kupiškio progimnaziją, 1936 m. Gruzdžių gyvulininkystės mokyklą, 1937–1938 m. atliko karinę prievolę Lietuvos kariuomenės pirmajame husarų pulke. Tolesnis jo gyvenimas buvo susijęs su kultūra. Nuo 1943 m. dirbo „Vaidilos“ teatre, 1945–1948 m. – Panevėžio dramos teatro aktoriumi. 1966 m. su vienminčiais įkūrė liaudies teatrą „Senovinės kupiškėnų vestuvės“, kuriame atliko ir piršlio vaidmenį. P. Zulonui vadovaujant parodyti 672 spektakliai. Asmeninio P. Zulono atkaklumo, pasišventimo, begalinio darbštumo, meilės ir pagarbos etninės kultūros dvasinėms vertybėms dėka, jo vadovaujamas kolektyvas kelis dešimtmečius, dažnai ne lengvu keliu eidamas, atliko milžinišką tautos sąmonės žadinimo, patriotinių jausmų palaikymo ir ugdymo darbą sovietmečiu.

Legendinis režisierius rūpinosi ne tik etnografiniu liaudies teatru. 1980 m. išleido knygą „Kupiškėnai pasakoja“, parengė daug straipsnių, rinko kraštotyrinę medžiagą, muziejams perdavė daug dokumentų, laiškų, knygų. *Tokių žmonių, kaip Povilas Zulonas, talentas, veikla, energija, visas gyvenimas primena kometą. Praskrieja aukštai. Nutolsta, išnyksta už horizonto, tačiau takas švyti ir švyti. Kaskart vis kitokiom spalvom* [2]. Todėl neatsitiktinai kupiškėno, profesoriaus Povilo Matulionio palikimu, įamžinimu, populiarinimu besirūpinantys asmenys tarpininkaujančiu žmogumi gimtajame krašte pasirinko P. Zuloną.

Povilas Matulionis gimė 1860 m. rugsėjo 5 d. Kupiškyje. Jis buvo jauniausias iš dešimties vaikų šeimoje. Nelankęs net pradinės mokyklos, 1870 m. išlaikė baigiamuosius egzaminus ir įstojo į Dinaburgo (dabar – Daugpilis, Latvija) gimnazijos 2-ąją klasę. 1885 m. išlaikė konkursinius egzaminus į Sankt Peterburgo miškininkystės institutą. 1918–1921 m. dirbo Lietuvos Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Miškų skyriaus vedėju, Miškų departamento direktoriumi, o 1919–1924 metais buvo viceministras. Su gamtininku Tadu Ivanausku prie Švietimo ministerijos įsteigė gamtos tyrimų stotį, su Juozu Tumu-Vaižgantu ir kitais šviesuoliais – Lietuvai pagrąžinti draugiją. 1922–1924 m. Lietuvos universiteto Miškininkystės katedros vedėjas, profesorius, nuo 1925 m. – Miškų tyrimo reikalų komiteto vadovas bei Suomii miškų mokyklos garbės narys. 1924 m. išrinktas pirmuoju Lietuvos žemės ūkio akademijos rektoriumi bei

Miškotvarkos katedros vedėju. Šias pareigas ėjo iki 1929 m. [3]. Povilas Matulionis – miško tipologijos mokslo pradininkas Lietuvoje. Rašė botanikos, gamtos turtų apsaugos, Lietuvos istorijos bei kultūros klausimais. Sulaukęs garbios senatvės, varginamas ligos išvyko iš Kupiškio gyventi į Aleksandrijos dvarą, netoli Šiaulių, pas savo dukterį Mariją Janavičienę. Garsusis miškininkas mirė 1932 m. kovo 15 d. Aleksandrijoje. Palaidotas Aleksandrijos kalvelėje. Čia profesorių primena stogastulpis prie kelio Šiauliai–Panevėžys. Jo autorius – liaudies meistras A. Česnulis. Sovietmečiu kalvelėje pradėtas kasti smėlis ir žvyras, išnaikinta didžioji pušyno dalis, o vėliau memorialinėje vietoje įrengta motociklų lenktynių trasa.

Tačiau bendraminčiai profesoriaus P. Matulionio nepamiršo. Jo veiklą įvairiu metu tyrinėjo ir medžiagą rinko miškininkai Saliamonas Kašauskas, Jonas Gelaževičius, Algirdas Valavičius, Vidmantas Markevičius, Jonas Morkūnas, muziejininkas Vincas Vaitiekūnas, kraštotyrininkas Vladas Sasnauskas [4, 18]. Šių žmonių iniciatyva buvo pradėti įžymiojo kupiškėno jamžinimo darbai Aleksandrijoje, „Girios aidas“ muziejuje Druskininkuose.

Šiek tiek vėlėliau susirūpinta ir miškininko atminimo jamžinimu bei pagerbimu gimtajame Kupiškio mieste. Padėti organizuoti šiuos darbus buvo pakviestas „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ režisierius, legendinis piršlys Povilas Zulonas. Kas ir kodėl režisieriui rašė laiškus?

Vienas iš jų – Jonas Gelaževičius (1921–2002). Šis žmogus buvo miškininkas, kraštotyrininkas, Lietuvos miškininkų sąjungos (1992), Lietuvos kraštotyros draugijos Garbės narys (1995). Per visą savo gyvenimą jis sukaupė apie 17 tūkst. knygų, žurnalų, laikraščių. Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų spaudinių ir rankraščių skyriuje saugomas J. Gelaževičiaus asmeninis archyvas, kuriame be personalijos, korespondencijos, ikonografinės medžiagos, yra jo darbo ir veiklos dokumentai, medžiaga miškininkystės istorijai, filatelijai, filumenijos, filokartijos ir kitos kolekcijos.

Antras asmuo prisidėjęs prie šio darbo – inžinierius, konstruktorius, kraštotyrininkas, Lietuvos kraštotyros draugijos narys Danielius Balčiūnas (g. 1935). Į kraštotyros veiklą įsijungė 1970 m. Sukūrė kraštotyros grupę „Jovaras“ ir jai vadovavo. Parengė per 30 rankraštnių kraštotyros darbų. Rankraščius saugo Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka.

Samuelis Karčiauskas – miškų ūkio inžinierius, pedagogas, kraštotyrinin-

kas. Dirbdamas Lietuvos žemės ūkio akademijoje įsitraukė į Lietuvos miškininkystės istorijos tyrinėjimus, parašė 12 knygų, per 100 įvairių straipsnių. Vien apie profesorių P. Matulionį paliko 16 storų rankraštinų knygų.

Jono Gelaževičiaus susirašinėjimas su P. Zulonu prasidėjo 1977 metais: *Taip greitai ir rūpestingai pradėtas darbas mane paskatino dar greičiau suktis dėl atminimo įamžinimo Kupiškyje ir Aleksandrijoje* [5]. J. Gelaževičius laiške teigia, kad Kultūros ministerijai pateikė P. Zulono laišką ir paliudijimą: *Viską nuodugniai apžiūrėjus, buvo pasakyta, kad šio vieno paruošto dokumento neužteks. Tačiau dar reikia atlikti keletą darbų. Tolesni rūpesčiai tokie:*

1. Reikalinga pristatyti namo nuotrauką.

2. Reikia išaiškinti namas ar sodyba.

3. Tolesnius darbus reikia derinti su Kupiškio rajono vykdomojo komiteto vyr. metodininke paminklų kultūros klausimais Emilija Lenčinskiene. Tad gavus šį laiškutį, prašau tamstą užmėgsti ir palaikyti ryšius su drg. E. Lenčinskiene.

Laiške jis prašo kupiškėnus kolektyviai apmąstyti P. Matulionio gatvės sugrąžinimo reikalus ir ruošti reikiamus dokumentus, rinkti miestelėnų paliudijimus apie P. Matulionio namą: *Mano mintis tokia: kad paliudytojų ateity gali prisireikti, o paliudijančių jau gali nebebūti. Be to, kiekvienas ir paliudytojas vis ką nors nauja apie prof. P. Matulionį pasako ir tuo pateikia medžiagą, kuri neužrašyta žūtų negrižtamai. Laiško gale kaip dosjė pri-
mena, kad Druskininkuose, miškų muziejuje „Girios aidas“ atidaryta prof. P. Matulioniui pagerbti paroda: Ji pavadinta „Lietuvos miškininkystės tėvui – prof. P. Matulioniui – 120 metų“.*

Kitame laiške J. Gelaževičius dėkoja už gražiai pravestą renginį Kupiškyje, kuris buvo skirtas P. Matulionio 120-osioms gimimo metinėms paminėti: *Nedrąsiai, tačiau remdamasis gražia ankstesne Tamstos parama (turiu galvoje gautus Tamstos tėvelio atsiminimus apie prof. P. Matulionį), kreipiuosi į Tamstą su prašymu:*

- a) labai norėčiau gauti minėto renginio aprašymą,

- b) Tamstos pranešimo kopiją,

- c) ekspozicijoj (parodoj) išstatytų dokumentų sąrašą,

- d) jei yra galimybės, norėtume gauti ir renginio nuotraukas [6].

Kitame laiške rašo: *kiek galėčiau, paskatinau kartu su dėstytoju*

V. Markevičiumi ir kitus įtakingus asmenis, kad prof. P. Matulionio reikalai pajudėtų. Ypač daug rūpesčių prisiėmė dar vienas gerb. miškininkas Algirdas Valavičius.

Samuelio Karčiausko laišakai rašyti garsiajam kupiškėnui mažai skiriasi nuo kitų bendraminčių. Pirmame laiške S. Karčiauskas dėkoja už atsiųstą knygą „Kleopas Kuzmianas“, perduoda padėką Adomui Petrauskui (tik nerašo, kokie yra geri muziejininko norai), prašo rinkti prisiminimus, publikuotą medžiagą spaudoje: *Esu Jums didžiai dėkingas už atsiųstą medžiagą apie P. Matulionį. Man tas viskas labai tinka prie istorijos* [7]. Iš kito laiško paaiškėja, kad vilniečiams labai patiko Rimanto Urbono straipsnis „Basas per gruodą“, laukia į Vilnių atvažiuojančių R. Urbono ir P. Zulono. S. Karčiausko laišakai yra trumpi, juose neaptariami asmeniniai reikalai.

Trečias laiškų autorius Danielius Balčiūnas savo laiškuose aprašo, kaip vyko ažuolyno paruošiamieji ir sodinimo darbai Aleksandrijoje: *Lapkričio 11 d. Aleksandrijoje buvo sekmadieninė talka, vadovaujami A. Valavičiaus, darė ažuolinius laiptus nuo autotransporto stovėjimo aikštelės link kapavietės. Mudu su V. Valavičiumi ir jaunomis studentėmis tvarkėme nugenėtų medžių šakas ir krovėm į laužą ir deginom* [8]. Laiško autorius džiaugiasi, kad žingsniais išmatavo P. Matulionio gatvę: *<...> Viso 560 metrų.*

Antrame laiške D. Balčiūnas teigia: *dar nespėjome su V. Vaitiekūnu aptarti mūsų – kraštotyrininkų pasikieminėjimo Aleksandrijoje, bet atrodo, mūsų išankstinis planelis bus įvykdytas, vienas iš jų pasodinti ažuolus* [9]. Laiške yra įdėtos laikraščių „Leninietis“ ir „Raudonoji vėliava“ iškarpos, kuriuose išspausdintas D. Balčiūno straipsnis „Jo atminimą saugo“. Straipsnyje apibūdinama, kad *prof. P. Matulionio sritims nagrinėti yra susikūrusi savarankiška darbščiųjų kraštotyrininkų grupė – kooperatyvas. Tai įvairiose respublikos vietose gyvenantys miškininkai – pedagogai, kraštotyrininkai, muziejininkai, kurie savo tyrimo ir nagrinėjimo objektu pasirinko vieno žmogaus gyvenimą ir veiklą. Grupėje yra 8 žmonės ir kiekvienas pagal išgales prisideda prie medžiagos apie P. Matulionį rinkimo, kaupimo, nagrinėjimo, saugojimo. Jokio darbų pasiskirstymo nėra. Grupės nariai, dauguma yra nepažįstami, tik keičiasi laiškais* [10]. Kooperatyvo nariai įvairiems asmenims rašo laiškus ir prašo rinkti įvairią medžiagą. Iki 1984 m. pabaigos minėtas laiškų autorius parašė net 206 laiškus. Iš žmonių gauta medžiaga padauginama ir perduodama muziejams, archy-

vams, saugykloms, bibliotekoms. P. Matulionio atminimo entuziastai susirašinėja su Latvijos, Estijos, Sankt Peterburgo žmonėmis, net pasiekia Australija. <...> *Perduota daugiau kaip 3000 puslapių. <...> Kupiškėnas P. Zulonas rūpinosi, kad ant namo, kur Kupiškyje gyveno P. Matulionis, būtų prikabinta lenta, – rašoma straipsnyje.*

Aštuoni grupės nariai susirašinėdami 1984 m. nutarė pirmą kartą susitikti Aleksandrijoje prie prof. P. Matulionio kapo. Jo organizatoriai – Šiaulių „Aušros“ muziejus, miškininkai, kraštotyrininkai. Beveik 20 metų dirbę atskirai, vienas kito nepažindami, šio reikalingo darbo entuziastai susitikę planavo pasodinti ąžuoliuką, šalia daugelio jau augančių ir į saulę besistiebiančių girios galiūnų.

Iš saugomų laiškų muziejuje galima daryti išvadą, kad buvo nutrūkęs J. Gelaževičiaus ir P. Zulono susirašinėjimas. 1984 m. sausio 9 d. J. Gelaževičius kreipiasi į Povilą: *Jūsų genamas ir kreipiuosi į Tamstą, kaip matulionietį paramos. (Matulioniečiais šiuo garbingu vardu, mus pavadino žinomas, greičiausiai ir tamstai kraštotyrininkas Vincas Vaitiekūnas, Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojas – veteranas)* [11]. Laiško autorius prašo Kupiškyje surasti P. Pakarkį ir iš jo paimti P. Matulionio rašytą filosofinį straipsnį. J. Gelaževičius savo prašymus vadina rūpesteliais: *Antras rūpestėlis <...>. Mūsų matulionietis V. Sasnauskas jau paliko mus. Negalime šio įžymaus kraštotyrininko užmiršti. Būkite malonus, Tamsta, tarpininkaukite ir šiame reikaliuke: nori matulioniečiai trumpą jo biografiją turėti. Ypač svarbu būtų nustatyti, kada jis pradėjo prof. P. Matulionį tyrinėti? Ar liko koks nors rankraštynas ir kokia jo ateitis, likimas? Reikia pasirūpinti, kad jis nežūtų, o patektų į muziejų* [12].

V. Sasnausko rankraščiai pateko į Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką ir saugomi Retų spaudinių ir rankraščių skyriuje.

Iš kito laiško turinio paaiškėja, kad P. Zulonas labai greitai paprašė Sasnauskienės parašyti trumpą vyro autobiografiją ir ją gavęs, išsiuntė J. Gelaževičiui. Jis dėkoja kupiškėnui už žinią ir rašo: *ruošiuosi susitikimui su gerb. rašytoju Juozu Baltušiu. Gatvės pavadinimas – stambus uždavinys ir ne mano pečiams. Viską (duomenis, dokumentus) pateiksiu gerb. rašytojui – jo kiti pečiai* [13].

Po dešimties dienų rašytame laiške autorius nurodo, kad susitikimas su rašytoju J. Baltušiu atidedamas savaitei. Praėjus mėnesiui J. Gelaževičius

laišku perduoda informaciją: *Rašytojo J. Baltušio rūpesčiu reikalai pajudėjo. Buvau pas rašytoją 3 kartus, perteikiau reikalingą medžiagą, konsultavau. Sakė, kad kol kas visko užtenka. Reikia rašyti atitinkami raštai ir paruošti medžiagą vyriausybei svarstyti* [14].

Kituose laiškuose bendraminčiai ragina P. Zuloną viską fiksuoti apie P. Matulionį: *Kiekvienas nors ir mažiausias egzempliorius brangus! Tuo labiau, kad Tamsta plunksną puikiai valdote. Apie tai sprendžiu iš didžiulės knygos apie kupiškėnus, iš man perduotų atsiminimų. Ačiū dar kartą už juos. Savo bendraminčio P. Zulono prašo atsiusti autobiografiją, nes didžiai gerbiamas šiaulietis organizuoja straipsnio rašymą apie mūsų kooperatyvą.*

Ilgiausią laišką J. Gelaževičius kupiškėnui parašė 1984 m. lapkričio 7 dieną. Jame aprašo visus darbus, kurie atlikti dėl P. Matulionio atminimo išsaugojimo: *Visų pirma, sukurtas prof. P. Matulionio memorialas (antkapis-plokštė, paminklas su bareljefu, standas su gyvenimo ir darbų aprašymu), <...> nuo Aleksandrijos kalvelės iki Šiaulių miesto Vilniaus gatvės pradžios einančio kelio atkarpa pavadinta P. Matulionio gatve, <...> Šiaulių „Aušros“ muziejuje gerb. V. Vaitiekūno kaupiama medžiaga <...>, Šiaulių miško pramonės ūkis, būdamas kapavietės tvarkymo darbų vykdytojas ir prižiūrėtojas, pasodino 72 qžuolus savo pastato svečių kambaryje rengia kampilį, skirtą prof. P. Matulioniui* [15, 1].

Laiško autorius parašė, kad Žemės ūkio akademijos Miškų ūkio fakulteto Miškotvarkos katedros vedėjas prof. V. Antanaitis rūpinasi įžymaus miškininko atminimo įamžinimu: *Aleksandrijos vestibulyje ir mokymo patalpose kabo du prof. P. Matulionio nutapyti portretai, bareljefas, standas <...> Šiais metais, spalio 16 d. jau buvo surengta P. Matulionio darbų paroda, kur parodyta Miškų ūkio fakulteto turima medžiaga apie prof. P. Matulionį. Parodas numatyta ruošti kas 5 metai, kad kiekviena miškininkų laida turimą medžiagą pamatytų* [15, 3]. Baigdamas laišką primena, kad Druskininkuose esančio muziejaus „Girios aidas“ darbuotojai 1985 m. ruošia didelę parodą prof. P. Matulionio 125-osioms metinėms paminėti: *Niekur kitur tiek žmonių neaplanko miško muziejaus kaip Druskininkuose. Ir dar aplanko ne bet kokie žmonės! Iš Japonijos, Amerikos ir t. t.* [15, 5].

Ypač laiškų autorius yra dėkingas kupiškėnams: *Juk Tamstos sumanymu ir iniciatyva rastas pagalbininkas liaudies rašytojas J. Baltušis ir*

priimtas nutarimas Kupiškio vieną gatvę pavadinti P. Matulionio vardu. Siūlo rengti būsimame muziejuje ekspoziciją ir žada kupiškėnams padėti. Prieš būsimą jubiliejų matulioniečių kooperatyvas planavo rengti susitikimą. Kurio tikslas – artimiau visiems susipažinti, aptarti artėjančio profesoriaus jubiliejinį renginių organizavimą. Šiaulių atstovai tuo reikalu pas mane buvo net 3 kartus atvažiavę! Tad būkite malonus tamsta, viską taip sutvarkykite ir suplanuokite, kad spalio 27 susitiktume Šiauliuose. Mūsų grupelė tokia: P. Pakarklis, M. Butkevičius, V. Vaitiekūnas, D. Balčiūnas, J. Rimkevičius, V. Markevičius, A. Valavičius, P. Zulonas, J. Gelaževičius [16].

Po įvykusio susitikimo J. Gelaževičius rašo: *dar širdyje tebesidžiaugiu mūsų tuo nepaprastu trumpu, bet malonių susitikimu. Ateityje nereikėtų taip skubėti, kad neskaitant reikalų ir šilčiau būtų galima pasikalbėti. Bet šventės, kad ir didžiausios, praeina ir lieka ilga savaitė. Tad ir įkibau jau į darbą, kad sekančiais metais – 125 metais nuo P. Matulionio gimimo turėtume ką ant stalo padėti [17].*

Po susitikimo grįžęs į Kupiškį P. Zulonas parašo straipsnį. Jis buvo išspausdintas Kupiškio rajono laikraštyje „Komunizmo keliu“. Dekodamas J. Gelaževičius mintis dėsto laiške: *gražiai nušviestas visas matulioniečių triūsas, visi darbuotojai, net pavardėmis išminėti <...> Belieka būti sveikiems ir drūtiems ir triūsti toliau [18].*

Iš laiškų turinio galima daryti išvadą, kad J. Gelaževičius ir kiti „kooperatyvo“ nariai rūpinosi profesoriaus įamžinimo Kupiškyje reikalais. Ne kartą buvo kalbėta su Kultūros ministerijos darbuotojais, perduoti visi reikalingi dokumentai. Laiške P. Zulonas nurodė, kad kupiškėnų vadai lentos prikabinimui reikalauja Ministrų Tarybos nutarimo. J. Gelaževičiui paskambinus į Kupiškį paaiškėjo, kad tai yra apsirikimas. Laiške jis rašo: *Ministerija prisiėmė sau šį rūpestį, o man liepė po dešimt dienų užėiti. Taigi būkime optimistai. Nors reikalas nelengvai duodasi sprendžiamas. Pranešimas apie nutarimą pas mane guli nuo 1981 m. kovo 17 d. [18].*

Tačiau matulioniečiai ir jų bendraminčiai rankų nenuleido. Po pusmečio minėtų laiškų autorius rašo: *vis dėlto per praėjusį laiką šį tą vilniečiai ir šiauliečiai, kauniečiai ir kupiškėnai, bei druskininkiečiai sukrąpštė ir dabar ta medžiaga dalinamės [19].* Dalis surinktos medžiagos buvo perduota ir Kupiškio etnografijos muziejui.

Daugiau laiškų nėra. Todėl iš jų negalime daryti išvadų apie tolesnius

įvykius. Įamžinti P. Matulionio vardą gimtajame Kupiškyje nebuvo lengva. *Pilna teisybė buvo atstatyta tik po pakartotinų pageidavimų, kai 1988 m. balandžio 22 d. Kupiškio rajono Liaudies deputatų tarybos vykdomasis komitetas priėmė sprendimą Nr. 52, kuriuo M. Gorkio gatvė pavadinta senuoju – Povilo Matulionio vardu* [4, 146].

Dar 1984 m. buvo išdrožtas P. Matulionio bareljefas ir memorialinė lenta. Įamžinimo simboliai buvo planuojami pakabinti prie namo minint 125-ąsias prof. P. Matulionio gimimo metines. Kupiškio rajono valdžia to padaryti neleido. Bareljefą ir memorialinę lentą penkeriems metams teko paslėpti kultūros namų rūsyje [4, 147].

Taikliai ir emociškai šį faktą apibūdina Rimantas Urbonas: *Pagal įsisenėjusių tradicijų nusipelnusių žmogų pagerbti vis laukiame jubiliejinių datų. Deja, tokiąją prof. P. Matulionio atminimui įamžinti praleidome. Nevirsta liežuvis sakyti, kad pražiopsojome. Veikiau susipainiojome, vertindami šio žmogaus gyvenimo ir veiklos atgarsius* [20].

Po atkaklaus matulioniečių reikalavimų 1988 m. pavasarį buvo gautas Kupiškio rajono Vykdomojo Komiteto pirmininko Petro Večkio pritarimas įsteigti P. Matulionio memorialinį muziejų. To meto Kupiškio rajono dienraštis rašė: *O medžiagos būsimojai prof. P. Matulionio muziejaus ekspozicijai esama daug. Nemažai dokumentų, amžininkų atsiminimų surinktų vilniečio kraštotyrininko J. Gelaževičiaus ir kitų bendraminčių saugomi Kupiškio etnografijos muziejuje. Sukaupiti visą, kiek įmanoma, medžiagą, atspindinčią prof. P. Matulionio gyvenimą ir veiklą, buvo Lietuvos žemės ūkio akademijos profesoriaus S. Karčiausko gyvenimo tikslas. Po jo mirties gausių, daugelio tomų dokumentinę medžiagą saugo Akademijos profesorius V. Antanaitis* [20].

Memorialinis P. Matulionio muziejus buvo atidarytas 1990 m. rugsėjo 9 d. *Taip prasidėjo antrasis profesoriaus sodybos po klevu gyvenimas <...> Muziejus tapo nauju kultūros židiniu*, – rašė Kupiškio rajono savivaldybės bibliotekos direktorės pavaduotoja Lina Matiukaitė savo parengtoje knygoje „Nepažįstamas Povilas Matulionis“: literatas, publicistas, kultūrininkas“ [4, 149]. Leidinys dienos šviesą išvydo 2000 m. Šis darbas – lyg paties prof. P. Matulionio, jo bendraminčių–atminimo saugotojų gyvenimo ir veiklos metraštis. Knyga skirta Povilo Matulionio 140-osioms gimimo metinėms paminėti.

Kaip reikėtų apibendrinti prof. P. Matulionio, jo bendraminčių J. Gelaževičiaus, D. Balčiūno, S. Karčiausko, V. Vaitiekūno, P. Zulono ir kitų gyvenimą? Jie buvo pirmiausia žmonės, darbo bitės, jautė pilietinę atsakomybę už savo šalies istorijos išsaugojimą, pavyzdžiai dabar gyvenančioms ir ateinančioms kartoms, kaip turėtų gyventi ir užsibrėžto tikslo siekti. Kupiškio etnografijos muziejuje saugomi laišakai ir kita surinkta medžiaga yra tik dalelė informacijos šaltinių apie minėtus žmones ir jų atliktus darbus.

I Š V A D O S

1. Kupiškio etnografijos muziejuje saugomi bendraminčių – Jono Gelaževičiaus (17 vnt.), Samuelio Karčiausko (9 vnt.), Danieliaus Balčiūno (2 vnt.), Petro Vaitiekūno (1 vnt.) laišakai legendiniam „Senovinių vestuvių“ režisieriui, piršliui Povilui Zulonui yra priskiriami naujausių laikų istorinio laikotarpio rašytiniams šaltiniams ir yra muziejaus pagrindinio fondo eksponatai. Šiuos laiškus muziejui perdavė Povilo Zulono žmona Stanislava Zulonienė.

2. Adresuoti laišakai P. Zulonui padėjo išsamiau atskleisti matulioniečių kooperatyvo susidarymo priežastis, jo narių kruopštų darbą ir rūpestį dėl prof. Povilo Matulionio atminimo įamžinimo Lietuvos vietose, kurios yra susiję su šios asmenybės gyvenimu ir veikla. Be to, matulioniečiai rūpinosi prisiminimų rinkimu, surinktos medžiagos susisteminiu, perdavimu įvairioms mokslo ir kultūros įstaigoms.

3. Padėti organizuoti ir telkti jėgas dėl prof. P. Matulionio atminimo įamžinimo Kupiškyje matulioniečiai pasirinko „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ režisierių, piršlį P. Zuloną. Tai nebuvo joks atsitiktinumas. Šis žmogus ne lengvu keliu eidamas atliko milžinišką sąmonės žadinimo, patriotinių jausmų palaikymo ir ugdymo darbą sovietmečiu. P. Zulonas rūpinosi ne tik etnografiniu liaudies teatru, bet parengė daug straipsnių, rinko kraštotyrinę medžiagą, muziejams perdavė daug laiškų, dokumentų, knygų.

4. Kupiškio mieste prof. P. Matulionio atminimo įamžinimo darbai užsitęsė vos ne dešimtmetį. Dėka besirūpinančių žmonių ir rašytojo Juozo Baltušio rūpesčiu 1988 m. balandžio 22 d. buvusi M. Gorkio gatvė buvo pavadinta P. Matulionio vardu. Memorialinis P. Matulionio muziejus atidarytas 1990 m. rugsėjo 9 d.

5. Matulioniečiai – J. Gelaževičius, D. Balčiūnas, S. Karčiauskas, S. Kašauskas, V. Vaitiekūnas, V. Markevičius, P. Zulonas, V. Valavičius, V. Antanaitis atlikdami savo pilietinę pareigą rūpinosi prof. P. Zulono atminimo įamžinimu ir medžiagos rinkimu. Tik šių žmonių kruopštaus darbo, rūpesčio, vidinės meilės dėka buvo įamžintas Lietuvos miškų tėvu vadinamo prof. P. Matulionio vardas, surinkti žmonių prisiminimai, susisteminta medžiaga, toliau vykdomas jos populiarinimas ir sklaida.

NUORODOS

1. KERŠIENĖ, Dovilė. *Senoji Lietuvos literatūra*. Vilnius, 2010, kn. 30, p. 4.
2. BALSINĖ, Vanda. Jo takas švyti ir švyti. *Kupiškio žinios*, 2002, rugsėjo 25, p. 3.
3. Aleksandrija (Šiauliai) [interaktyvus]. Šiauliai, 2012 [žiūrėta 2012 m. rugs. 19 d.]. Prieiga per internetą: < <http://lt.wikipedia.org/wiki/Aleksandrija> >.
4. *Nepažįstamas Povilas Matulionis* : literatas, publicistas, kultūrininkas. Parengė Lina Matiukaitė. Utena : UAB Utenos sp., 2000. 177, [2] p. : iliustr.
5. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1980 12 15. Kupiškio etnografijos muziejus (toliau – KEM) GEK 9858/14, p. 2-5.
6. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1981 01 22. KEM GEK 9828/13, p. 1.
7. KARČIAUSKAS, Samuelis. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1982 01 12. KEM GEK 9827/4, p. 1-2.
8. BALČIŪNAS, Danielius. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 01 01. KEM GEK 9825, p.1.
9. BALČIŪNAS, Danielius. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis] 1984 11 26. KEM GEK 9828/3, p.1.
10. BALČIŪNAS, Danielius. Jo atminimą saugo. *Leninietis*, 1984, rugsėjo 22, p. 3.
11. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 01 09. KEM GEK 9828/5, p. 1-2.
12. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 01 15. KEM GEK 9829/4, p. 2.
13. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 02 26. KEM GEK 9828/3, p. 1.
14. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 04 21. KEM GEK 9828/2, p. 1.
15. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 11 07. KEM GEK 9828/6, p. 1-5.
16. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 09 02. KEM GEK 9828/10, p. 1.
17. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 10 10. KEM GEK 9828/7, p. 1.
18. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui* [rankraštis]. 1984 12 10. KEM GEK 9828/12, p. 1.
19. GELAŽEVIČIUS, Jonas. *Laiškas P. Zulonui*. 1985 03 25 [rankraštis]. KEM GEK 9828/18, p. 1.
20. URBONAS, Rimantas. Ar pagerbsi gimtine. *Komunizmo keliu*, 1988, kovo 15, p. 4.

LETTERS TO POVILAS ZULONAS,
THE LEGENDARY ARTISTIC DIRECTOR, MATCHMAKER
OF "SENOVINĖS KUPIŠKĖNŲ VESTUVĖS"
(AN ANCIENT WEDDING IN KUPISKIS)

VIOLETA ALEKNIENĖ

Abstract

Kupiškis Ethnographic Museum preserves letters from Jonas Gelaževičius (17 items), Samuelis Karčiauskas (9 items), Danielius Balčiūnas (2 items), Petras Vaitiekūnas (1 item) to Povilas Zulonas, the legendary artistic director, matchmaker of the "Ancient Wedding". The letters are attributed to the written sources of the modern period of history and they are exhibits of the main stock of the Museum. These letters were handed to the Museum by Povilas Zulonas's wife Stanislava Zulonienė.

The letters, addressed to P. Zulonas, helped to uncover the reasons for the formation of the co-operative society in commemoration of Prof. P. Matulionis. Doing their civic duty, the members of the co-operative society – J. Gelaževičius, D. Balčiūnas, S. Karčiauskas, S. Kašauskas, V. Vaitiekūnas, V. Markevičius, P. Zulonas, V. Valavičius, V. Antanaitis – took care of the commemoration of Prof. P. Matulionis in the places related to his life and activities. In addition, they looked after the collection of reminiscences, systematization of the collected material, handing it over to various institutions of science and culture.

P. Zulonas was chosen for helping organize and mobilize forces to commemorate Prof. P. Matulionis in Kupiškis. On 22 April, 1988, the former M. Gorky Street was named after P. Matulionis. The Professor Povilas Matulionis Memorial Museum was opened on 9 September, 1990.

IŠEIVIJOS RANKRAŠTINIS PALIKIMAS KUPIŠKIO RAJONO VIEŠOJOJE BIBLIOTEKOJE

DANUTĖ BARONIENĖ

Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka
L. Stuokos-Gucevičiaus a. 3a, LT-40114, Kupiškis
danute.baroniene@kupiskis.rvb.lt

Laikas turi vieną nepermaldaujamą savybę – jis praeina, bet palieka daugiau ar mažiau ryškius pėdsakus, prisiminimus, žmonių vardus, darbus. Laikas bejėgis prieš meilę gimtajam žemės lopinėliui, visų pradžių pradžiai – tėviškei, į ją skrido ir skrenda mūsų išeivijos mintys. Visi mes – vienos tėvynės Lietuvos vaikai. Kur slypi toji gelmė, iš kurios sėmėsi jėgų mūsų išeiviai, palikę gimtuosius namus? Reikėjo ištvermės nepasiduoti sunkumams, kurie laukė emigrantų svetimų šalių keliuose ir, nepaisant to, galvoti apie Lietuvą, rūpintis ja. Neretai dirbę įvairiose srityse, nuolat įveikdami sunkumus, išeivijos atstovai nepamiršo literatūrinio, kultūrinio darbo, siekdami pasitarnauti Lietuvai. Ne visus kupiškėnų išeivių vardus ir pavardes galime paminėti, dar ne vieną asmenybę nuo mūsų slepia laikas ir atstumas, duomenų apie juos stoka, tačiau esame įsitikinę, kad jų talento, darbštumo ir meilės geroji dvasia išlieka ilgam, verčia įsiklausyti į jų pasakytą žodį, suklusti, atsigręžti ir pagalvoti, kas yra tos amžinosios vertybės, kurias reikia saugoti, puoselėti ne tik dabarties, bet ir ateinančioms kartoms. Rankraštinį archyvą kaupia Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos (toliau – Biblioteka) Informacijos ir kraštotyros skyrius, kuriame yra ne tik išeivijos, bet visų žymesnių kupiškėnų – filosofų, kalbininkų, poetų, rašytojų, meno kūrėjų, kunigų, istorikų, visuomenė veikėjų archyvai. Pirmieji asmenų archyvai pateko į Biblioteką po 1991 metų, jų perduodama vis daugiau.

Šiame straipsnyje apžvelgsiu iš Kupiškio kilusių išeivijos rašytojų Nijolės Jankutės-Užubalienės, Agnės Lukšytės, Broniaus Žalio ir kalbininko Kazimiero Šaulio rankraštinį palikimą ir trumpai paminėsiu kitų kultūros žmonių pavardes. Sugrįžta lietuviškas žodis knygomis, laiškais iš įvairių pasaulio kraštų.

Prozininkė, pedagogė Nijolė Jankutė-Užubalienė gimė 1929 metais Panevėžyje, bet save visą gyvenimą laikė kupiškėne. Abu jos tėvai – mokytojai – buvo kilę iš Kupiškio krašto. Justino Jankevičiaus tėviškė – Girvalaikiai, o jo žmonos Paulinos – Šapalai. 1919–1924 metais J. Jankevičius buvo Kupiškio progimnazijos direktorius. Antrąkart Jankevičiai į Kupiškį grįžo 1937 m., įsigijo namus Vilniaus gatvėje. Čia Nijolė lankė gimnaziją. 1944 metais N. Jankutė su motina ir broliu (tėvas dar 1940 m. mirė Kupiškyje) pasitraukė į Vokietiją, po penkerių metų persikėlė į JAV ir įsikūrė Čikagoje. Dirbo fabrikuose, dėstė literatūrą mokykloje, o išėjusi į pensiją – „Draugo“ dienraštyje. 2004 metais mirus vyrui, persikėlė pas dukrą į Australiją.

Draugystė su N. Jankute prasidėjo 1990 metų vasarą, kai rašytoja per giminaičius Bibliotekai perdavė savo kūrybos knygą „Saulėgrąžų tvanas“ (Chicago, 1990) [1]. 1992 metų rugpjūtį, po 48 metų pertraukos, ji apsilankė Kupiškyje, Bibliotekoje susitiko su giminėmis, mokslo draugais. *Žemai kloniojuos, spaudžiu baltas runkelas ir kartoju šimtų kartų: Oi grožūs grožūs Kupiškio laukeliai, sidabriniai dobilaliai, auksiniai žiedėliai <...>* – taip rašytoja pasveikino susirinkusiuosius Bibliotekoje [2]. Rašytoja 1990–2011 metais susirašinėjo su Bibliotekos darbuotojomis, pastoviai domėjosi, kas vyksta Lietuvoje, o ypač Kupiškyje. Džiaugsmingai rašytoja reagavo į savo kūrinių rinkinį bibliotekoje. Kai kurių savo knygų autorė sakė jau nebeturinti nė vieno egzemplioriaus, juokavo, jog į Kupiškį teks važiuoti jų pamatyti [3].

Bibliotekos fonduose sukaupta arti dešimties rašytojos knygų vaikams, kelionių įspūdžių knygos – „Atvirukai“ (Lemont, 1999) bei „Pašnekesiai su Kukabura“ (Vilnius, 2011). Tai paskutinė N. Jankutės parašyta knyga. Yra 6 kūrybinės veiklos dokumentai, 10 nuotraukų iš renginių ir susitikimų su autore, 39 laišškai-atvirukai, rašyti Bibliotekos darbuotojoms 1990–2011 metais ir paskutinė, jau elektroninė, 2011 metų lapkričio mėnesį gauta žinutė iš dukters Dovilės apie Mamos mirtį. Cituoju N. Jankutės rašytą laišką: *Sugrįžusi tebegyvenu gražiais Kupiškio bibliotekos prisiminimais. Tikrai jūs ten padarėte žavingą kampelį kupiškėnams, ne tik skaityti, bet ir susitikti ir pabuvoti taip gražiai ir jaukiai įrengtoje bibliotekoje. Nelieskit niekam jos išardyti!* [4].

Australijoje gyvenusi rašytoja Agnė Lukšytė-Meilūnienė (1920–2007) gimė Subačiaus vienkiemyje, augo su vyresniais dviem broliais ir jaunėle

seserimi Migle. Kai Agnė baigė Subačiaus pradžios mokyklą, persikėlė į Panevėžio mergaičių gimnaziją. 1939 metais ją baigusi, įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. Perkėlus humanitarinių mokslų fakultetą į Vilnių, persikėlė ten ir Agnė – studijavo lietuvių ir vokiečių kalbas. 1944 metais pasitraukė į Vokietiją, įsikūrė Drezdene. 1949 metais su sūnumi Hariu išplaukė į Australiją, apsis-tojo Sidnėjuje. 1993 metais lankėsi Lietuvoje ir gimtajame Subačiuje.

A. Lukšytės susirašinėjimas su tuometine Bibliotekos direktore Dan-guole Tamulevičiene prasidėjo 1994 metais, kai jai, per sesers vyrą Joną Nainį buvo persiųstas Bibliotekos išleistas leidinys „Kupiškėnai išeiviai literatūros ir kritikos baruose“ (Kupiškis, 1994). A. Lukšytė rašė: *Ponia Danguole, savo autobiografiją ranka jau parašiau, netrukus perrašysiu mašinėle ir vieną egzempliorių Jums persiųsiu <...>* [5]. Tuo kartu Bibliote-ką pasiekė jos autobiografija ir knyga „Egzodo rašytojai“ (Vilnius, 1994). Vėliau gavome knygas „Baltoji chrizantema“ (Vilnius, 1993) ir „Kavinė „Po Kadagiais““ (Vilnius, 1993). A. Lukšytės asmeninį fondą sudaro 3 knygos, pačios rašyta autobiografija (13 puslapių), 6 nuotraukos iš jos 75-mečio paminėjimo renginių Bibliotekoje, 2 susirašinėjimo laišškai su rašytoja Marija Macijauskiene, 4 laišškai – su sesers Miglės Nainienės šeima. Iš gautų knygų, laiškų galima susidaryti labai išsamų vaizdą apie rašytojos gyvenimą Australijoje.

Fonduose saugomas kalbininko Kazimiero Šaulio (1908–1993), va-dinamo unikaliu kupiškėnų tarmės tyrėju, vertingas mokslinis darbas „Juodžiūnų tarmė“. Šio darbo, rašyto spausdinimo mašinėle, originalą 2005 m. Biblioteka gavo iš jo giminaitės Genės Laužikienės. Jį Bibliotekai po jos mirties perdavė brolis Vytautas Dagys. Taip pat buvo perduotas ir archyvas: laišškai, rašyti giminaitei Genei Laužikienei ir jos vyrui Vy-tautui (14 vienetų, datuoti 1957, 1983–1992 metais), V. Dagio laišškai (11 vienetų, rašyti 1980–2005 metais). Išsaugoti 2 Jono Vizbaro iš Apirbų susirašinėjimo su K. Šauliu laišškai (1949 ir 1970 metų). Rankraščio „Juodžiūnų tarmės“ originalą turi ir mokytoja Felicija Jakutyte (g. 1914), tebesauganti jos ir kalbininko susirašinėjimo laiškus. Biblioteka turi tik šių laiškų kopijas.

Poetas, žurnalistas Bronius Žalys (1921–2007) gimė Gaigalių kaime. 1941–1944 metais jis gyveno pas dėdę Juozapą Kunčį gretimame Dapšių

kaime. Bronių, vos peržengusį dvidešimties metų slenkstį, prasidėjus karui vokiečiai išsiuntė darbams į Norvegiją. 1949 m. jis emigravo į Australiją, apsigyveno Sidnėjuje. Pirmą kartą B. Žalys Lietuvoje lankėsi 1987 metais, o jau 1995 m. aplankė Kupiškį, Biržus.

Pirmas B. Žalio laiškas pasiekė 1994 metų rugsėjo mėnesį: *Labai norėtume gauti iš Jūsų straipsnelį, aprašantį Šepetą, jos gyvenvietę, prie to būtų gerai ir viena kita nuotrauka! <...>* [5]. Su Bibliotekos darbuotojomis Bronius susitiko 1998 metais ir susirašinėjimas tęsėsi ne vienerius metus. 2000 m. B. Žalys su žmona Palmyra sugrįžo gyventi į Lietuvą. Jau Vilniuje 2002 metais išleista poezijos rinktinė „Būrė laimę laumės“, kurią jis 2003 metų gegužę pristatė ir Kupiškio bibliotekoje. Tarp susirinkusių buvo ir Šimonių vidurinės mokyklos penktokai su auklėtoja Tatjana Gromakova, kurie taip pat susirašinėjo su poetu. B. Žalio fonde yra 29 laišakai, rašyti Bibliotekos direktorės pavaduotojai Linai Matiukaitei, datuoti 1994–2004 metais. *Nors keitėsi vaizdai egzotiškų kraštų, širdyje buvo tuščia, sieloj neramu – sapnuodavau Lévens krantus, kalnuotus*, – rašė Bronius Žalys [6]. B. Žalys yra padovanojęs nemažai knygų, nuotraukų, ypač džiaugiamės gavę šešiatomį B. Kviklio leidinį „Lietuvos bažnyčios“ (Chicago, 1980–1987).

Aktorė Unė Babickaitė-Graičiūnienė (1897–1961) gimė Laukminiškių kaime, palaidota Palėvenės kapinėse. Jos rankraščių rinkinį sudaro dokumentų kopijos: laiškas mokytojai F. Jakutytei, nuotraukos iš 1919–1966 metų (8 vienetai) ir nuotraukos iš renginių, vykusių 1993–2001 metais (18 vienetai).

Rašytojas, žurnalistas Petras Babickas (1903–1991) gimė Laukminiškių kaime. 1944 m. paliko Lietuvą, mirė Brazilijoje. 2006 m. palaikai pervežti ir perlaidoti Kauno miesto Petrašiūnų kapinėse. Jo asmeninį rinkinį Bibliotekoje sudaro 1933–1992 metais išleistos knygos (11 vienetai).

Etnologas, folkloristas Jonas Balys (1909–2011) gimė Krasnavos kaime. Jis yra parašęs, parengęs ir išleidęs virš 30 tautosakos, mitologijos ir etnologijos knygų. Bibliotekos fonde yra 14 vienetai 1948–2005 metais išleistų knygų.

Rašytoja Uršulė Gurkliūtė-Gudienė (1899–1962) gimusi Šarkiškių kaime, netoli Subačiaus, žinoma savo knyga „Žaibai“ (1955).

Kalbininkas, akademikas Pranas Skardžius (1899–1975) gimė Subačiuje. Fonduose saugomos 3 jo knygos: viena išleista 1943 m. Lietuvoje,

dvi – 1968 ir 1971 metais išeivijoje, 5 nuotraukos iš kalbininko 100-ųjų gimimo metinių minėjimo Subačiuje.

Tai toli gražu nėra viskas, kas saugoma Kupiškio rajono viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyriaus rankraštyne. Autentiškos rankraštinės medžiagos galima rasti kai kurių kupiškėnų asmeninėse kolekcijose. Šaltinių paieška, registravimas ir sklaida yra tyrinėjimų šaltinis ateinančioms kartoms.

NUORODOS

1. VAIČELIŪNIENĖ, Eleonora. Meilės tėvonijai prisipažinimai. *Kupiškėnų mintys*, 2008, kovo 22, p. 5.
2. DOTAITĖ V. Vieną vakarą sugrįžus namo. *Kupiškėnų mintys*, 1992, rugpjūčio 22, p. 2.
3. JUŠKIENĖ, Virginija. Išeivijos rašytoja gimtinėje ieško praeities ženklų. *Panevėžio rytas*, 2006, rugpjūčio 18, p. 9.
4. JANKUTĖ, Nijolė. *Laiškas Kupiškio viešosios bibliotekos direktorei Danguolei Tamulevičienei* [rankraštis]. Chicago, 2001 06 19. Kupiškio viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyriaus rankrašty-nas (toliau – KVB IKS).
5. LUKŠYTĖ-MEILŪNIENĖ, Agnė. *Laiškas Danguolei Tamulevičienei* [rankraštis]. Sidnėjus, 1995 06 15. KVB IKS.
6. ŽALYS, Bronius. *Laiškas Linai Matiukaitei* [rankraštis]. 1994 09 12. KVB IKS.
7. URBONIENĖ, Eugenija. Australijos žiema prilygsta Lietuvos vasarai. *Panevėžio rytas*, 1998, birželio 30, p. 5.

**EMIGRANTS' MANUSCRIPT LEGACY
AT THE PUBLIC LIBRARY OF
KUPIŠKIS DISTRICT MUNICIPALITY**

DANUTĖ BARONIENĖ

Abstract

Reference and Regional Studies Department of the Public Library of Kupiškis District Municipality accumulates personal collections of all famous philosophers, linguists, poets, writers, creators of art, priests, historians, public figures of Kupiškis. The first personal archives came to the Library after 1991.

The article gives an overview of personal collections of the emigrant writers Nijolė Jankutė-Užubalienė (1929–2011), Agnė Lukšytė-Meilūnienė (1920–2007), Bronius Žalys (1921–2007) and linguist Kazimieras Šaulys (1908–1993), natives of Kupiškis. The Library maintains contacts with the people who come of Kupiškis. The Library staff corresponds with the natives of Kupiškis, organize meetings and commemorative events. The Lithuanian word in the form of books, letters returns from various parts of the world.

Authentic manuscript material can be found in the personal collections of some people of Kupiškis. Search, registration and dissemination of resources will serve as a source of research for the future generations.

UTENOS KNYGIAUS LIŪDO URBANAVIČIAUS-URBONAIČIO (1904–1942) EPISTOLINIS PALIKIMAS

DANGUOLĖ JONAITIENĖ

Daug šviesos prieškariniame Utenos krašto gyvenime yra palikęs mano tėvas Liudas Urbanavičius-Urbonaitis, kuris gimė 1904 metų vasario mėnesio 10 dieną Pilviškiuose, Vilkaviškio apskrityje. 1918 metais baigė Pilviškių progimnazijos tris klases. 1919 metais išvyko į užsienį. Gyveno ir dirbo Austrijoje ir Vokietijoje. 1923 metais grįžo į Lietuvą. Gyveno Pilviškiuose, vėliau – Kaune. 1924 metų kovo mėnesį apsigyveno Utenoje. Dirbo Utenos apskrities žvalgybos skyriaus politinės policijos vyresniuoju valdininku. Pablogėjęs sveikatai, 1926 metais pradėjo dirbti Utenos nuovados taikos teisėjo Rachmielio Bermano raštininku. 1928 metais, išlaikęs eksternu egzaminus, įgijo keturių klasių Utenos „Saulės“ gimnazijos baigimo pažymėjimą.

Liudas Urbanavičius-Urbonaitis turėjo didžiulę asmeninę biblioteką, kuria naudojosi moksleiviai, studentai ir inteligentija.

1996 metais liepos mėnesį į laikraščio „Utenis“ redakciją kreipėsi Pakruojo savivaldybės tarybos narys, mokytojas Jonas Kelevišius. Laiške redakcijai rašė: *Gerbiama redakcija, sėmiau šviesą Utenoje ir 1950 metais baigiau gimnaziją. Mano pažiūromis ir mano asmeniui didelės įtakos turėjo biblioteka Molėtų gatvėje. Ant knygų buvo anspaudas „L. Urbonaičio knygos“. Labai mažai žinau apie šį žmogų. Norėčiau apie šį žmogų sužinoti plačiau.* 1996 metų liepos mėn. 6 dieną „Utenio“ laikraštyje į šį kreipimąsi buvo pateiktas išsamus atsakymas [1].

L. Urbanavičius-Urbonaitis buvo senų ir retų knygų mėgėjas. Susirašinėjo su knygų kolekcionieriais, keisdavosi knygomis, arba iš jų nusi-pirkdavo.

B. Inkemskas iš Gražiškių 1939 metų sausio mėn. 19 dienos laiške rašo, kad turi geresnės vertės knygų ir siūlo: *Aukso veršis. Komedijs – 1882 m., Lietuvos gramatika kun. M. Miežinio – 1886 m., Sunkaus Jurgis*

Liudas Urbanavičius-Urbonaitis. Iš Danguolės Jonaitienės asmeninio archyvo.

– 1889 m., *Vaičiaičio eilės* – 1912 m., *Apie kalbų pradžių* – 1833 m., *Rusų raidės lietuviški žodžiai* – 1896 m. ir kt.

Knygas užsisakydavo iš Vokietijos ir įvairių Lietuvos Respublikos knygynų. Pavyzdžiui, 1933 metų balandžio mėn. 8 dieną Panevėžio knygyno „Kultūra“ atvirlaiškyje pranešama, kad *dalį užsakytų knygų vokiečių kalboje jau išsiuntėm, likusius išrašėm, kurios taipogi bus prisiųstos. Kas link rusų kalbos knygų, tai pigios po Lt. 2. – yra tik Rigos leidiniai beletristinio turinio* [2]. Taip pat praneša, kad siūncia šių pigių Rigos leidinių katalogą.

Užsisakydamas „Lietuviškąją enciklopediją“ ir ją platindamas, palaikė ryšį su kooperacijos bendrove „Spaudos fondas“ Kaune. 1933 metų kovo

mėn. 3 dienos atvirlaiškyje L. Urbanavičiui rašoma: *Maloniai pranešame Tamstai, kad dabar galite užsiprenumeruoti „Lietuvos enciklopedijos“ I-ąją tomą, pažymint, kad turite pirkęs 4 sąsiuvinius. Tuos sąsiuvinius galite prisiųsti mums, o mes, išėjus visam tomui, galėsime Enciklopediją įrišti ir Tamstai prisiųsti.*

Dabar už I-ąją tomą paprastu popieriu reikės mokėti Lt. 44,40, liuksusiniu popieriu – Lt. 54. Tamstos pirktuosius sąsiuvinius paprastu popieriu vieną skaitysime po Lt. 3,70, liuksusiniu popr. po Lt. 4,50. <...> „Liet. Enciklopedijos“ administracija [3].

Liūdas Urbanavičius-Urbonaitis ne tik stengdavosi įsigyti naujų knygų savo turimai bibliotekai, bet jas ir platino. Taip pat platino laikraščius ir žurnalus. Yra išlikę užsisakiusių sąrašai.

1926 metų gruodžio mėnesio 15 dieną „Knygnešio“ redaktorius Petras Ruseckas Liūdai Urbanavičiui laiške rašė: *Labai prašyčiau Tams-tos malonėti parūpinti „Knygnešiui“ užsakymų. „Knygnešys“ 328 didoko formato puslapių, gražiu spalvotu, dalininko V. Jomanto viršeliu, apščiai iliustruotas ir apskritai sulig spaudos atsiliepimu priklauso prie gražiausią lietuviškų knygų; savo įdomiais pasakojimais „Knygnešys“ ryškiai nušveičia spaudos draudimo gadynę, mūsų tautos pastangas kovoje dėl savo teisių ir t. t. <...> „Knygnešio“ kaina 10 litų. Įrištas į tvirtus pusiau audeklo viršelius 13 lt. 50 c., ištisai į audeklą 15 lt. Tačiau kas „Knygnešį“ užsisakys iki 1927 metų sausio 5 d. moka su persiuntimu 8 lt. už neįrištą, 12 už įrištą į pusiau audeklą ir 13 lt. už įrištą į audeklą [4].*

Liūdo Urbanavičiaus tikroji dvasia nušvisdavo laisvalaikiu, kai į jo namus susirinkdavo meninių polinkių žmonės. Liūdas Urbanavičius 1927 metais įkūrė Utenos šaulių teatro mėgėjų kuopą, kuri gyvavo ir statė spektaklius iki 1940-ųjų metų. Per 13 metų parengta 18 scenos veikalų. Yra išlikę spektaklių nuotraukos.

Teatro mėgėjų kuopa debiutavo 1927 metų vasario mėnesio 27 dieną, parodydama uteniškiams dramaturgo Petro Vaičiūno trijų dalių komediją „Nervai“. Beje, tais pačiais 1927-aisiais spalio antrąją dieną Utenos teatro mėgėjų kuopa jau parodė antrąją Petro Vaičiūno komediją „Patriotai“.

Įdomu tai, kad režisierius Liūdas Urbanavičius susirašinėjo su dramos kūrinių autoriais. Saugau mano tėvui atsiųstą dramaturgo Petro Vaičiūno

laišką rašytą 1927 metais rugsėjo mėnesio 23-ąją dieną, kuriame dramaturgas Petras Vaičiūnas Utenos teatro mėgėjų kuopos pirmininkui rašo: *Mano veikalą „Patriotai“ galite vaidinti, tik prašau gerai roles išmokti ir neužmiršti atskaityti nuo pajamų už parduotus bilietus dešimtį nuošimčių autoriaus honoraro, kurio trečdalį Jūsų reikalams aukoju, o du trečdalius prašau man prisiųsti* [5].

Iš dramaturgo Petro Vaičiūno laiško turinio matyti, kad tuo metu su-ruošti vakarą buvo ne taip paprasta. Reikėjo gauti ne tik autoriaus sutikimą, bet dar ir Utenos apskrities viršininko leidimą.

Utenos apskrities viršininko leidime Nr. 160 rašoma: *Leidžiama ats. reng. L. Urbanavičiui š/m vasario m. 27 d. nuo 13 iki 24 val. Utenoje, parapijos name surengti viešą vakarą, vaidinant „Nervai“ ir „Meška“ su žaidimais* [6].

Liudas Urbanavičius-Urbonaitis domėjosi kolekcionavimu. Neišmesdavo ir rinkdavo beveik viską kas pakliūdavo po ranka – knygas, pašto ženklus, senovinius pinigus, vekselius, raštelius, reklamas, nuotraukas ir atvirukus. Visi šie istorinės atminties fragmentai saugomi jo asmeniniame archyve.

Nuo 1925 iki 1930 metų Utenos Kristaus Žengimo į Dangų bažnyčioje vikaru dirbo Juozapas Bardišauskas. Jaunas kunigas daug dirbo su vaikais ir jaunimu. Bendravo su mano tėvu ruošdamas vakarus ir buvo geri draugai.

1934 metų gruodžio mėn. 31 dieną kunigas Juozapas Bardišauskas paskiriamas į Papilį klebonu, kur rūpinosi bažnyčios statyba. Tarp buvusių draugų ryšys nenutrūko. Viename jo laiške mano tėvui rašoma: *<...> Parapijos moterys nutarė nupirkti varpus, kiekviena moka po 7 litus, turtingesnės dar daugiau, bet tai nesusidaro reikiama suma. Tam tikslui suruošė loteriją, bet visų bilietų nepajėgia išplatinti savojoje parapijoje. Tamstos prielankumu pasitikėdamas, drįstu Jums pasiųsti 150 bilietų. Gal surastumėte iš kaimų ir šiaip platintojų, kuriems už knygutės išplatinimą galima duoti bilietus veltui. Gerieji uteniškiai, manau, neatsisakys paimti po bilietėlį, o gali dar ir motociklas pakliūti į Uteną* [7].

Kunigo Juozapo Bardišausko rūpesčiu ir pastangomis baigta Švč. Mergelės Marijos bažnyčios Papilyje statyba ir 1937 metais čia suskambo trys iš Vokietijos atvežti varpai.

Kunigo nuoširdumą ir rūpestingumą rodo ir tai, kad 1944 metais birželio mėnesio 3 dieną sudeginus Pirciupių kaimą, kur sudegė 119 gyvų žmonių, kunigas J. Bardišauskas, nebodamas pavojaus savo gyvybei, nuvyko pas vokiečių komendantą prašyti, kad leistų nužudytuosius palaidoti. Gauti leidimą kunigui pavyko ir 1944 metų birželio mėnesio 11 dieną žuvusiuosius palaidojo dviejuose bendruose kapuose.

1945 metais liepos 4 dieną kun. J. Bardišauskas buvo sovietinio saugumo suimtas. Apkaltintas priklausymu antisovietinei organizacijai "Lietuvos partizanų sąjunga" ir nuteistas 10 metų kalėti ir dar 5 metus be teisių grįžti į Lietuvą.

Liudas Urbanavičius-Urbonaitis mirė 1942 metais sausio mėnesio 14 dieną, sulaukęs vos 38 metų.

1940 metais pakeitė pavardę iš Urbanavičiaus į Urbonaitį.

Žmogaus gyvenimas prasmingai nugyventas žemėje neišnyksta be pėdsako. Lieka nuveikti darbai, prisiminimai, nuotraukos, knygos, laiškai ir surinktos kolekcijos.

NUORODOS

1. JONUŠKIENĖ, Rūta. Ant Liūdo Urbonaičio kapo visada žydi gėlės. *Utenis*, 1996, liepos 6, p. 2.
2. Knygynas ir gaidų sandėlis „Kultūra“. Ponui Liudui Urbanavičiui [atvirlaiškis]. Panevėžys, 1993 04 08. Danguolės Jonaitienės asmeninis archyvas (toliau – Autorės archyvas).
3. Kooperacijos bendrovė „Spaudos fondas“. Laiškas L. Urbanavičiui-Urbonaičiui [rankraštis]. Kaunas, 1933 03 03. Autorės archyvas.
4. RUSECKAS, Petras. Laiškas L. Urbanavičiui-Urbonaičiui [rankraštis]. Kaunas, 1926 12 15. Autorės archyvas.
5. VAIČIŪNAS, Petras. Laiškas L. Urbanavičiui-Urbonaičiui [rankraštis]. Kaunas, 1927 09 23. Autorės archyvas.
6. Utenos apskrities viršininkas. Leidimas Nr.160. [rankraštis]. 1927 02 22. Autorės archyvas.
7. BARDIŠAUSKAS, Juozapas. Laiškas L. Urbanavičiui-Urbonaičiui [rankraštis]. Papilys, 1938 05 29. Autorės archyvas.

EPISTOLARY HERITAGE OF THE BIBLIOPHILE
LIŪDAS URBANAVIČIUS-URBONAITIS (1904–1942)
FROM UTENA

DANGUOLĖ JONAITIENĖ

Abstract

The bibliophile, collector Liudas Urbanavičius-Urbonaitis was born in Pilviškiai, Vilkaviškis County on the 10th of February, 1904. He settled in Utena in 1924. He had a large personal library, which was available to pupils, students and the intelligentsia.

In the personal archive of the author of this article are stored letters reflecting L. Urbanavičius' relations with the collectors and bookshops. He tried not only to acquire new books for his library, but he also distributed them.

In 1927 L. Urbanavičius established an amateur theatre company, which staged plays until 1940. There were performed 18 plays. He corresponded with the authors of the plays. In the personal archive of L. Urbanavičius is stored a letter from the playwright Petras Vaičiūnas, in which he was giving consent to stage his work "Patriotai" (The Patriots).

Liudas Urbanavičius-Urbonaitis died on the 14th of January, 1942.

Human life does not disappear without a trace if it was spent meaningfully. Work done in the lifetime, memories, photographs, books, letters and valuable collections remain.

GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ: PANEVĖŽIO KRAŠTOTYROS MUZIEJUJE SAUGOMI JUBILIATEI ATSIŲSTI SVEIKINIMAI IR LAIŠKAI

JŪRATĖ GAIDELIENĖ

Panevėžio kraštotyros muziejus

Vasario 16-osios g. 23, LT-35185, PANEVĖŽYS

jurategaideliene@gmail.com

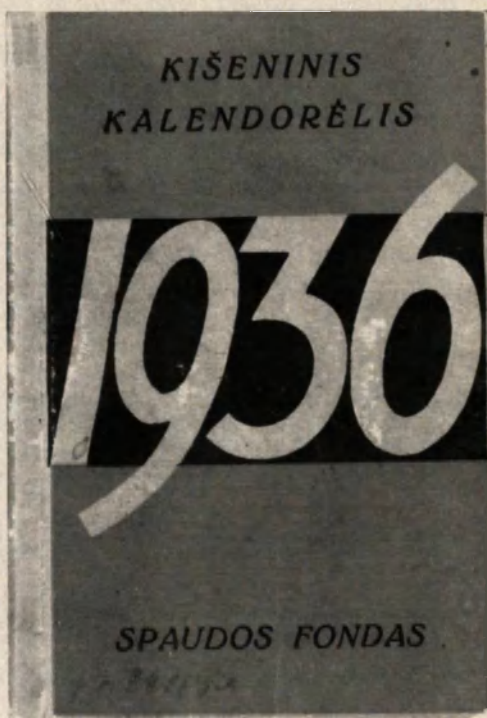
Panevėžio kraštotyros muziejuje saugomas unikalus ir gausus rašytojos, pedagogės, visuomenės veikėjos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės (1861–1943) memorialinis rinkinys. Jame daugiau kaip 600 vienetų įvairių eksponatų. Didžiąją jų dalį 1946 m. muziejui perdavė Marytė Galiauskaitė¹, keliolika metų drauge gyvenusi ir globojusi senyvo amžiaus sulaukusią G. Petkevičaitę. Muziejuje saugomi įvairių asmenų ir organizacijų Bitei adresuoti laiškai, atvirlaiškiai, telegramos, vizitinės kortelės, dokumentai, knygos, laikraščiai ir žurnalai, nuotraukos, paveikslai, baldai, asmeniniai daiktai [2].

¹ Marytė Galiauskaitė (1904–1964) pas G. Petkevičaitę-Bitę tarnauti pradėjo apie 1928 m. ir atsidavusiai ją globojo iki pat rašytojos mirties. Neišliko žinių, kokiomis aplinkybėmis jos susipažino, tačiau žinoma, kad šeimininkauti pas Bitę ji pradėjo po skaudaus asmeninio sukrėtimo, palaidojusi netikėtai mirusį sužadėtinį, kai iki vestuvių buvo likę vos kelios dienos. Rašytoja buvo pagrindinė M. Galiauskaitės mokytoja, išmokiusi ją skaityti, rašyti, suteikusi įvairių kitų žinių, o svarbiausia – parodžiusi pavyzdį mylėti kiekvieną gyvenimo kelyje sutiktą žmogų. G. Petkevičaitė su savo tarnaitė gražiai sutarė, Marytė šalia rašytojos jautėsi labai laiminga. M. Galiauskaitė buvo puiki šeimininkė, gamino skaniausias sriubas, įvairiausių karštus patiekalus ir šaltus užkandžius, kepė tortus ir sausainius. Žinojo daugybę receptų, kurių neužsirašinėjo ir „laikė galvoje“. M. Galiauskaitė buvo labai religinga, artimas ryšys su Dievu padėjo išgyventi sunkiais gyvenimo momentais. Ypač dideli sunkumai užgriuvo pokaryje. Apkaltinta antitarybine veikla, M. Galiauskaitė 1946 m. buvo areštuota. Po žiaurių kankinimų ir bado, neįrodžius kaltumo, 1947 m. iš Archangelsko ji sugrįžo tesverdama 36 kg. Sustiprėjusi M. Galiauskaitė praėjo „kryžiaus kelius“ norėdama atgauti G. Petkevičaitės-Bitės nuomotą butelį (dabar – Šv. Zitos g. Nr. 18) su rašytojos baldais, paveikslais ir kitais daiktais. Iš nacionalizuotame name rašytojai priklausiusių trijų kambarių M. Galiauskaitei pavyko atgauti tik vieną. Čia sutalpino visą likusį rašytojos palikimą, kurį rūpestingai saugojo iki pat savo mirties. XX a. 6 dešimtmetyje M. Galiauskaitei buvo nelengva mieste užsidirbti lėšų pragyvenimui. Darbą susirasti buvo sudėtinga, darbo stažo neturėjo, pensijos negavo, tad vertėsi dalį kambario nuomodama bei gamindama valgių gimnazistams. Pasklidus žinia apie puikios M. Galiauskaitės sugebėjimus ruošti maistą, 1949–1961 metais pas ją į butą pietauti kasdien rinkdavosi keliolika įžymių Panevėžio inteligentų. Šiame sunkiame darbe ją talkino dukterėčios: pradžioje – pas ją gyvenusi ir gimnazijoje besimokiusi Gražina Balsevičiūtė, vėliau – Emilija Galiauskaitė. 1964 m. susirgusi geltlige M. Galiauskaitė buvo paguldyta į ligoninę. Mirė nuo plaučių uždegimo per 1964 metų Šv. Kalėdas. Palaidota Panevėžio Kristaus Karaliaus kapinėse Ramygalos gatvėje šalia motinos Uršulės Galiauskienės-Balsevičienės [1].

G. Petkevičaitės-Bitės 75-erių metų sukakties iškilmingas minėjimas Panevėžio valstybinėje berniukų gimnazijoje. 1936 m. Fotografas Jonas Žitkus.
Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

Šiame straipsnyje aptariami G. Petkevičaitėi-Bitei 75-ojo gimtadienio proga atsiųsti sveikinimo laiškai ir telegramos, apžvelgiama, kaip to meto visuomenė sveikino, reiškė pagarbą tautos labui daug patarnavusiai asmenybei. Išskirtinio dėmesio Bitė sulaukė 1936 m. pavasarį. Pagal senąjį kalendorių kovo 18-oji – G. Petkevičaitės gimimo ir vardo diena. Pasitelkusi to laikmečio priemones, visuomenė sveikino ir minėjo rašytojos G. Petkevičaitės-Bitės 75-ąją gimimo sukaktį: apie kilnią Bitės tarnystę žmonėms ir Lietuvai rašė spauda, įvairiose Lietuvos vietovėse surengti iškilmingi minėjimai. Kauno „Aušros“ gimnazijoje vykęs minėjimas buvo transliuojamas per radiją. Panevėžio valstybinėje gimnazijoje, atvykus garbingiems svečiams, iškilmingai pasveikinta jubilatė, fotografuotasi. Į G. Petkevičaitės-Bitės butą Šv. Zitos g. Nr. 16 buvo atsiųsta daug asmeninių bei įvairių organizacijų vardu parašytų sveikinimo laiškų, telegramų ir atvirukų. Panevėžio telegrafas jubilatai siunčiamas telegramas pradėjo priiminėti jau kovo 17 d. vakare. Sekančią dieną, kovo 18-ąją, telegrafo

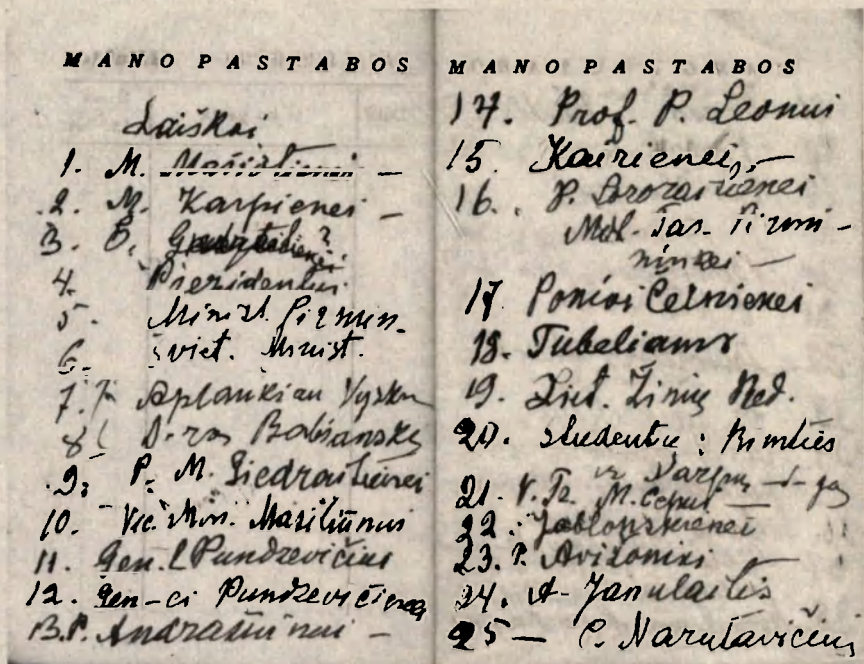

G. Petkevičaitėi-Bitei priklausiusio
„Kišeninio kalendorėlio 1936
metams“ viršelis. PKM 1195/R 3007

aparatai buvo „įkaitę“ nuo Bitei skriejančių sveikinimų, linkėjimų, padėkų. Kas pusvalandį ir dažniau, iš Kauno, Anykščių, Klaipėdos, Telšių, Šaukėnų ir kt., plaukė telegramos „Brangiajai Darbščiajai Bitelei“, „Sielų Gydytojai“, „Žmonių Širdžių Maitintojai“. Muziejuje saugomas „Kišeninis kalendorėlis 1936 metams“, kuriame jubiliatė suregistravo gautuosius sveikinimus. Jame pažymėta, kad gavo 25 „Luxus“ telegramas, 14 telegramų, 34 laiškus, 12 atvirukų, viso labo 85 [3]. Vėliau prirašyta, jog sulaukė dar 10, iš viso – 95 sveikinimų. Kitame kalendorėlio lapelyje G. Petkevičaitė-Bitė surašė ilgiausią pavardžių, organizacijų sąrašą (92 pozicijas), kam ketino parašyti padėkos laiškus už gautus pasveikinimus.

Iš Bitei atsiųstų 95 jubiliejinių sveikinimų į Panevėžio muziejų pateko 29 laišukai ir 14 telegramų. Juos galime suskirstyti į asmeninius, valstybinių institucijų ir įvairių organizacijų sveikinimus.

Gausiausias šūsnis – asmeniniai sveikinimai. Jie iškalbingi, labai nuo-

G. Petkevičaitei-Bitei priklausiusio „Kišeninio kalendorėlio 1936 metams“ lapas su rašytojos pasižymėtomis pavardėmis asmenų, iš kurių sulaukė sveikinimų.
PKM 1195/R 3007

širdūs, atskleidžiantys jubilatės ir sveikintojų santykį, bendravimo patirtį, didžiulį Bitės autoritetą visuomenėje, saugantys to laikmečio etiketo subtilybes: kreipinių, padėkojimų išraiškas ir įvairovę. Telegramas iš Kauno su padėkos žodžiais ir linkėjimais siuntė buvę bendražygiai, įžymūs politikos ir visuomenės veikėjai, bičiuliai: ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, buvęs knygnešys, gydytojas profesorius Juozas Bagdonas, buvęs knygnešys ir spaudos darbuotojas Petras Ruseckas, teisininkas, politikas Mykolas Šlezevičius, Janina bei Petras Narutavičiai ir kt. Telegrafu (tuomet labai populiaria ryšių priemone) skriejo sveikinimai nuo Vandos Didžiulytės iš Panevėžio, nuo kanauninko, seno šeimos prieteliaus Jono Staševičiaus iš Šaukėnų. Rašytojas Vienuolis iš Anykščių telegramoje rašė: *Ką reiškia kūnui 75 metų našta, jei siela tebesiekia „ad astra“.* Gyvuok ir kurk [4]. Savo Mokytoją sveikino buvę mokiniai: poetas Kazys Inčiūra telegramoje parašęs *Lenkuios Gabriele Bite Tavo gražiajai sielai ir darbščioms rankoms*

[5], gydytoja Anastazija Žilytė iš Telšių ir kt.

Asmeniniai laišškai-sveikinimai rašyti ypatingai asmenybei ypatinga proga, tad kiekvienas savaip įdomus, rašytas apgalvojant kiekvieną kreipinį, palyginimą, kupinas prasmingiausių atsiminimų, padėkų ir linkėjimų.

1936 m. kovo 18 d. filosofas Vydūnas iš Tilžės rašė: *Didiai Malonioji, Prašau nuolankiai teikties iš manas priimti širdingiausius pasveikinimus gyvanus 75 metų amžių. Kiek tse patirta ir pakasta! Ir kiek tse teikta, dirbta, veikta! Net mane pasiekė toli prieš 30 metų Tamstos dvasios spinduliai, kada skaitydavau, ką Bitė buvo rašiusi. Dar šiandien atmenu, koks širdingumas dvelkė kad ir iš trumpo rašinio su antraštiu: Kodėl tavęs čia nėra? <...> Tamstos gyvenimas buvo, nežiūrint viso vargo ir apsiavilimo, vis dėlto laimintas Augstiausiojo. Ir toks jis bus ir ateityje. Pasitikėkime. Tikrai širdingą pagarbą reiškia Vydūnas* [6]. Laiško apatiniame kairiajame kampe Bitės ranka užrašyta: *Ats. 1936-III-31* (į laišką atsakyta 1936 m. kovo mėn. 31 d. – J. G.). Bitės gyvenimo prasmę išaukštinančiame Vydūno laiške atspindi išskirtinė jo rašyba: lietuvininkų tarmės ypatybės, vokiečių kalbos įtaka bei paties Vydūno susikurti ir naudoti individualūs ženklai.

Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas G. Petkevičaitę sveikino šiais žodžiais: *Aukštai Gerbiamoji, Jaučiu malonią pareigą sveikinti Aukštai Gerbiamąją susilaukus taip gražaus amžiaus. Tiesa, svarbiausia – ne ilgas, o vaisingas gyvenimas. Tamsta nuo pat jaunystės atsidėjai tarnauti ne tik atskiriems asmenims, bet ir visai tautai; kaip bitė rinkai „krislus“ ir <...> moralinius žmonių vargus <...>* [7].

Pedagogo, poeto, bičiulio Leono Kuodžio sveikinimas prasidėjo kreipiniu *Brangi mūsų Tautos Motute!* Laiške jis rašė: *Senieji mūsų tautos žmonės nei sensta nei miršta. <...> Kas Tamstą pažino, tas Tamstos asmenyje pažino ne tik tautos motiną, bet ir savo tikrą motutę. Tai kita tiesa, kurią norėjau Tamstai pareikšti ta pačia proga. Tamstos universalus prometeizmas – meilė vargstančiam žmogui yra trečia tiesa, duodanti gyvenimui prasmę. Kiek mes – mūsų tauta, mūsų jaunimas – mokėsime įvertinti ir pagerbti tokius žmones, kaip Tamstą, tiek mes būsime verti žmogaus ir lietuvio vardo. Garbė Tamstai, įkūnijusiai idealą! Gyvuok mums ir šviesk, kaip laimės žiburys!* [8].

Teisininkės Onos Leonaitės-Kairienės sveikinime Bitei reiškia pagarba persipina su nerimu dėl tėvynės ateities: *Didžiai Gerbiamoji Tamsta!*

Tilžeje Blumincite. 27. 1936 III-18-

Didiar Maloncuji,

prasa nuolankiai teiktis ir išmanes priimti
 širdingiausias pasveikinimus gyvenus
 75 metų amžių. Kiek šie patirta ir patęsta! Ir
 kiek šie teiktė, dirbta, veikta! Net manęs pasiekė
 tūlė viš 30 metų Tausos dvaras su išsidūliai,
 kada skaitydavau, ką Bito buvo rādusi. Dūn šian
 dien atmenau, koks širdingumas doelė kad ir
 iš tokiu trumpu rādiniu su antraktiu. Kodel tau
 šie nėra? - O kū besakys visa taučiai? Juk ji Tausos
 artiau vargu ir nujaudė Tausos malonumą.
 Ir dabar tur būt atsiliepiu širdingiausiai. Linkiu
 Tausos kėgyvian viū-tū pasidžiaugti ir nu-
 manyti, kad Tausos gyvenimas buvo, nujaū-
 riut viū vargu ir apirvglinu, vis-dėlto laimau,
 tas Pasatūciausioi. Ir tokiu jis būs ir ateityje Pasitike
 kime!

Sikrai širdingā pagarbā reiskia

Vyduinas.

Mts. 1936-III-18-

Šiomis dienomis ir aš gyvenu Tamstos garbingų sukaktuvių nuotaika. Visa širdimi linkiu Tamstai sveikatos ir sielos ramumo, ypač dabartiniais tamsiais mūsų krašto gyvenimo laikais. O kad tie laikai yra skaudūs ir sleigia visą kraštą – apie tai kalba net akmenys. Savo atsiminimus „Lietuvos žiniose“ Tamsta baigi žodžiais: „Branginkim tą Laisvę“. Tik trys žodžiai, o daug pasakyta. Mes jau išmokome skaityti tarp eilučių ir Tamstos žodžius papildome tuo, ko Tamsta nepasakei. Tikiu, kad visi mes dar sulauksime šviesesnės ateties <...> [9].

Ilgiausių metų Didžiai Gerbiamajai Gabrielei Petkevičaitėi sveikinimo laiškuose linkėjo Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, teisininkas Jonas Vileišis, pedagogas Juozas Avižonis su šeima, Kauno „Aušros“ mergaičių gimnazijos direktorius Kazimieras Jokantas, buvę Bitės mokiniai – Jadvyga Minginaitė-Morkienė iš Šiaulių, Benediktas Rutkauskas iš Kėdainių ir kiti.

Bitė sulaukė sveikinimų iš įvairių moterų organizacijų, mokytojų sąjungų, mokyklų, šaulių, skaučių draugijų, laikraščių redakcijų. G. Petkevičaitę, pašventusią gyvenimą jaunuomenės švietimui, ypač turėjo pradžiuginti laiškas iš skaučių vadovių III stovyklos su daugiau nei 90-ties stovyklautojų palinkėjimais ir parašais [10]. Šiame sveikinimo rašte nebėra nė vienos tuščios vietelės – visas išmargintas įrašais. Įvairių Lietuvos mokyklų mokytojos skautės ir gimnazijų vyresniųjų klasių moksleivės, mokytojų seminarijų ir Lietuvos Vytauto Didžiojo universiteto studentės rašė ne tik palinkėjimus, bet ir pasižadėjimus sekti Gabrielės Petkevičaitės pavyzdžiu. [stovyklą skautės buvo susirinkusios iš įvairių Lietuvos miestų, miestelių, kaimelių. Stovyklavo čia ir Panevėžio mokytojų seminarijos bei įvairių Panevėžio mokyklų moksleivės, mokytojos skautės iš Subačiaus, Karsakiškio, Gelažių, Upytės, Uliūnų. Bitei linkėjimus ir padėkas įrašė jos buvusios auklėtinės, tuomet jau mokytojos: Vanda Januševičiūtė iš Panevėžio 2-osios pradžios mokyklos, Adelė Juškaitė iš Karsakiškio pradžios mokyklos, V. Šataitė. Sveikinimo laiške rašoma, kad prie liepsnojančio skaučių laužo buvo skaitomos G. Petkevičaitės mintys apie jaunystę, gamtos ir grožio meilę. Skautės Bitei skyrė dainas ir siuntė skautišką „valio“. Kas galėjo būti mieliau sukaktuvinėkės Gabrielės Petkevičaitės širdžiai, jei ne žodžiai: *Jūsų kilnus asmuo ir kūriniai įžiebė mano sieloje ugnį, ją pastiprinti dalyvauju degančio laužo šviesoje. Kėdainiai, valdžios gimnazija. Mokytoja K. Asevičaitė [10].*

G. Petkevičaitė-Bitė viena iš pirmųjų Lietuvoje ėmė rūpintis moterų padėtimi, jų švietimu, rašė apie moterų bėdas ir rūpesčius, vėliau kvietė moteris burtis į organizacijas, redagavo pirmąjį moterims skirtą laikraštį „Žibutė“ (1911–1913). 1936 m. pavasarį ji sulaukė malonaus atgarsio iš moterų organizacijų. 1936 m. kovo viduryje Bitė gavo Lietuvos moterų tarybos sekretorės F. Grigonienės laišką, kuriame rašoma, kad *Lietuvos Moterų Taryba nori Tamstos šventę pagerbti. Malonėkite pranešti, ar Tamsta sutiktum atvykti į Kauną ir kuriuo metu Tamstai būtų patogiausia dalyvauti numatomose iškilmėse* [11]. Vėlesni laiškai liudija, kad Bitė Kaune surengtame minėjime nedalyvavo. Netrukus jos namus pasiekė Lietuvos moterų tarybos sveikinimas su 36 laikinosios sostinės žymiausių ponių parašais. Jame rašoma, kad pagerbiant G. Petkevičaitę moterys suruošė posėdį, kuriam pirmininkavo ponia prezidentienė. <...> *kauniečių moterų būrys, įsigilinęs į Tamstos, brangioji Jubiliate mintis, troškimus ir darbus siunčia Tamstai savo širdingiausius jausmus ir linkėjimus* [12]. Laišką pasirašė Sofija Smetonienė, Vincenta Lozoraitienė, Birutė Tursienė, Anelė Zikarienė, Ida Dektoraitė ir kitos posėdžio dalyvės.

Bitę sveikino įvairios švietimo organizacijos ir įstaigos. Savo gilią pagarbą ir simpatijas *Didžiai Gerbiamai ir Brangiai Jubilatei* sveikinimo laiške reiškė Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjunga. Jos pirmininkas Juozas Ambrazevičius rašė, kad *sąjungos centro valdyba kovo 28 d. posėdyje prisiminė <...> Tamstos indėlį į mūsų literatūrą. Tamsta ir literatūrą turtinai, ir rašytojus auginai, ir skaitytojų būrius telkė. Mums juo Tamsta artimesnė, kad savo gerų darbų dalį Tamsta nudirbai per mokyklą, kuri yra mums patiems ir vargas ir džiaugsmas* [13]. Lietuvių mokytojų sąjungos Kauno aukštesniųjų mokyklų skyriaus pirmininko Zigmo Kuzmickio rašytame laiške minima, jog skyrius, <...> *nemokėdamas kitaip išreikšti savo nepaprastą pagarbą Tamstai kaip pedagogei, rašytojai ir visuomenės veikėjai, ruošia š. m. balandžio 16 d. iškilmingą minėjimą, paskirtą Tamstos asmenybei ir kūrybai. Minėjimas įvyks 16 val. „Aušros“ berniukų gimnazijoje, iš kur bus transliuojamas per radio. Mums būtų didžiausia laimė matyti tą dieną Tamstą mūsų tarpe, tačiau jeigu dėl nesveikatos ar kitų priežasčių Tamsta negalėtumei dalyvauti iškilmėse – būtume laimingi sulaukę bent trumpo rašyto žodžio mūsų auditorijai* [14]. Tauragės valdžios aukštesniosios komercijos mokyklos mokiniai drauge su literatūros

būreliu balandžio 3 d. minėjo gerbiamos rašytojos G. Petkevičaitės-Bitės 75 metų sukaktuves ir laišku siuntė *savo jaunuolišką padėką už nuveiktus tėvynei Lietuvai darbus ir linki dar ilgai darbuotis jos labui* [15].

Originalų, specialiai spaudos būdu pagamintą sveikinimą atsiuntė „Lietuvos žinių“ ir „Lietuvos ūkininko“ redakcijos. *Didžiai Darbininkei Gabrielei Petkevičaitėi* buvo skirti žodžiai: <...> *Daug gražių diegų Tamsta pasodinai tėvynės dirvoje, daug šviesių žiburių įžiebei tėvynės pastogėje. Taigi likimas Tamstai ne tik sunkių darbo naštą užkrovė, bet ir darbo, meilės ir pasišventimo džiaugsmo laime apdovanojo* <...> [16]. Aukso spalvos raidėmis spausdintą tekstą pasirašė Mykolas Šleževičius, Justinas Staugaitis, Kazys Grinius, Jonas Kardelis, Felicija Bortkevičienė.

Bitės nepamiršo ir nuoširdžius linkėjimus jai siuntė „Mūsų Vilniaus“ redaktorius Petras Babickas. Jis rašė: *Siunčiame Tamstai taip pat „Mūsų Vilnių“ mūsų pagarbos ženklan. Mums būtų labai malonu gauti iš Tamstos straipsnių ar atsiminimų* [17]. Laiškelio apačioje Bitė užrašiusi: ats. 1936.03.31. (į laišką atsakyta 1936 m. kovo mėn. 31 d. – J. G.).

Šiaulių kraštotyros draugijos, „Aušros“ muziejaus ir „Gimtojo krašto“ redakcijos sveikinime Bitei rašoma: <...> *Stebėdamiesi Tamstos nepaprastam kruopštumui, atminčiai ir rūpestingumui, fiksuojant mūsų praeitį ir jos būtovę, norėtume linkėti, kad Tamstos jėgos ilgiausius metus leistų dar Tamstos neišsenkamiems dvasios šaltiniams pasireikšti ir kartu savo gyvenimo veiklos išdavomis pasidžiaugti* [18]. Laiškas išspausdintas ant firminio blanko su vandenženkliais.

Iškalbinga žinia 1936 m. gegužę G. Petkevičaitėi buvo atsiųsta iš Suvalkijos. Laiške rašoma: *Didžiai Gerbiamoji Jubiliate! „Varpo“ skambintojo daktaro Vinco Kudirkos Naumiesčio ir apylinkės šauliai ir visuomenė š. m. gegužės mėn 10 d., susirinkusi pagerbti brangiuosius savo tautos DIDVYRIUS – Tamstą ir a. a. Tumą – nuoširdžiai sveikina Tamstą, Gerbiamoji Jubiliate, reiškia gilią padėką už Jūsų milžiniškus nuopelnus Tėvynei ir linki, kad savo kilnia siela dar daug turtų paskleistumėt Lietuvos vaikų širdyse* [19]. Laiško kairiajame viršutiniame kampe Bitės ranka užrašyta: *Ats 20/V* (į laišką atsakyta gegužės mėn. 20 d. – J. G.).

G. Petkevičaitės-Bitės 75-erių metų sukaktis buvo paminėta ir Suomijos spaudoje. 1936 m. kovo pabaigoje iš Helsinkio, Lietuvos generalinio konsulato Suomijoje, atkeliavo gerbiamai rašytojai Gabrielei Petkevičiai-

tei-Bitei skirtas laiškas. Sveikinime pranešama, kad konsulas suteikė Suomijos spaudai žinią apie rašytojos 75 metų sukaktuves (pridėta ir žinutės apie G. Petkevičaitę-Bitę Suomijos spaudoje iškarpa) bei prašoma atsiųsti novelę, kuri bus išversta į suomių ar švedų kalbas ir išspausdinta viename Suomijos žurnale [20]. Laiškas spausdintas lietuvių kalba ant firminio blanko su vandenženkliais, pasirašytas Lietuvos generalinio konsulo Suomijai Dr. R. Oller.

Panevėžio kraštotyros muziejuje taip pat yra saugomi G. Petkevičaitėi-Bitei adresuoti sveikinimai 60-mečio proga. Rinkiniuose yra 2 sveikinimo laiškai nuo Panevėžio miesto valdybos ir Panevėžio lietuvių katalikų moterų draugijos, parašyti 1921 m. kovo 18 d., bei 14 sveikinimo telegramų nuo valdžios atstovų, bičiulių, literatų, visuomenės veikėjų, įvairių organizacijų. Be minėtų dokumentų, yra *Brangiai Mokytojai sulaukus 65-erių metų jubiliejaus* skirtas sveikinimo laiškas nuo buvusios mokinės B. Vosylytės, datuotas 1926 m. kovo 17 d.

G. Petkevičaitėi-Bitei garbingų sukaktuvių proga atsiųsti sveikinimo laiškai, telegramos spinduliuoja rašytojos prasmingo gyvenimo įvertinimu, dėkingumu už novatorišką darbą daugelyje sričių, aukšta pagarba sukaktuvininkei, atskleidžia šios asmenybės autoritetą bei visuotinį pripažinimą valstybiniu mastu. Bitės jubiliejaus išskirtinis paminėjimas rodo didelį tarpukario visuomenės dėmesį atminčiai, visuomeninių organizacijų aktyvumą. Kiekvienas, perskaitęs prieš daugelį metų G. Petkevičaitėi-Bitei parašytus sveikinimus, iki tol gal ir mažai girdėjęs apie šios asmenybės gyvenimą bei veiklą, įsitikins, kad Gabrielė Petkevičaitė-Bitė buvo yra ir bus LIETUVOS SĄŽINĖ.

NUORODOS

1. BALSEVIČIŪTĖ-MARKEVIČIENĖ, Gražina. *Atsiminimai* [rankraštis]. Panevėžys, 2013. Panevėžio kraštotyros muziejus (toliau – PKM) 33779 /Raštų knyga (toliau – R) 10971, lap. 1-4.
2. *Gabrielės Petkevičaitės-Bitės memorialinis palikimas Panevėžio kraštotyros muziejuje*: katalogas. Sudarytoja Sandra Libikienė. Panevėžys, 2012, p. 5.
3. *Kišeninis kalendorėlis 1936 metams*. Kaunas. 1935. PKM 1195/ R 3007.
4. VIENUOLIS, Antanas. *Telegrama G. Petkevičaitėi-Bitei* [rankraštis]. Anykščiai, 1936 03 18. PKM 909/ R 10901.
5. INČIŪRA, Kazys. *Telegrama G. Petkevičaitėi-Bitei* [rankraštis]. 1936 03 18 d. PKM 909/ R 10909.
6. VYDŪNAS. *Sveikinimo laiškas G. Petkevičaitėi-Bitei* [rankraštis]. Tilžė, 1936 03 18. PKM 909/ R 10957.

7. PALTAROKAS, Kazimieras. *Sveikinimo laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei* [rankraštis]. 1936 03 18. PKM 909/ R 10920.
8. KUODYS, Leonas. *Sveikinimo laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei* [rankraštis]. Kaunas, 1936 03 17. PKM 909/ R 10916.
9. LEONAITĖ-KAIRIENĖ, Ona. *Sveikinimo laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei* [rankraštis]. 1936 03 18 d. PKM 909/ R 10924.
10. ČIURLIONIENĖ, Sofija. *Sveikinimo laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei su skaučių vadovių III stovyklos narių palinkėjimais ir parašais* [rankraštis]. 1936. PKM 909/ R 10926.
11. GRIGONIENĖ, F. *Laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei* [rankraštis]. Kaunas, 1936 0312. PKM 909/ R 10963.
12. *Sveikinimo laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei nuo Lietuvos moterų tarybos* [rankraštis]. Kaunas, 1936 05 04. PKM 909/ R 10932.
13. *Sveikinimo laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei nuo Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos pirmininko Juozo Ambrazevičiaus* [rankraštis]. Kaunas, 1936 03 28. PKM 909/ R 10930.
14. *Laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei nuo Lietuvių mokytojų sąjungos Kauno aukštesniųjų mokyklų skyriaus, pasirašytas pirmininko Z. Kuzmickio* [rankraštis]. 1936 03 26. PKM 909/ R 10962.
15. *Laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei nuo Tauragės valdžios aukštesniosios komercijos mokyklos literatūros būrelio valdybos* [rankraštis]. Tauragė, 1936. PKM 909/ R 10960.
16. *Sveikinimas G. Petkevičiaitei-Bitei nuo „Lietuvos žinių“ ir „Lietuvos ūkininko“ redakcijos* [rankraštis]. Kaunas, 1936 03 18. PKM 909/ R 10964.
17. *Laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei nuo „Mūsų Vilniaus“ redaktoriaus Petro Babicko* [rankraštis]. Kaunas, 1936 03 17. PKM 909/ R 10959.
18. *Laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei nuo Šiaulių kraštotyros draugijos, „Aušros“ muziejaus, „Gimtojo krašto“ redakcijos* [rankraštis]. Šiauliai, 1936 m. kovo mėn. PKM 909/ R 10961.
19. *Laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei, rašytas Kudirkos Naumiesčio ir apylinkių šaulių vardu* [rankraštis]. Kudirkos Naumiestis, 1936 05 10. PKM 909/ R 10935.
20. *Sveikinimo laiškas G. Petkevičiaitei-Bitei nuo Lietuvos generalinio konsulo Suomijoje Dr. R. Oller* [rankraštis]. Helsinkis, 1936 03 26. PKM 909/ R 10929.

GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ:
JUBILEE GREETINGS AND LETTERS,
STORED AT PANEVĖŽYS LOCAL LORE MUSEUM

JŪRATĖ GAIDELIENĖ

Abstract

Panevėžys Local Lore Museum has a unique and rich memorial collection of the writer, teacher, social activist Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (1861–1943). It contains more than 600 items of various exhibits. The major part was handed to the Museum in 1946 by Marytė Galiauskaitė, who for some years lived with G. Petkevičaitė and looked after her when she got old. The Museum keeps letters, postcards, telegrams, written to Bitė by various people and organizations, also visiting cards, documents, books, newspapers and magazines, photographs, paintings, furniture, personal belongings.

This article gives an overview of congratulatory letters and telegrams, sent to G. Petkevičaitė-Bitė on the occasion of her 75th birthday, highlighting how the society of that time congratulated, gave honour to her personality for her outstanding service to the country. The congratulatory letters and telegrams show the appreciation of the writer's meaningful life, gratitude for her innovative work in many areas, great respect for the writer, they disclose her authority and general recognition nation-wide.

LAIKMEČIO ATSPINDŽIAI JUOZO KELIUOČIO IR JUOZO MILTINIO LAIŠKUOSE

ANGELĖ MIKELINSKAITĖ

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoji biblioteka

Algirdo g. 54-19, LT-36107, Panevėžys

miltinis@pavb.lt

Enciklopedijose ir žodynuose laiškas apibrėžiamas trumpai ir lako-
niškai: paštu ar per rankas siunčiamas susižinojimo raštas, paprastai de-
damas į voką, tačiau tyrinėjimų darbuose *laiškas suvokiamas kaip asmens
individualybės išraiškos būdas <...> suteikiantis istorinių-biografinių žinių
apie juos rašiusius* [2]. Atsižvelgiant į tyrinėjamą temą aktualu pridurti,
kad kiekvienas laiškas yra laikmečio liudinininkas ir atspindi vykstančius
įvykius, jų kultūrinę ir politinę terpę. Žvelgiant iš laiko perspektyvos lai-
škas tampa ne tik asmenine žmonių susirašinėjimo korespondencija, bet ir
istorinių įvykių liudytoju, o tuo pačiu ir analizės objektu. Šiame straipsny-
je, remiantis dviejų žinomų asmenybių: Juozo Miltinio (1907–1994) ir
Juozo Keliuočio (1902–1983) išlikusiais susirašinėjimų tekstaais analizuo-
jami praeities kultūriniai įvykiai: kaip šie įvykiai perteikiami ir traktuojami,
kuo jie mums įdomūs ir aktualūs, kaip jie įtakojo dviejų asmenybių
gyvenimus ir kokius jų gyvenimo pokyčius atskleidžia. Pažvelgti į šių as-
menybių epistolinius tekstus pasirinkta dar ir todėl, kad šie laišškai nėra
plačiau tyrinėti, be to, jie atspindi ne tik laikmetį, bet ir vertybinį bei este-
tinį požiūrį. Tyrinėjamos korespondencijos chronologinės ribos 5–9 de-
šimtmečiai, išlikusių laiškų nėra daug, tačiau tai yra *specifinis jų laiko kul-
tūrinio gyvenimo naratyvas* [2]. Reikia atkreipti dėmesį, kad šie išlikę
laiškai nėra vientisas siuntėjo ir adresato dialogas, tačiau jie mums svar-
būs kaip dokumentas ir informacijos perteikimo šaltinis. Viena iš savo
laiškų Juozas Miltinis rašo: *Atleisi ar ne, bet anksčiau negalėjau tau grąžinti
knygos, nes buvau išvažiavęs į Krimą filmuotis <...>. Ten išbuvau daugiau
kaip du mėnesius su visa knyga* [8]. Šiame laiške režisierius teisinasi ir pa-
aiškina aplinkybes, kurioms atsitikus, negalėjo laiku grąžinti knygos. Kita

vertus, šis epistolinis tekstas supažindina su vykstančiais kultūriniais įvykiais šiame laike. Jeigu pasigilintume išsamiau, sužinotume, kad Miltinis 1959-aisiais dar tebebuvo atleistas iš Panevėžio dramos teatro vadovo ir režisieriaus pareigų ir kaip tik tada Buenos Airės buvo filmuojamas Lietuvos kino studijos filmas „Adomas nori būti žmogumi“ pagal Vytauto Sirijos Giros romaną, kuriame kapitono vaidmenį atliko Juozas Miltinis. Galima numanyti, kad kelionė į Krymą būtent su šiuo filmavimu ir susijusi. Juozo Keliuočio 1969 m. gruodžio 4 d. rašytas laiškas yra vėliausias išlikęs epistolinis tekstas iš judviejų bendravimo. Štai kas šiame laiške rašoma: *Aš rengiausi pas tave atvažiuoti Dūrenmato pjesės pamatyti, bet nepasisėkė <...> Aš norėčiau, kad Tu bent kartą pastatytumei mano pjesę. Aš sutikčiau Tau įduotą pjesę ir iš naujo perrašyti, jei ji tik tiktų tavo teatrui. <...> Bet jei vis dėlto Tu to nepadarytumei, tai gal nors duotumei kokią nors pjesę išversti. Bent turėčiau iš ko sekančiais metais gyventi. Gal iš Anouilh ir Ionesko pjesių kas nors Tau tiktų* [3]. Šis laiškas gana nuosekliai pasakoja apie metų įvykius Panevėžio kultūrinėje erdvėje: naujo teatro naujam sezonui pastatytas spektaklis, ruošiamasi dar vienam pastatymui, režisierius toliau ieško savo kūrybinio kelio įprasminimo ir tinkamos pastatymui pjesės. Akivaizdu, kad savo pjesę režisieriui yra įteikęs ir laiško autorius (Juozas Keliuotis), be to, šis laiškas mums liudija apie sudėtingą ir komplikotą Juozo Keliuočio kasdienį gyvenimą. Po šio Juozo Keliuočio adresuoto Juozui Miltiniui laiško buvo beveik dešimties metų epistolinių ryšių pertrauka. Dviejų bičiulių susirašinėjimas atsinaujina, tai liudija ir po ilgos pertraukos parašytas laiškas, kuris prasideda šiomis eilutėmis: *Kas Tau pasidarė? Kodėl Tu nebe pasirodai? Ir net raštu nieko nepraneši. O juk Tu tvirtai man užsakei išversti A. Salakru pjesę „Lenuarų salynas“. Aš ją seniai jau išverčiau. Net ją peržiūrėjau su žinomu kalbininku ir vertėju. Ją perrašydinau mašinėle keturiais egzemplioriais. Ir jau seniai ją nusiunčiau tavo teatrui* [4]. Iš laiško turinio ir jame užfiksuotos informacijos matyti, jog adresatui išdėstyti konkretūs ir dalykiški anksčiau aptartų reikalų tolimesni nurodymai, paaiškinama laukiamų lūkesčių perspektyva. Tačiau žvelgiant atidžiau, šie tiesūs ir reiklūs prašymai gimsta iš nelygiaverčio įsitvirtinimo kultūrinėje terpėje, akivaizdžiai liudija skirtingai susiklosčiusias (dviejų bičiulių) kūrybines ir asmenines galimybes. Iš kitos pusės ir rašančiojo per didelius lūkesčius, kiek nepamatuotas viltis. Toliau

tame pačiame laiške žinomas publicistas tęsia: *Taigi dabar aš iš visos širdies tave prašau kaip galima greičiau sutvarkyti šiuos reikalus. Argi aš dar mažai kentėjau, kad man dar reikėtų teikti vis naujų kančių? <...> o gi aš jau trisdešimt metų kaip esu gyvas palaidotas, o Tu mano draugas, nerandi jokių priemonių mane prikelti gyvenimui. Aš dabar nebeturiu nei ką valgyti, nei kuo apsirengti. O morališkai dar tragiškiau jaučiuosi <...>*. Keliuotis šiame laiške ne tik išsako mintis ir prašymus, bet ir išreiškia susikaupusias nuoskaudas, sunkią ir beviltiškai slegiančią tylą, gyvenimo nepriteklus ir rutiną, netgi priekaištauja jaunystės dienų bičiuliui. Nepaisant to, kad Miltiniui sėkmingai klostėsi jo teatrinė veikla, tačiau repertuaro formavimas nebuvo vien režisieriaus valios išraiška: reikėjo laviruoti tarp nuleisto iš aukščiau ir tarp savo pasirinktojo. Gudriai išsisukti (netgi panaudojant savo teatrinę prigimtį) iš įvairių valdžios primetamų nurodymų ir instrukcijų. Abejotina, ar Miltinis galėjo jam svariai padėti išverti tą primestą gyvenimo tarpsnį (nors tokių ketinimų, matyt, net pačiam Keliuočiui nežinant būta). Kaip rodo laiško parašymo data ir išlikusi korespondencija iš šių asmenybių susirašinėjimo, kad Keliuočio dramatiškai susiklostę gyvenimo reikalai ir atvirai daromas spaudimas, matomai, kiek glumino J. Miltinį, ir jų susirašinėjimas vėl kuriam laikui nutrūko. Atsinaujino tik po ne mažos pertraukos, praėjus septyneriems metams, tačiau jau pakitusiame kontekste. J. Keliuotis rašo: *Iš visos širdies Tave sveikinu su-laukusį 70 metų ir laimėjusi tiek aukštų ir didelių apdovanojimų! Aš nuo-širdžiai džiaugiuos Tavo kūrybiniais laimėjimais ir linkiu jų daugiau be atvangos siekti. Ir dar tikiuos, kad vis dėlto suvaidinsi mano tragediją, man dar gyvam esant. Aš didžiuojuos, jog bene pirmas tave „atradau“, įvertinau ir kovojau už Tavo talentą, nors viešai Tu niekad apie tai neužsi-menė. Bet ir tai gerai, kad ir šiaip manęs neužmiršti ir neseiki pavyzdžiais tų literatų, kurie „Naujoje Romuvoje“ gimė, subrendo ir išsiplėtė, o dabar bijo viešoj vietoj su manim pasisveikinti, o interesui atsiradus nesivaržo įvairiausiom priemonėm man kenkti [5].* Įsigilinus į laiško turinį pajunti, kad J. Keliuotis rašo tai, kas jam be galo svarbu, kas skaudina ir kas susi-kaupę jo pakankamai sudėtingoje egzistencijoje. Tai savotiškas besitęsiančio atstūmimo ir nepriėmimo į kultūrinį gyvenimą laiškas. Kita vertus – tai psichologiškai išsekinto ir likimo laužomo žmogaus skausmingas išgyveni-mas. Žinomas publicistas, nustumtas į kultūrinio ir kūrybinio gyvenimo

paribį, skausmingai taikosi su esama būsena, išgyvena dėl buvusių sąsajų su plunksnos bičiuliais, kurie, kaip jis pats sako, „*Naujoje romuvoje*“ *gimė, subrendo ir išsiplėtė, o dabar net bijo viešoj vietoj <...> pasisveikinti* [5]. Šiame epistoliniame tekste J. Keliutis labai aiškiai juos ir įvardija. Savo nuopelnus, be abejonės, neginčytinus išdėsto ir režisieriui, tačiau juose jau daug mažiau širdgėlos, skausmingų priekaištų – tai daugiau kaip priminimas apie prabėgusį laiką, ieškant ryšių su dabartimi ir savęs įprasminimo joje. Režisierius Juozas Miltinis šioje situacijoje išlieka santūrus. Į šį laišką–pasveikinimą režisierius atsiliepia išsiųsdamas Naujametinį sveikinimo atviruką su palinkėjimu: *...išminties, kantrybės, šiek tiek iliuzijų ir įsitikinimų efemerškumo* [9]. Akivaizdu, kad Miltinis šitaip reaguodamas į gero bičiulio laišką nelieka abejingas ir nenusišalina nuo jo išgyvenamos sunkios būties, bet kartu šis sveikinimo tekstas atskleidžia ir kitą dalyką, kad emocinės ir jausminės išraiškos jame mažai – daugiau jaučiamas mandagus ir diplomatiškas pareigos ir prielankumo padiktuotas ženklas. Miltinio atveju, tai suprantamos ir paaiškinamos jo poelgio detalės. Juos jaunystėje susieję kūrybiniai keliai buvo jau skirtingi, o santykis su gyvenamo laiko aplinkybėmis buvo nors ir pakitęs, bet lemtingos įtakos esamo laiko tėkmėje neturėjo. Tik palankiau susiklostęs požiūris į tokios patirties kaip Keliutis žmones, galėjo turėti teigiamų pokyčių ir pastarųjų gyvenime. Štai ką liudija kito J. Keliučio laiško eilutės: *Nuoširdžiai sveikinu su Naujaisiais 1981 metais, linkėdamas šviesaus gyvenimo, sveikatos, ir švytinčios sėkmės! Kai būsi Vilniuje, tai ir mane aplankyk! Įdomu, ką dabar manai veikti? o aš rūpinuos atspausdinti kai kuriuos savo veikalus ir arčiau susidraugauti su rašytojais. Tam dabar susidarė palankios sąlygos* [6]. Šio laiško eilutės mus informuoja apie daugelį dalykų, bet labiausiai apie gyvenimo nepastovumą ir paradoksalumą. Jeigu Juozui Keliučiui dabar jau susidaro kiek palankesnės aplinkybės kai kuriuos savo darbus publikuoti ir viešai paskleisti, tai Juozo Miltinio gyvenimą užgožę nauji įvykiai jį stumteli į kitokią realybę – gyvenimą be teatro, be tos kultūrinio ir dvasinio gyvenimo oazės, kuriai atiduoti ištisi dešimtmečiai (1980-aisias Miltinis visam laikui palieka savo teatrą).

Besikeičias Juozo Keliučio santykis su kultūrine tikrove jaučiamas ir išskaitomas viename iš paskutinių Miltiniui adresuotų laiškų: *Būtinai mane aplankyk, kai būsi Vilniuje arba bent parašyk platesnį laišką.*

25. *Linnaeus, 1980. XII. 22*

Brangus Inozai,

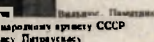
[illegible]

Viii geranio!

Fans & Helms

P.S. Labori de/tem et multos specia/nimus!

712

Куда

Panem'e's
Dramas Teatras

Колл

J. Milkenzi

Индонезия, предприятия связи и транспорта
отправителям

Tilnius

Antalca luis 31-6

Justas Kalinovi

Итак, предложите свои мысли и мнения

Sakalausko monografijos negavau ir todėl jos dar neskaičiau <...> Jaunas pradedantis dailininkas padarė man naują portretą, kurį visi giria. O jaunas skulptorius sukūrė mano skulptūrinį portretą. Mano portretus: J. Vienožinskio, V. Eidukevičiaus ir T. Kulikausko nupirko Vilniaus Dailės muziejus. Pas mane liko tik dar gyvų dailininkų paveiksai. Aš dabar rašau tik eilėraščius. Juk negaliu gyventi visiškai nieko nedirbdamas [7]. Akivaizdu, kad J. Keliuočio būseną paveikta teigiamų pokyčių, ką akivaizdžiai liudija ir laiško turinys bei emocijų ir išsakytų minčių perteikimo būdas. Jame jau nenuslepiamai jaučiami atsiradę intensyvūs teigiami išgyvenimai, kuriuos papildė kasdienių naujienų ir įvykių gausa. Kūrėjo gyvenime jų dabar tikrai netrūksta: pavyksta parduoti dailės muziejui savo portretus, užsi-
mezga ryšiai su jaunais dailininkais, atsiranda įkvėpimas rašyti poeziją. Dar vienas teigiamas išgyvenimas – baigiama ir išleidžiama monografija apie jaunystės dienų bičiulį Juozą Miltinį. Tiek įvykių vienu metu kultūrinio gyvenimo erdvėje yra džiugus faktas, juolab, kad adresatas išgyvena naujas ir jam palankesnes būties formavimosi aplinkybes. Tačiau tas prasidėjęs laiko tarpsnis trunka neilgai, praėjus metams ir keliems mėnesiams nuo šio laiško, 1983-ųjų kovo 25 Juozas Keliuotis mus palieka.

Apžvelgiant tai, kas buvo pasakyta ir išskaityta šiuose laiškuose, reikėtų apibendrinti taip: nors laiško tikslas nėra patikimai ir tiksliai fiksuoti ir aprašyti tikrovę, tačiau akivaizdi laiško ekspresinė ir informacinė funkcija. Taigi jis [laiškas] gali būti įvardijamas *pusiau dialogu ar pokalbio pakaitalu*, <...> *išpažinties, sielos atvėrimo mediumu*, <...> *kaip praktinių reikmių produktas* [1], kurio tikslas ne tik įtikinti ar sujaudinti adresatą, bet ir paliudyti rašančiojo vertybines nuostatas, požiūrį į gyvenimo įvykius ir žmones. Todėl laiško svarba asmens kūrybos ir biografinių faktų papildymui nenuginčijama.

NUORODOS

1. KERŠIENĖ, Dovilė. *Epistolografija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI amžiuje*: nuo ars dictaminis iki literatūrinio laiško: daktaro disertacija [interaktyvus]. Vilnius: 2010, p. 29 [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100915_162516-23932/DS.005.0.01.ETD>
2. KUČINSKIENĖ, Aistė. Ne-laiškas apie laiškus: kaip skaityti epistolinius tekstus? *Naujas židyns-Aidai*, 2011, nr. 8, p. 549–556.
3. KELIUOTIS, Juozas. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. Vilnius, 1969 12 04. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Juozo Miltinio palikimo studijų centras (toliau – PAVB MC), FJM–377, lap. 1.
4. KELIUOTIS, Juozas. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. Vilnius, 1970 12 02. PAVB MC, FJM–377, lap. 4.
5. KELIUOTIS, Juozas. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. Vilnius, 1977 09 08. PAVB MC, FJM–377, lap. 3.
6. KELIUOTIS, Juozas. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. Vilnius, 1980 12 27. PAVB MC, FJM–377, lap. 4.
7. KELIUOTIS, Juozas. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. Vilnius, 1981 12 17. PAVB MC, FJM–377, lap. 5.
8. MILTINIS, Juozas. *Laiškas J. Keliuočiui* [rankraštis]. 1959 01 21. Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – LNB RKRS), f. 31–359.
9. MILTINIS, Juozas. *Sveikinimas J. Keliuočiui*. Panevėžys, 1977 12. LNB RKRS, f. 31–359.

REFLECTIONS OF THE TIMES IN THE LETTERS
OF JUOZAS KELIUOTIS AND JUOZAS MILTINIS

ANGELE MIKELINSKAITE

Abstract

Two well-known personalities of the Lithuanian cultural space – journalist, editor, writer, translator Juozas Keliuotis (1902–1983), and theatre director, actor Juozas Miltinis (1907–1994) – corresponded for more than a couple of decades. A letter for them was not only a dialogue, but also the summing-up of viewpoints, attitudes, current situation, cultural events in written form. The letters reveal the events of those times, relations and communication between people. On the basis of their epistolary legacy, the article analyses and presents the way these two personalities perceived, conveyed and treated their times.

MASIULIŲ ŠEIMOS KORESPONDENCIJA, 1924–1992 M.

KAROLINA MASIULYTĖ-PALIULIENĖ

Mūsų šeimai pasisekė: du šeimos nariai buvo žurnalistai, puikiai supratę susirašinėjimo laiškų vertę ir kokią vertingą informaciją jie paliudys būsimoms kartoms apie tragišką laikotarpį, kurį mūsų šalis išgyveno. Šie du žmonės buvo mano dėdė Edvardas Turauskas (1896–1966), lietuvių diplomatas ir Lietuvos naujienų agentūros ELTA direktorius, mūsų tetos Elenos, mamos Angelės Masiulienės sesers vyras, ir mūsų tėvelis Jonas Masiulis (1911–1995), Juozo Masiulio sūnus. 1905 m. Juozas Masiulis įkūrė pirmąjį lietuvišką knygyną Panevėžyje. Jonas buvo BBC (Britų transliavimo agentūros) žurnalistas nuo 1955 iki 1963 metų.

Taigi, iš 1924–1947 metų laikotarpio mūsų dėdė Edvardas ir teta Elena Turauskai išsaugojo ir išlaikė daugiau nei 175 laiškus, tuo tarpu tėvelis Jonas Masiulis 1955–1992 metais – kiek daugiau nei 200 laiškų.

Kad galėčiau papasakoti apie laiškų kilmę, turiu šiek tiek apžvelgti mūsų šeimos istoriją. Mūsų mamos seneliai – Elena (gimusi šalia Kupiškio) ir Jurgis (gimęs Pumpėnuose) Jankauskai – susipažino Peterburge, kur Jurgis (senelis) dirbo didžiojo kunigaikščio Mykolo marmuro rūmuose vyriausiuoju kulinaru. Rusijos caro karo atašė pakvietė senelį atvykti į Paryžių ruošti būsimas puotas. Jankauskai apsigyveno Paryžiuje 1905 m., ten ir gimė jų 3 mergaitės: Elena, Angelė ir Birutė. Tuo tarpu mūsų senelis Juozas Masiulis vedė Juozapę Kuzmaitę ir jiems gimė du vaikai – Jonas ir Ona. 1930 metais Jonas išvyko studijuoti į Paryžių, kur jis sutiko savo būsimą žmoną Angelę Jankauskaitę.

Elena ir Edvardas Turauskai susituokė 1926 metais, todėl močiutės niekas nebelaikė Prancūzijoje, ir 1932 metais ji su jauniausia dukra Birute grįžo Lietuvon. Seneliui dar buvo likę keli metai darbo Londone, pas lordą Cholmondeley. 1934–1939 metais Edvardas Turauskas buvo Lietuvos įgaliotasis ministras Prahoje, vėliau, nuo 1940 m. gegužės iki 1946 m. jie su žmona išvažiavo į Berną, kur Edvardas dirbo Lietuvos atstovu prie Tautų Sąjungos Berne.

1940 metais Masiuliai pabėgo į Vokietiją, Turauskai liko Šveicarijoje iki 1946 m. Senelis Jurgis Jankauskas tuo metu vis dar buvo Anglijoje. Juozapė Masiulienė su dukra Ona 1944 m. emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas (Juozas Masiulis buvo miręs 1940 metų kovo mėn.). Jonas Masiulis po karo dirbo Londone, atskirai nuo šeimos, kuri liko Paryžiuje. Edvardas Turauskas rašė žmonai Elenai, pamotei Elenai Jankauskienei, žmonos seserims – Birutei ir Angelei, savo krikšto sūnui Petriukui ir krikšto dukrai Sylvūtei Masiuliams. Dažnai adresatai atrašydavo. Yra išlikę ir kitų šeimos narių susirašinėjimai. Šie laiškai atspindi kelis laikotarpius – Jankauskų gyvenimas Paryžiuje (1905–1932 m.), jų sugrįžimas į Lietuvą po dukros santuokos, jų visų gyvenimas Kaune, jų bendravimas su šeimų nariais Kupiškyje, Endriejave ir Panevėžyje. Šie laiškai mena paskutines akimirkas Lietuvoje, pabėgimą per Vokietiją, bandymą pasinaudoti Šveicarijos prieglobsčiu, laukimą Prancūzijos pasienio teritorijoje, grįžimą į vokiečių okupuotą Paryžių, norus grįžti į Lietuvą 1942 metais, „bolševikų“ fronto artėjimą prie Lietuvos ir didžiulį liūdesį.

Visi šie laiškai persmelkti meile Lietuvai. Juose aiškiai galima just kelių šeimos narių kaltės jausmą už tai, kad paliko tėvynę. Daug meilės taip pat jaučiama tarp šeimos narių, galima rasti ir patriotinių jausmų paūmėjimą. Pavyzdžiui, 1946 metais mūsų jauniausia teta Birutė pabėgo iš namų ir slapta, prieš šeimos valią 1941 m. Šveicarijoje vedė sukilimo herojų Leoną Prapuolienį. Liūdną ir sunkų gyvenimą teta vėliau patyrė. Laiškai rodo ir skausmingą Angelės Masiulienės pasikeitimą. Po kraustymosi per dvejas šalis ji pasidarė kitokia. Tėvelio nebuvimas namie leido prancūzų kalbai pamažu užimti lietuvių kalbos vietą. Tuo pačiu vis rečiau buvo laikomasi ir lietuviškų tradicijų. Tarp eilučių tampa aišku, kad giminės pradeda susitaikyti su mintimi, kad savųjų nebematys. Keli praranda viltį kada nors grįžti į Tėvynę, tarpusavyje aptarinėja baimes ir nežinią apie Tėvynėje likusius artimuosius.

Mūsų tėvelis išsaugojo kelis šimtus laiškų, parašytų 1955–1992 metais. Susirašinėjimai su mama Juozape Masiuliene ir sese Onyte Masiulyte, kurios buvo emigravusios į Ameriką, rodo, kad jis slepia nuo jų sunkumus, gauna moralinę paramą ir tą dėmesingą meilę bei šilumą, prie kurios buvo pripratęs augdamas jaukiuose Panevėžio namuose. Vėliau mūsų tėvelis gyveno Ženevoje, Šveicarijoje. Iš tų laikų išlaikė per 200 laiškų, gautų iš

savo vaikų – Petro, Sylvijos, Lauryno ir Karolinos; taip pat nuo Juozo Miltinio, nuo pusbrolių, nuo klasiokių, nuo buvusių knygyno darbuotojų ir t.t.

Šie laišakai nemažai keliavo. Po mūsų dėdės mirties kai kuriuos teko saugoti Paryžiuje, priemiesčių sandėliuose, atokiau nuo bet kokios įmanomos KGB paieškos. Ilgą laiką pati negalėjau jų perskaityti, nes trūko lietuvių kalbos žinių ir ne visi laišakai buvo Lietuvoje – dalis tik neseniai čia atkeliavo. Dabar skaitydama šiuos laiškus pasisemiu stiprybės; jie yra įrodymas gražiausio Lietuvos paveldo, kurį mano šeima išsivežė emigruodama. Esu rami, kad netrukus jie priklausys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bibliotekos rankraščių fondui Panevėžyje. Laiškai ir toliau liudys tremties pasekmes kelioms lietuviškos šeimos kartoms.

CORRESPONDENCE OF THE MASIULIAI FAMILY, 1924–1992

KAROLINA MASIULYTĖ-PALIULIENĖ

Abstract

In the family of Masiuliai two family members were journalists, who understood the value of the letters and what valuable information they would leave for future generations about the tragic period which Lithuania survived. These two men were: Edvardas Turauskas (1896–1966), Lithuanian diplomat, public figure, member of the press and Jonas Masiulis (1911–1995), the BBC journalist from 1955 to 1963.

The author's uncle Edvardas and her aunt Elena Turauskai saved more than 175 letters, written in the period from 1924 to 1947, and her father Jonas Masiulis saved a little more than 200 letters, written from 1955 to 1992. The surviving family correspondence opens historical events, family life in emigration, communication with the rest of the family in Lithuania, love for Lithuania.

This epistolary legacy is proof of the most beautiful Lithuanian heritage, which the family took when emigrating.

PANEVŽIO APSKRITIES
GABRIELĖS PETKEVIČAITĖS-BITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

KONFERENCIJŲ MEDŽIAGOS PUBLIKACIJOS

Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis = Private library – a Part of National Historic Memory: konferencija, parodos, **1998 03 24**. Sudarytojai Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Karaška. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 1998. 66 p. Tiražas 200 egz. ISBN 9986–9293–1–8.

Panevėžio krašto asmenvardiniai knygos ženklai = Panevėžys Region Personal Bookplates: parodos katalogas, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos galerija „2-asis aukštas“, **1998 03 24 – 04 14**. Sudarytojas Arvydas Karaška. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Panevėžys: leidybos centras „Panevėžio balsas“, 1998. 24 p. Tiražas 300 egz.

Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos = Institutional Libraries of Panevėžys County: konferencija, parodos, **1999 03 25**. Sudarytojai Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Karaška. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2000. 94 p. Tiražas 300 egz. ISBN 9986–9293–4–2.

Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida = The Press in Panevėžys Region: Publishing and Dissemination: mokslinė konferencija, parodos, **2000 03 23**. Sudarytoja Genovaitė Astrauskienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2001. 107, [1] p. Tiražas 300 egz. ISBN 9955–450–04–5.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka = Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: Time, People, Environment: mokslinės konferencijos pranešimai, parodos, **2001 03 28**. Sudarytoja Genovaitė Astrauskienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2002. 82, [1] p. Tiražas 200 egz. ISBN 9955–450–23–1.

Panevėžio kultūrinė erdvė ir žmonės: Lietuvos pirmosios nepriklausomybės tarpsnis = The Cultural Space and People of Panevėžys: the Period of the First Independence of Lithuania: mokslinės konferencijos medžiaga, **2002 04 04**. Sudarytojas Raimundas Klimavičius. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2003. 82, [1] p. Tiražas 200 egz. ISBN 9955–450–44–4.

Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmetis: praeities ir dabarties sąsajos = The Centenary of the Restoration of the Lithuanian Press: the Link between the Past and the Present: mokslinės konferencijos medžiaga, **2004 04 21**. Sudarytojas Raimundas Klimavičius. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2004. 96, [2] p. Literatūros apie Rokiškio knygnešius sąrašas: p. 43–47. Tiražas 200 egz. ISBN 9955-412-79-8.

Rankraštinis paveldas Lietuvos kultūroje ir istorinėje atmintyje = Manuscript Heritage in Lithuanian Culture and Historical Memory: konferencijos medžiaga, **2005 04 20**. Sudarytoja Genovaitė Astrauskienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Panevėžys: Amalkeros leidyba, 2006. 144 p. Tiražas 300 egz. ISBN 9955-659-12-2.

Menininkas ir asmenybė: mokslinės konferencijos, skirtos režisieriaus Juozo Miltinio 100-osioms gimimo metinėms paminėti, medžiaga, **2007 09 21**. Sudarytoja Gražina Mareckaitė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Vilnius: Versus aureus, 2008. 140 p. Tiražas 600 egz. ISBN 978-9955-34-082.

Panevėžio krašto išeivijos kultūrinis palikimas Lietuvos kultūros paveldo saugyklose = Cultural Legacy of Emigrants from Panevėžys Region at Cultural Heritage Institutions of Lithuania: konferencijos medžiaga, **2008 04 24**. Sudarytoja Audronė Palionienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Vilnius: Versus aureus, 2008. 151 p. Tiražas 300 egz. ISBN 978-9955-34-161-1.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės rankraštinis palikimas Lietuvos kultūros paveldo saugyklose = Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's Manuscript Heritage Preserved at Cultural Heritage Institutions of Lithuania: konferencijos medžiaga, **2009 03 26**. Sudarytoja Audronė Palionienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Panevėžys: Amalkeros leidyba, 2009. 123, [1] p. Tiražas 300 egz. ISBN 978-9955-659-37-2.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Lietuvos kultūros kontekste = Gabrielė Petkevičaitė-Bitė in the Context of Lithuanian Culture: konferencijos medžiaga, **2010 04 08**. Sudarytoja Audronė Palionienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Panevėžys: Amalkeros leidyba, 2010. 167, [1] p. Tiražas 300 egz. ISBN 978-9955-659-41-9.

Kultūros laukas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir šiuolaikinėje Lietuvoje = Cultural area in Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's and in modern Lithuania: Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei 150: konferencijos medžiaga, **2011 03 30**. Sudarytoja Audronė Palionienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; Panevėžys: Amalkeros leidyba, 2011. 79, [1] p. Tiražas 300 egz. ISBN 978-9955-659-45-7.

UDK 821.172-6.09

Pa-182

Panevėžio krašto kultūrinio gyvenimo atspindžiai epistoliniame palikime= Reflections of the Cultural Life of Panevėžys Region in the Epistolary Heritage: konferencijos medžiaga, 2012 10 04 / Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; sudarytoja Margarita Mašalienė; vertėja Zita Kochanauskienė.
– Panevėžys: Amalkeros leidyba; Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2013 (Panevėžys: D. Rudžio IĮ). – 134 p: iliustr.; 21 cm. – Santr. angl.
– Bibliogr. str. gale. – Konferencijų medžiagos publikacijos: p. 132-133.

ISBN 978-9955-659-55-6

Tiražas 250 egz.

Išleido Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka
Respublikos g. 14, LT-35170 Panevėžys
www.pavb.lt / info@pavb.lt

Maketavo Asta Radvenskienė
Spaudai paruošė UAB *Amalkeros leidyba*
P. Puzino g. 2, Panevėžys
www.amalkerosleidyba.lt

Spausdino D. Rudžio IĮ
www.print4you.lt

